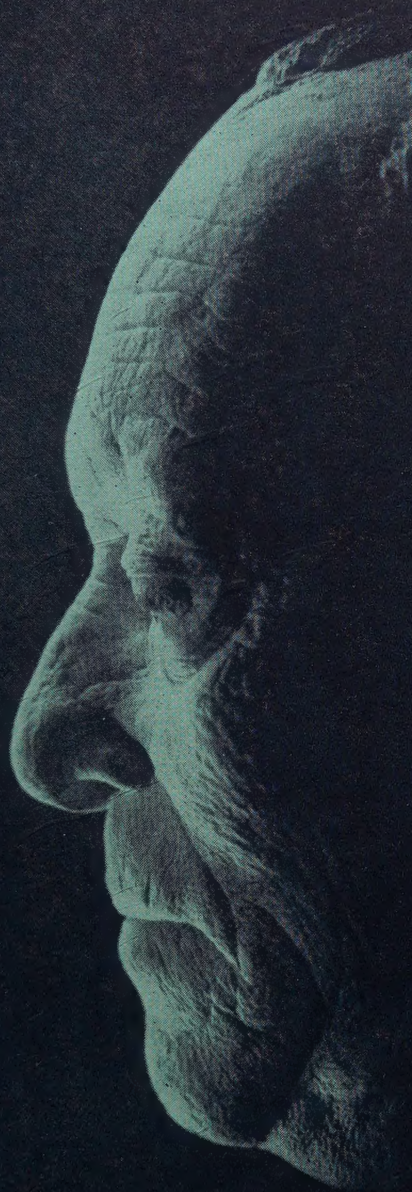

AIDAI

1957

NR. 9

SKIRTAS
VINCUI
KRĖVEI

ŠĮ "AIDŲ" NUMERĮ SKIRIAME PAMINĖTI DIDŽIAJAM LIETUVIŲ LITERATŪROS KLASIKUI VINCUI KRĖVEI, NUO KURIO GIMIMO DIENOS SPALIO DEVYNIOLIKTĄ SUĖJO 75 METAI.

DĖKOJAME VISIEMS, PRIE ŠIO NUMERIO PRISIDĖJUSIEMS, YPAČ GI RAŠYTOJO ŽMONAI MARIJAI KRĖVIENEI, KURI APRŪPINO DAUGELIU NUOTRAUKŲ IR LEIDO PASINAUDOTI ANTROSIOS "DANGAUS IR ŽEMĖS SŪNŲ" DALIES RANKRAŠČIU.

"AIDŲ" REDAKCIJA

TURINYS

ILIUSTRACIJOS

Visas numeris iliustruotas nuotraukomis iš Vinco Krėvės gyvenimo.

Pirmame viršelių puslapyje—Vinco Krėvės pomirtinė kaukė, daryta skulptoriaus Petro Vaškio. Ketvirtame viršelių puslapyje — T. Valiaus vinjetė. Teksto 432 p. R. Viesulo vinjetė.

NOVEMBER, 1957

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers. Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1957 METAI LAPKRIČIO MĖNUO Nr. 9 (104)

VINCO KRĖVĖS KŪRYBINIS VERŽLUMAS

TEMATIKOS, ŽANRO IR FORMOS REIKŠMĖ JO KŪRYBOJE

KOSTAS OSTRAUSKAS

Yra rašančių, kurių kūrybą vertinant, tenka beveik vien tik neigiamai atsiliepti. Yra rašytojų, apie kurių knygas ir skaitytojai, ir net šiaipjau palankūs, tačiau sąžiningi kritikai išvis beveik nieko negali pasakyti. Yra pagaliau rašytojų, apie kuriuos galima šį tą tarti. Kartu visais trim atvejais tokių rašytojų buvo, yra ir bus dauguma. Ne vien tik mūsų literatūroje — ir kitur. Šia prasme mūsų literatūra yra nei kiek nemenkesnė už kitų, vad. didžiųjų tautų literatūras.

Yra tačiau taip pat rašytojų—kūrėjų, kurių rašyba yra tarsi literatūros kūnas ir kraujas. Čia paskiruose kūriniuose susiduriama su tokiais autoriaus vaisiais, kurie, nori ar nenori, priverčia užtektinai literatūrai atvirą skaitytoją susimąstyti. Knygos kompozicija, charakteriai, autoriaus stilius ir mintis (arba kai kurie šių elementų) nutveria mūsų mąstymą ir vaizduotę tokia jėga, jog pajunti, kad turi rankose knygą, bet ne šimtą kitą nuogų puslapių ir autoriaus ambicijas. Tokia knyga tavęs taip greita nepaleidžia, negali jos, kartą perskaitęs, nukišti lentynon, kur vien tik kandys ją "studijuoja"; esi priverstas laikas nuo laiko prie jos grįžti ir vėl atsiversti jos lapus. Lyg ir keista: skaityti jau perskaitytą knygą. Ir dar keisčiau: juo daugiau skaitai, tuo daugiau naujo joje randi, užtinki tai, ko anksčiau net visai nebuvai pastebėjęs. Tai ir yra knygos, tai ir yra autoriai, apie kurių kūrybą galima kalbėti. Na, ir skaitytojai apie tokias knygas kalba, o kritikai apie jas iš visų šonų rašo, nes jos duoda daug medžiagos. Jos yra tartum malonios provokatorės, verčiančios mus tąja medžiaga pasinerti į idėjinius ir estetinius svarstymus. Tie svarstymai nepalieka toli gražu tik kūrinio įvertinimo bei sausos literatūros ribose. Anaiptol. Toji medžiaga išveda mus nejučiom į kur kas platesnius laukus. Filosofija ir estetika, etika ir religija, istorija ir istoriosofija, kultūra ir jos filosofija, psichologija ir kartais net griežtieji mokslai, — štai sritys (faktiškai beveik visi žmogaus intelekto per ilgus amžius išbrandinti vaisiai), kuriose tenka kartais gerokai pabraidžioti, norint ne tik suprasti knygą bei jos autorių, bet taip pat ir pajusti kūrinio estetinį išgyvenimą. Negana to. Kalbama medžiaga dažnai suteikia duomenų, leidžiančių aiškintis bendrąją tikrojo rašytojo (ir apskritai kūrėjo) prigimtį ir esmę. (Čia, aišku, reikia tuoj pat pastebėti, kad vargiai rasime knygą, kuri giliai paliestų visas augščiau minėtas sritis. Šiuo atveju, — juk ir didelio kūrėjo talentas yra ribotas, — pilnai užtenka medžiagos, pakankamai giliai vedančios į vienos ar kelių sričių svarstymus). Pagaliau reikia dar paminėti ir tai, kad tokia knyga, priešingai eilinei pasiskaitymo knygai, nesibaigia paskutiniuoju lapu. Eilinės knygos pasiskaitymas duoda progos vaizduotės alkį pasotinti ir tuo pačiu skaitytoją tam tikra

prasme patenkina bei nuramina. Tačiau tikroji literatūra, priešingai, yra retai raminanti. Ji kelia skaitytojui dažnai painius ir kartais nemalonius klausimus, kuriems ji pati dažnai neranda arba bent neduoda galutino atsakymo. Ji išreiškia tiesos ieškojimą, tačiau retai užtikrina, kad toji tiesa yra surasta. Tad net ir užvertę tokios knygos paskutinį lapą, nekalbant jau apie minėtą grįžimą, mes tęsiame tam tikra prasme jos skaitymą ir toliau. Kitaip tariant, tikrai gera knyga neišsitenka savo viršeliuose. Sukaupta medžiaga ji pati mus priverčia pratęsti jos ribas ir kartu jos meninę egzistenciją. Mes, skaitytojai, nešiodamiesi savyje jos įdiegtus mums klausimus bei mintis ir tai svarstydami, "rašome" tą knygą toliau, nebūtinai, aišku, visur ir visuomet sutikdami su jos autoriumi. Šiuo būdu tokia knyga lyg ir įeina į romantikų sampratos amžiną neišbaigtinumą.

Tad štai kaip reikėtų suprasti galimumo daug kalbėti apie knygą sąvoką; taip reikėtų atpažinti ir autorių, apie kurio kūrybą ar paskirą knygą galima kalbėti. Tokių rašytojų, aišku, yra mažuma, net labai maža mažuma.

Tai mažai kūrėjų grupei, tam didelės kūrybos lobynui priklauso ir mūsų Krėvė su didele savo kūrinių dalimi. Apie jo knygas galima daug kalbėti, nes jo kūryba yra neabejotinai pilna tos medžiagos, kurią esame tik ką aptarę. Čia bus paliesta tik vienas daugialypis Krėvės kūrybos bruožas: *jo kūrybinis veržlumas* arba, tiksliau tariant, *tematikos, žanro ir formos reikšmė* jo kūryboje.

Jau 1926 metais, minint Krėvės 20 metų literatūrinio darbo sukakti, V. Mykolaitis-Putinas ta proga štai kaip rašė: "Iš visų mūsų rašytojų Vinco Krėvės kūryba šiandien, be abejo, yra plačiausiai pasireiškusi kaip tematikos, taip žanrų ir nuotaikos atžvilgiu" (Literatūros etiudai, p. 106). Taip teigdamas, neklydo Putinas tada, tinka tie jo žodžiai ir šiandien, nes, nors ir praėjo 30 metų, vienok šio pirmavimo niekas nepajėgė iš Krėvės paveržti. Tačiau net ir sutikdami su šiuo teigimu, vien tik pasitenkinti juo negalime. Kelios mintys, kurios šiuo klausimu yra dažnai praleidžiamos arba neužtektinai pabrėžiamos, skatina kiek plačiau pasisakyti, nes Krėvės kūrybos atveju tematika, žanras ir forma duoda galimybės kur kas platesniems ir toliau vedantiems svarstymams. Tad žvilgterėkime, nors trumpai, į šiuos elementus paskirai.

Tematika nėra vien tik atsitiktinė, prabėgom nutverta mintis ar idėja. Tiesa, jos pradinė užuomazga gali būti akimirkos ar impulso rezultatas, tačiau vėliau pati tema reikalauja rimto svarstymo, įvertinimo ir subrendimo, o dažnai ir visiško atmetimo. Apskritai — ne tema ieško rašytojo, bet rašytojas temos.

Kalbėdami apie André Gide, kritikai paprastai pabrėžia jo *kūrybinį smalsumą*, kuris esąs, girdi, vienas būdingiausių jo kūrybos bruožų. Šis smalsumas, didesniam ar mažesniam laipsnyje, yra būdingas beveik kiekvienam stambiam rašytojui. Ir jis reiškia ne ką kita kaip nuolatinį, gyvą rašytojo domėjimąsi vienu ar kitu, kūrybiškai jam įdomiu ir reikšmingu, klausimu ar problema. Ne vien tiktai, aišku, pačios literatūros ar kasdieninio žmogaus gyvenimo ribose, tačiau taip pat ir kur kas didesnėje plotmėje: filosofijoje, religijoje, estetikoje, istorijoje, kultūros istorijoje, psichologijoje ir t.t. Tokios ar panašios apimties nuolatinis idėjinis kūrybinis smalsumas stambaus rašytojo kūrybos raidoje paprastai atneša tematikos *įvairumą*. Vadinasi, rašytojas, nuolatinio kūrybinio ieškojimo ir nepasitenkinimo eigoje, neužsidaro vienos ar vienodos tematikos bei jos variacijų kiaute, nekartoja kitais žodžiais ar situacijomis tos pačios temos, tačiau nuolat ieško naujos medžiagos, naujos minties, — žodžiu, naujų temų. Ne tik ieško, bet ir pajėgia surasti.

Tai kaip tik yra būdinga ir Krėvei. Užtenka mesti tik trumpą žvilgsnį į jo kūrybą, kad įsitikintume tematikos įvairumu bei platumu. Jei vienuose savo kūriniuose jis pasitenkina liaudies kūrybos siužetų ir poetinių priemonių savitu interpretavimu, siekdamas atkurti mūsų žilos praeities vaizdus ir nuotaikas ("Dainavos šalies senų žmonių padavimai"), o kituose su dideliu įgudimu nagrinėja paprastą, primityvų lietuviškąjį charakterį ir pirmojo prieškarinio laikotarpio kasdieniškąją buitį ("Šiaudinėj pastogėj"), tai tokiuose veikaluose kaip "Šarūnas", "Skirgaila" ir "Mindaugo mirtis" autorius atsistoja ant proistorinio-legendarinio ir istorinio pagrindo ir sprendžia mūsų tautos praeities painius klausimus. Jei "Šiaudinėj pastogėj" matėme kaimą ir jo žmogų, tai "Miglose" taip pat randame mūsų miestą ir miesčionį. Jei pagaliau visur čia yra lietuviškos temos, tai, iš kitos pusės, "Dangaus ir žemės sūnūs" ir "Rytų pasakos" yra jau "svetimos" bei visuotinės tematikos. Žodžiu, klausimą suprastinus ir perkėlus į charakterių plotmę, turime maždaug tokį vaizdą: iš abiejų šonų Šarūnas ir Erodas, gi jų viduryje — skerdžius Lapinas ir "Silkių" Marcelė. Štai Krėvės tematinė apimtis.

Tačiau vien tik tematinio įvairumo neužtenka. Nučiuožti, kad ir labai įvairių, tačiau negilių temų paviršiumi nėra tikrojo kūrėjo savybė.

V i n c a s K r ē v ē,
1952 metais švęsdamas savo amžiaus 70 m. sukaktį

Minētas smalsumas turi būti suprastas kaip *gilus* kūrybinis smalsumas. Ir vēl turime pripažinti, kad tai yra taip pat būdingas ir svarbus Krēvēs bruožas. Pavyzdžiui, "Šarūnas" ir "Skirgaila" nēra tik šiaip sau istorinēs dramos. Labai svarbu šiuo atveju, kokio istorinio periodo ir kokios problematikos jos yra. "Šarūno" laikotarpis — istoriškai tamsių, tiesiog legendarinių glūdumų gadynē, kurios miglose Krēvē sprendžia painią ir sunkią problemą: paskirų to meto Lietuvos dalių susivienijimo bei valstybēs užuomazgos klausimą. "Skirgailoje" — pagoniškosios Lietuvos persilaužimas į krikščioniškąją laikotarpis ir komplikuota pagonybēs ir krikščionybēs aštraus konflikto problema, kurią, taiklia Putino nuomone, tik vienas Krēvē pajēgē giliai įžvelgti, parodydamas tų dviejų epochų ir kultūrų klaikų kovos procesą, pakertantį pačias gy-

vastingąsias būties šaknis (Lit. etiudai, p. 154). Tad, kaip matome, savo istoriniams veikalams Krėvė semiasi medžiagą iš didelių epochinių istorijos pervartų, bet ne iš šiaip sau kokių nors praeityje buvusių pasistumdymų. Tai taip pat ryšku ir paskutiniajame jo kūrinyje, "Dangaus ir žemės sūnuose", kuris yra ypač turtingas gilia problematika ir savitu istorinės ir religinės medžiagos interpretavimu bei samprata.

Tačiau šis Krėvės tematikos įvairumas ir gilumas nėra vien tik gilaus kūrybinio smalsumo rezultatas. Pär Lagerkvistui gavus Nobelio literatūrinę premiją ir išvertus jo knygą "Barabą" į eilę kalbų, nevienas akylas kritikas, aptardamas "Barabą" ir apskritai visą Lagerkvisto kūrybą, pastebėjo, jog reikia tiesiog stebėtis jo kūrybine drąsa. Jis, girdi, pasirenka tokias painias ir gilias temas, kokių dažnas kitas, net ir stambus rašytojas, išvis nedrįstų liesti. Tai tiesa, Lagerkvistas toks yra. Tad tikram kūrėjui neužtenka ir gilaus kūrybinio smalsumo, — reikalinga ir kūrybinė *drąsa*. Jos nestinga ir Krėvei. Šiuo atveju Krėvė tikrai nėra kuklus: nemažos dalies jo kūrinių (pvz. "Šarūno", "Skirgailos", "Dangaus ir žemės sūnų") tematika pati apie tai kalba.

Suvedę draugėn visus tris bruožus, kuriuos minėjome kalbėdami apie tematiką, t. y. kūrybinį smalsumą, gilumą ir drąsą, gauname štai kokią formulę: *gilus kūrybinis smalsumas paremtas kūrybine drąsa.* Tačiau šioji formulė yra bereikšmė, jeigu rašytojas neturi užtektino kūrybinio *pajėgumo*. Be jo net ir reikšminga bei gili tema lieka kūrybinės vertės prasme bergždžia, nes neįmanoma jos tinkamai meniškai apdoroti. Tuo labiau, kad gili tema reikalauja ir jai verto realizavimo.

Krėvės kūrybinis pajėgumas mūsuose yra užtektinai žinomas. Jo vardas mums yra tiesiog tapęs stambaus rašytojo simboliu. Tiesa, reikia pripažinti, kad ne visi Krėvės kūriniai yra vienodai stiprūs. Paliekant jų nurodymą ir nagrinėjimą kitai progai, šį kartą užtenka tik konstatuoti, kad net ir patys stambiausieji pasaulinės literatūros kūrėjai nėra pajėgę išsilaikyti visą laiką augščiausiame lygmenyje. Todėl kūrėjas lieka gyvas ne visa savo kūryba, bet tik svariausiąja jos dalimi. Toji Krėvės kūrybos dalis yra užtektinai didelė bei svari. Tiek svari, kad vargiai rasime mūsų literatūroje jai lygią.

Jeigu tematika, sakėme, nėra pripuolama, nėra visai atsitiktinis ir *žanro* pasirinkimas. Deja, neužtektinai suprantama, kad žanras yra gana tampriai surištas su tematika. Žanro ir temos santykį plačiai apibendrinus, galima net teigti, kad paskira tema reikalauja atitinkamo žanro. Šio teigimo, aišku, neturime suprasti per siaurai ir per griežtai, nes žanro klausimas ir jo reikšmė yra gana reliatyvus. Ne visada praeityje literatūra pažino visus mums šiandien žinomus žanrus bei jų formas. Be to, paskirais laikais vienas ar kitas žanras aiškiai dominavo, nustūmęs kitus šalin. Pagaliau negalima reikalauti iš kiekvieno rašytojo, kad jis reikštųsi įvairiuose žanruose. Geriau jau stipriau pasireikšti viename žanre, kuris yra artimiausias rašytojo kūrybinei prigimčiai, negu nevykusiai blaškytis keliuose. Iš kitos pusės, reikia vis dėlto sutikti, kad vieno žanro rašytojas savaime apriboja, iš dalies, savo tematiką ir apskritai kūrybinius galimumus. Todėl kūrėjas, kuris yra vienodai ar apyvienodžiai pajėgus keliuose žanruose, turi šiuo atveju eventualų pranašumą, atveriantį jam platesnes kūrybines perspektyvas.

Grįžę prie Krėvės, matome, kad jis nepasilieka vieno žanro griežtose ribose. Tai visai natūralu. Būdamas įvairus tematine prasme, Krėvė, išskiriant romano sritį, savaime yra įvairus ir žanru. Šis teigimas reikalauja kiek platesnio paaiškinimo. Didžioji skaitytojų dalis, "Dainavos padavimų" ir "Šiaudinės pastogės" populiarumo įtakoje, Krėvę dažniausiai supranta kaip beletristą-epiką. Tai nėra tikslus ir pilnas aptarimas. Krėvė yra ir lyrikas. Juk ir savo kūrybinį kelią jis yra pradėjęs lyrika, baironiškos dvasios eilėraščiais. Vėliau, tiesa, jis lyrikos specialiai nekultyvavo, tačiau lyrinis elementas vistiek liko labai ryškus jo kūrybos bruožas.*) Kas gi yra "Dainavos padavimų" kalba, jei ne poetinė proza? Tiesa, tai stiliaus klausimas, tačiau juk ir šių padavimų dvasia, pats kūrybinis priėjimas ir traktavimas esmėje yra lyriškas-poetiškas. Tai gana ryšku ir "Šarūne": ne tik fonas ir koloritas yra tautosakiški, lyriški, tačiau net ir pati veikalo samprata bei vidinė konstrukcija turi lyriškų bruožų. Nemaža lyriškumo ir "Šiaudinėj pastogėj" — ne vien tik nuotaikoje ir aplinkoje, bet net ir charakteriuose (pvz. Lapinas, Vainorus). Šį Krėvės kūrybinei prigimčiai natūralų bruožą V. Mykolaitis-Putinas vadina muzikiniu lyrizmu ir net štai ką teigia: "... Jeigu teisinga yra, kad mūsų laikų poezija eina po muzikos ženklu, tai Vinco Krėvės kūryba tai tikrai patvirtina" (Lit. etiudai, p. 113). Tai, aišku, nereiškia, kad Krėvė yra lyrikas griežtąja žanro

*) Įdomu, kad savo kūryboje lyriniam elementui skyręs daug vietos ir reikšmės, Krėvė šiaipjau buvo nelabai palankios pažiūros į poeziją. Šio rašinio autoriui jis yra kelis kartus išsireiškęs, jog, girdi, kiekvienas jaunas rašytojas pradeda eilėraščiais, tačiau vėliau dažniausiai pereina prie stambesnių žanrų.

prasme. Jam lyrika tēra tik viena kūrybinių priemonių, bet ne vienintelē priemonē ir tikslas.

Iš lyrizmo savaime išplaukia ir Krēvēs stiliaus poetiškumas. Šalia grynai lyriško bei tautosakinio elemento, "Šarūno" dialogai yra ne kasdieninē kalba, tačiau supoetintas, pakilus žodis. Tai, tiesa, gali būti sietina su laisva bei išplēsta "Šarūno" kompozicija, kuri duoda daug laisvēs poetiniam polēkiui. Tačiau poetine kalba skamba taip pat ir "Skirgaila", griežtos kompozicijos drama. Tad šia prasme Krēvę galima iš dalies laikyti pastaruoju metu Vakarų literatūroje mēginamos atgaivinti poetinēs dramos atstovu. Pagaliau visiškai naujas mūsų literatūroje yra "Rytų pasakų" ir "Dangaus ir žemēs sūnų" kalbos poetiškumas: pirmuoju atveju orientalinis, antruoju — biblinis.

Dramos žanras Krēvēs kūryboje, priešingai lyrikai, egzistuoja visiškai savarankiai. Krēvē yra dramaturgas. Tačiau, nežiūrint šio, atrodo, savaime aiškaus fakto, kaip dramos kūrējas jis vis dar nēra užtektinai išryškintas. Kaip jau kartą minēta, Krēvē daugeliui yra tik "Dainavos padavimų" ir "Šiaudinēs pastogēs" autorius. Paprasčiausia šios paviršutinēs pažiūros priežastis yra ta, kad dramas retai kas skaito, o pamatyti scenoje dažnai nebuvo ir nēra galimybēs. Be to, palyginus su kitais žanrais, draminēs kūrybos literatūrinis įvertinimas esti paprastai lētesnis, pasitenkinąs ilgą laiką tik spektaklių aptarimais. Bent dvi Krēvēs dramos ("Šarūnas" ir "Skirgaila") yra, tiesa, gana plačiai įvairiomis progomis aptartos. Tačiau visa jo dramatinē kūryba dar nēra pilnai bei išsamiai įvertinta, o kai kuriais atvejais yra net netiksliai suprasta. Štai keli pavyzdžiai. Yra balsų, teigiančių, kad "Šarūnas" kompoziciniu požiūriu esanti palaida drama arba, ko gero, išvis ne drama. Taip teigiant, supainiojama dvi dramos rūšys: skaitytinē (vad. Lesedrama) ir scenai skirtoji drama. "Šarūnas" yra skaitytinē, epinē drama ir kaip tokia, o ne kitokia ji turi būti suprantama ir vertinama. Tada ir ištęsta, kartais laisvoka kompozicija įgyja kitokią reikšmę, negu scenos dramos atveju. Kitas pavyzdys. Paprastai beveik tylomis praeinama pro "Mindaugo mirtį" — pasitenkinama tik konstatavimu, kad ir tokią dramą Krēvē yra parašęs. Tuo tarpu "Mindaugo mirtis" yra įdomaus, originalaus ir gilaus Mindaugo charakterio supratimo ir jo veiksmų analizavimo drama. Šis tamprios kompozicijos ir stiprios dramatinēs įtampos veikalas neabejotinai yra vertas kur kas didesnio dēmesio, negu iki šiol yra susilaukęs. Kiek daugiau, tačiau taip pat neužtektinai dēmesio atkreipta ir į "Žentą", kuris, tarp kitko, parodo Krēvēs kūrybinę dramos žanro apimtį: nuo istorinių, gilios problematikos ir komplikuotų charakterių "Šarūno", "Skirgailos" ir "Mindaugo mirties" dramų iki pilko kaimo žmogaus ir jo buities "Žento". Reikia taip pat išskirti ir Erodo dramą, sudarančią nemažą "Dangaus ir žemēs sūnų" pirmosios knygos dalį. Tai yra išbaigta, savarankiška drama ir kaip tokia ji gali būti priskirta prie to žanro kūrinių. Negana to. Savo problematika, Erodo charakterio bei žydų tautos interpretavimu ir apskritai meniniu polēkiu ji užima ryškią vietą Krēvēs draminių kūrinių tarpe. Tad, turint galvoje visas Krēvēs dramas ir jų lygį, šio žanro kūryba neturētų būti užtemdyta jo kitų, populiaresnių, skaitančiajai visuomenei labiau prieinamų kūrinių. Kas gi pagaliau yra davę stambiausius mūsų dramos veikalus, jeigu ne Krēvē ir Sruoga?*

Belieka padaryti kelias bendras išvadas. Tam tikslui pasinaudosim paskutiniuoju, neužbaigtu Krēvēs kūriniu — "Dangaus ir žemēs sūnumis". Šiame veikale, *gilaus kūrybinio smalsumo* vedamas, jis išbrandino didžią universalią temą. Turēdamas užtektinai *kūrybinēs drąsos* jai realizuoti ir tikēdamas, jog tai ne vienam kuriam žanrui bei formai aprēpti tema, Krēvē sujungē visus, taip skirtingus vienas nuo kito žanrus — lyriką, epą ir dramą — į darnų vienetą. Meniškai suderinti kelis žanrus tame pačiame kūrinyje yra sunkus uždavinys. Tačiau Krēvei pavyko sēkmingai jį išspręsti savo *kūrybinio pajēgumo* dēka. Šio veikalo ir apskritai didelēs Krēvēs kūrinių dalies užuomazgos ir kūrybinio proceso pagrinde kaip tik ir glūdi stambaus kūrējo paslaptis, kuri yra ne kas kita kaip visų tik ką minētų trijų elementų suma ir kurią galima dar štai kaip išreikšti: *kūrybos dvasinis gajumas ir veržlumas*. Tokiu būdu Krēvē suprato ir tikrąją vad. "savęs ieškojimo" prasmę.

Somerset Maugham, kalbēdamas apie savo kūrybinius sugebējimus, yra štai kaip pasisakęs: "Dauguma žmonių visiškai nieko nemato (nepastebi); aš gi savo nosies akiratyje matau ypatingu ryškumu. Tačiau didžiausieji rašytojai mato ir pro mūro sieną. Mano regējimas nēra toksai įžvalgus" (A Writer's Notebook, p. 154). W. H. Auden šį S. Maughamo pasisakymą įdomiai komentuoja. Ir didžiausi rašytojai, girdi, nieko nemato pro mūro sieną, tačiau, priešingai kitiems,

*) šia proga reikia pastebēti, kad, kiek teko patirti iš privačių pasikalbējimų, Krēvē buvo linkęs laikyti dramą pačiu reikšmingiausiu žanru. Tad drama nebuvo jam tik šiaip sau pripuolamas žanras. Įdomu ir tai, kad metus kitus prieš mirtį jis yra kelis kartus pasisakęs, jog paskutinis (turint galvoje amžių ir sveikatą) jo kūrybinis noras, šalia užbaigimo "Dangaus ir žemēs sūnų", yra užsimojimas parašyti dramą "Vytautas Didysis", kurią, girdi, jis jau yra gerai apgalvojęs.

eiliniams ir menkiesiems, jie neapsitveria savęs tokia siena (The New York Times Book Review, 1949, nr. 43, p. 1). Šią mintį praplėtus, galima teigti, kad rašytojai, kuriems trūksta tikro kūrėjo charakterio, kartą "save suradę", tokiais patenkinti ir pasilieka. Gi tada, anksčiau ar vėliau, užklumpa viena didžiausių labai dažno rašytojo nelaimių: kūrybinis pasikartojimas bei išsisėmimas ir pagaliau kūrybinė mirtis.

Grįžus prie Krėvės, prie jo kūrybos dvasinio gajumo ir veržlumo, prie tikrosios "savęs ieškojimo" prasmės, tenka štai ką pasakyti. Jeigu jis būtų priklausęs tam dideliam mažų rašytojų skaičiui, nejučiom jis būtų pasilikęs "Dainavos padavimų" arba "Šiaudinės pastogės" tematikos ir stiliaus ribose. Juk būta tokios stiprios pagundos: abi knygos ne tik populiarios, bet ir augšto meninio lygio, jos autorių į mūsų literatūros klasikus įvedusios. Ar tai nėra didelis rašytojo laimėjimas? Argi tai ne "savęs suradimas"? Ne Krėvei. Ne kartą jis buvo "save suradęs", tačiau vis tebejieškojo. Jo kūrybinis veržlumas bei dvasinis gajumas jam niekad neleido nurimti, vienoje vietoje ilgiau sustoti. Tiesa, vėlyvaisiais gyvenimo metais atsirado nuovargio žymių, kūrybinis polėkis ir našumas jau nebebuvo toks gajus, kaip literatūrinio darbo pradžioje ar pusiaukelyje . . . Senatvė palenkia ir tvirtuosius. Tačiau Krėvės ji vis dėlto visai nepalaužė. Tai aiškiai liudija "Dangaus ir žemės sūnūs". Būdamas įvairus bei gilus savo tematika ir idėjomis, žanrais ir stiliumi visame savo ilgame kūrybiniame kelyje, Krėvė iki mirties suprato tą didįjį, kiekvienam kūrėjui būtiną reikalavimą: Nestovėk vietoje. Ne tik suprato, bet ir pajėgė jį sėkmingai įgyvendinti. Tokiu būdu jis laimingai išsprendė visuotinio kūrėjo esmės dilemą: per savą tautinį kūrybinį charakterį jis išėjo į bendrąją universalinę plotmę. Čia ir glūdi pati didžioji Vinco Krėvės — kūrėjo esmė ir galia.

Post scriptum. Paprastai sakoma, kad norint rašytojo kūrybą gerai suprasti, ją tinkamai įvertinti bent eventualią jos vietą ir reikšmę literatūros raidoje, reikalinga užtektina laiko perspektyva. Tai tiesa. Tačiau kartais, ypač mažesnių tautų literatūrų atveju, toks įvertinimas yra galimas ir anksčiau. Taip yra ir su Krėvės kūryba. Jis literatūroje reiškėsi ne kokį dešimtmetį, bet ištisus 50 metų. Tad jau vien tik tai sudaro bent dalinę perspektyvą. Be to, Krėvės kūryba mūsų literatūros ribose jau dabar yra tiek ryški, kad vargiai jai reikalinga didesnė perspektyva. Todėl jau laikas duoti, kiek sąlygos leidžia, kuo daugiau platesnių straipsnių bei studijų apie jo kūrybą ir apie patį autorių.

Šiuo metu yra leidžiamas Krėvės raštų rinkinys. Būtų labai gera, jeigu leidėjas duotų papildomuoju to rinkinio tomu atskirą knygą, kurioje eilė autorių paskiruose straipsniuose sistematingai ir išsamiai išnagrinėtų ir įvertintų visą Krėvės kūrybą. Tokiu būdu mes ne tik geriau suprastume jo kūrybinį palikimą, bet taip pat išryškintume ir visos mūsų literatūros vertę bei reikšmę.

Vinco Krėvės tėviškė Subartonyse

VINCO KRĖVĖS KŪRYBA LIETUVIŠKOSE SCENOSE

ĮŽANGINĖS IR ASMENIŠKOS MINTYS APIE VINCĄ KRĖVĘ, MŪSŲ DRAMATURGIJOS PRADŽIĄ IR APIE TAUTINIO TEATRO GIMIMĄ

STASYS PILKA

Klasikai tėra tik primityvi literatūra. Jie priskiriami tai pačiai klasifikacijai, kaip primityvus mechanizmas, primityvi muzika bei primityvi medicina.

Stephen Leacock

Vincas Krėvė — savaimingas, galingas ir išskirtinas lietuvių literatūros žmogus. Vardas, kurio garsą aidai šimtaskambiai neša į ateities tolius.

Vienodas bangavimas kėlė šį rašytoją draminės išraiškos ir poetinio epo sūkuriuose, supo istorinių Dainavos šalies svajojimų padebesiais, panėrė naujon dainon ir dar nesakyton pasakon, čiurleno jam Dzūkijos šiaudinėse pastogėse gyvųjų sielų lyrika, įsakė grimzti į filosofinį išsprendimą. Didelis talentas turi milžinišką apimtį, o dydžio jis siekia neeiliniu matu. Todėl tampa net bauginąs. Ir jo nepalyginsi kitų asmenų pavyzdžiais.

Atnešęs jaunučiukėn mūsų literatūron didingus veidus, galingus vaizdus, neeilines mintis ir nelauktos poezijos svaiginantį žavesį, Vincas Krėvė vadovėliuose buvo apšauktas *klasiku.* Ir ne ta tik prasme, kad taptų pagerbtas kaip pavyzdinis, pasižymėjęs ir pripažintas rašytojas, bet greičiau, kaip savo žodį jau prataręs, klasicizmo mene atstovas. Vadovėlių sudarytojai buvo nelakios vaizduotės vyrai. Tartumei, romantiškoji Šarūno drąsa ir dvasia mūsiškės rašliavos daigų tarpe atrodė kaip savąjį amžių atgyvenęs priimtyvas — siaubingai iškilnus, bet naujam laikotarpiui jau nebeturįs gyvo atskambio. Bet kritikai ir vadovėlių sudarytojai retai tenumato ateitį.

Bėgo metai. Rašytojas Vincas Krėvė, atitrūkdamas nuo profesoriavimo ir dekano pareigų, nuo vidaus (ir ne vidaus) politikos, nuo publicistikos ir mokslinių darbų, nuo redagavimo ir korektūrų tikrinimo, dovanojo Lietuvai naujus kūrinius. Ir parodė, kad išaugo tokiu kūrėjo ūgiu, kuris artinosi prie genijaus sąvokos. Deja, — iki genialaus žmogaus, kuris savęs pilnai neatskleidė.

Rašytojas Krėvė slėpė savo viduje neįkainojamą turtą: draminio intensyvumo, veiksmingo rašymo galią. Teatrui specialiai mažai ką tedavęs, jis visada bus reikalingas scenai (— ir filmui). Ir gal ne vien lietuviškiems tų metų plasnojimams.

Pasąmonėje kyla keista analogija: Vincas Krėvė ir . . . Victor Hugo. Žmogiškomis savybėmis ir kūryba tiek skirtingi, jiedu turi artimų bruožų: abu — mintytojai, romantikai - realistai, mažųjų žmonių bičiuliai, mėgėjai—politikai, nepalaužiami patriotai ir emigrantai. Tik prancūzui V. Hugo nusišypsojo laimė mirti savoje tėvynėje . . .

Nors ir Vincas Krėvė, manau, pakartotų Victor Hugo žodžius: "Duoti pirmenybę partijos disciplinai prieš sąžinės balsą? Ne!"

*

Lietuviškoji dramaturgija pradiniais ir nedrąsiais ropojimais stiebėsi į du tikslus: į tragedijos (psichikai artimesnes) viršūnes ir į savosios būties scenoje pavaizdavimus. Istorinės perspektyvos fone atgimdavo Margio, Živilės karžygiškumo ir pasiaukojimo legendos. Buities nuotaikose — ponų ir mužikų socialinis santykiavimas ar Blindos pasaulio lyginimas susiėjo su Amerikos pirty aktualia tematika ir nukrypdavo į tautinio gyvenimo negerovių retorinį pašiepimą. Romantika ir atsargus realizmas buvo anos pradinės mūsų dramaturgijos gairės ir pamatų stulpai. Bet jau netrukus Vincas Krėvė, nors ir rusų kalba, rašys tragediją *Skirgaillo,* pradės draminėmis priemonėmis sekti ilgą senų laikų pasaką apie Šarūną, Dainavos valdovą. Ir Krėvė atiduos duoklę romantikai, bet atskleisdamas, išmokslinimu paremtą, vaizduotės lakumu ir gaivalingu kūrybos temperamentu kurstomą, retą rašytojo talentą. Ir tuo būdu mūsų raštija žengs tikresnius žingsnius į draminės literatūros akiračius.

*

Tautinis teatras, kaip ir gimstanti dramaturgija, negavo pergyventi kitoms tautoms būdingų evoliucijos etapų. Lietuviškos scenos gimimas pasireiškė pervartos, revoliuciniu, spontanišku būdu. Istorijos bėgyje esame turėję Lietuvoje italų baleto bei operos teatrus, rimtos studijos yra parašytos apie lenkų teatrą mūsų

žemėje, daug dešimtmečių Vilniuje tvėrė rusų teatras. Daug dar kas buvo, tik ne savo, bet svetimo.

Meninis lietuvių teatras Lietuvoje, lygiai kaip ir mėgėjų, pradėjo gyventi staiga, nepasirengus, tik palankaus atsitiktinumo ir pasiryžimo dėka. Tai buvo improvizacinis veiksmas, laimingų aplinkybių ir entuziazmo atmosferoje davęs gerų vaisių.

Kiekvienas Europos istorijos šimtmetis į teatrą atnešdavo naujoviškos dramaturgijos rūšį ir skirtingus interpretacijos stilius. Savame teatre šios palaimos ir pamokų lietuvių tauta nėra pergyvenusi. Babelio bokšto nuotaikose, savuoju kultūros kraičiu menkai besidžiaugiant, atsitiktinumo skoliniais besiremiant, pradėjo veikti Lietuvos meninis teatras. Evoliucijos gėrybių pas save neužtinkant, net ir mūsų mėgėjų scenos atsiekimai pasirodė nedaug naudos benešą: prieškarinis repertuaras naujo žiūrovo netenkino, savanoriai — scenos mėgėjai pastoviam darbui scenoje nebuvo pasiruošę, jo pabūgo, (na, ir netiko), trumpa buvo su vaidintinais veikalais, teatrui stigo lėšų . . . Smulkmenų neprimenant, belieka teigti: meninį teatrą Lietuvoje kuriant (kalbu apie Dramą) įvyko savaimingas, be jokios paveldėjimo reakcijos, procesas.

Netolimos praeities ir emigracinės dabarties teatrologai ir savosios scenos istorijos škicuotojai visada lyg užmiršta vieną svarbųjį kiekvieno teatro elementą — žiūrovą. Lietuvos kaimų ir miestų, lygiai ir lietuviškų oazių svetimose šalyse, priešnepriklausomybinių laikų žiūrovas buvo veikiamas tautinio atbudimo. Jį svaigino išsilaisvinti bandžiusi gimtoji kalba, stimuliavo praeities heroika. Stebuklui įvykus ir Lietuvos valstybei atsikūrus, naujieji miestiečiai buvo veikiami jau kitokių psichologinių motyvų. Tasai naujasis žiūrovas (labai negausus!) nusisuko nuo patriotinės (jam jau pažįstamos) tragedijų tematikos, kiek suvirpęs nuo romantinės dramos svajingo jausmingumo, pasirodė šaltas rusiško prieškarinio gyvenimo scenoje pavaizdavimui, liko abejingas vakarų Europos dramaturgijai. Buržuazinio gyvenimo lopšeliuose visos tautos yra linkusios melodramos kutuliams, kritikuojančiam tikrovės kreivam veidrodžiui, virškinimą palengvinančiam juokui. Tuo gali būti iš dalies aiškinamas ir *Vilkolakio* satyrų pasisekimas (kiek jos lietė politines ir visuomenines naujienas). Dėl to buvo vaidinamos prancūziškos lengvos komedijos (farsų publika nenorėjo!). Vėliau žiūrovus traukė (beveik dėl tos pačios priežasties) Petro Vaičiūno, miesčioniškumui reveransais lydimi, aštresnėmis aktualijomis perpinti, talentingi scenos fejerverkai.

Aktualumas, tematikos aiškumas, neįpareigojąs mąstyti repertuaras — toks buvo pirmųjų (gal ir vėlesniųjų) žiūrovų savajam teatrui diktatas. Publiką sujaudino *Maironis* "Kęstučio mirtimi", Čiurlionienė — "Aušros sūnumis". Ir tuo metu į Kauno teatrus atėjo Vincas Krėvė. Tame pačiame 1923-24 m. sezone *Tautos* Teatras pastatė savąją *Šarūno* versiją, o Krėvė *Valstybės* Teatrui įteikė lietuvišką *Skirgailos* originalą.

Į Lietuvos sceną įžengė du veikalai, kuriuose emocijos buvo iškeltos anapus tikrovės, kur griaudė—žaibavo bauginančių aistrų audros. Po Putino "Valdovo sūnaus" žiūrovas scenoje pirmą sykį pergyveno savosios prasmingos draminės literatūros kūrinius.

Bet publika liko vistik menkai patraukta Tautos Teatre sekama "Šarūno" pasaka. O "Skirgailos" vaidinimuose Valstybės Teatre jieškojo aktualijai smaiglių. Tokiomis aplinkybėmis ir tokioje atmosferoje didysis rašytojas Vincas Krėvė susigiminiavo su jaunąja lietuviškąja scena.

"Skirgailos" pastatymas valstybės teatre

Tik viename taške (nors dėl skirtingų priežasčių) buržuazija ir intelektualai sutaria: jie nenori scenoje matyti klasikinės tragedijos.

Theophile Gauthier

Kai Vinco Krėvės — net du kūriniai pirmą sykį ir beveik tuo pačiu metu tapo inscenizuoti Kauno scenose, Lietuva teturėjo vien saujelę intelektualų, o lietuviškoji buržuazija dar lopšelyje tesispardė.

Tenka priminti, jog anuo metu buvo ypatingai iškilusios dvi rašytojų asmenybės: Maironis ir Vincas Krėvė. Pirmas — vainikavęs patriotinių siekimų emocijas, buvo iškėlęs tautiškumo vėliavą, gi antras — šalia patriotinės romantikos, pasidarė visuomenės akyse liberalinių tendencijų vėliavnešys. Ir kai scenoje "Kęstučio mirtimi" debiutavo Maironis, tų pačių 1924 m. spalio 12 d. tame pačiame Kauno Vastybės Dramos teatre įvyko Vinco Krėvės "Skirgailos" premjera. Maironio tragedijos kiek filminio pobūdžio spektaklis, su didžiais kunigaikščiais bei kitokia pompastika (su gyvais arkliais scenoje imtinai) publikos buvo sutiktas, kaip patriotinių nuotaikų manifestas. O tuo tarpu "Skirgailos" pirmame vaidinime dalis žiūrovų buvo nusitaikę įvykdyti prieš viešpataujančią partiją . . . opozicijos demostraciją. Vilkolakis karo komendantų jau buvo atpratintas liesti politines temas, o publika dar tebetroško jų "aktualijomis" pasismaginti. Ta pati žiūrovų dalis jieškojo netgi

Vincas Krėvė
Lietuvos Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto 1925-1928 m. laidoje (centre šviesiu drabužiu).

Vincas Krėvė
"Jaunųjų Teatro" grupėje 1930 m. (sėdi penktas iš kairės).

progų viešai įrodyti savo partijai ištikimybę bei jos obalsiams pritarimą. Tuo, mano galvojimu, gali būti aiškinama diametraliai priešinga Maironio ir Krėvės scenoje reakcija. Atoveikis tikrai buvo skirtingas: po "Kęstučio mirties" spektaklio žiūrovai iš teatro į namus keliaudavo pakilusioje ir giedrioje nuotaikoje (nepaisant, kad akivaizdžiai įsitikino, jog kunigaikštis Kęstutis tapo niekšiškai pasmaugtas), gi po "Skirgailos" vaidinimo pilietis buvo lyg ir verčiamas mąstyti, todėl kelionėje į savo pastogę neturėjo progos ypatingo smagumo rodyti. "Skirgailoje" buvo tragedijos didybė. O didybė žmones kaikada baugina (nuo jos nori pabėgti ne vien buržuazas ir intelektualas).

Statistika rodo, jog Maironio "Kętučio mirtis" susilaukė visų lietuvių autorių veikalų vaidinimais pralenkiantį rekordą ir buvo Kaune ir išvykose vaidinta per keletą metų, o "Skirgaila" pirmame pastatyme teturėjo tik 15 spektaklių. (Vaizdui paryškinti, gal reikia priminti, jog irgi B. Dauguviečio režisuota ir tais pačiais 1924 m. vaidinta Šekspyro tragedija "Otello" išlaikė vos 8 spektaklius, o to paties autoriaus 1933 metais

M. Čechovo įvykdytas "Hamleto" dekoratyviai puošnus pastatymas publikos galėjo sutraukti tik 14-ai vaidinimų). Pagal aną metą, turint prieš akis dar negausius žiūrovus, publikos susidomėjimo ir kasos pajamų požiūriais "Skirgaila" pasirodė itin sėkmingas scenos veikalas. O meninė šios tragedijos vertė, neabejoju, dar iškils, nes į ją dar per mažai buvo nukreiptas dėmesys. (Paminėtinas nelauktai mirusio Algirdo Jakševičiaus "Skirgaila" susidomėjimas ir, deja, neįvykdytas veikalo antrasis pastatymas).

Kauno Valstybės Dramos teatras, laikotarpiu matuojant, nors ir turėjo išskirtiną ir pranašesnį sąstatą, bet trupė buvo dar nedidelė. Pilnu tekstu jau dėl šios aplinkybės "Skirgaila" negalėjo būti vaidinamas, nes vaidmenims būtų neužtekę interpretatorių. Todėl veikalas buvo sutrumpintas ir (ne vien sceniniais sumetimais) gerokai subraukytas. Be to, (tai mano asmeniška nuomonė!) buvo sumelodramintas ir todėl tragedijos savumų nustojęs. Stabmeldystės ir krikščioniškos psichologijos konfliktas dėl aplinkybių buvo sušvelnintas. Pirmaujančiu intrygos stūmekliu labiau pasidarė režisoriaus pamėgta "trikampio" tema (Skirgaila, jo žmona Duonutė ir jaunas kryžiuotis Kelleris). Vokiečių ir lenkų politiniai pasiuntiniai buvo sumenkinti, šios antraeilės intrygos siūlai bemaž nukirpti ir jųjų scenos, kaip teatre sakoma, "suvestos" iki minimumo. Savaime išnyko ir anų delegacijų piktos bei geros intrygai intencijos. Ir net triukšmą sukėlęs kunigo Skarbeko vaidmuo scenoje teturėjo visiškai nedaug teksto.

Baigiant apie pastatymą, drįstu manyti, jog "Skirgaila" Kauno Valstybės teatre tebuvo *sudauguvietintas* Vinco Krėvės veikalas. Tragedija buvo sumenkinta (dėl ko, aišku, kalta ir bendroji mūsų pažanga ir anąsyk dar menkoki meniniai bei medžiaginiai ištekliai). Kitoje vietoje bandau papasakoti*) apie Vinco Krėvės teatro atžvilgiu toleranciją. Ir "Skirgailos" atžvilgiu V. Krėvė labiau negu kuris kitas mūsų rašytojas visiškai pasidavė teatrinės virtuvės netikėtumams ir scenos dažnai nenumatomiems reikalavimams, režisoriaus nepalenkiamai diktatūrai ir politinių vėjų pūstelėjimams.

Šešiolika "Skirgailos" vaizdų buvo, berods, suspausti į keturis veiksmus ir porą paveikslų. Praeitį vien "iš atminties" atgaivinti neįmanoma, o dokumentacijos niekur užtikti nepavyko.

Tragedijai vaidinti reikalingi specifiniai aktoriai, vadovaujamuose vaidmenyse gal net autoriui kongenialūs. Gistrioniškais pakaitalais Vinco Krėvės, kaip ir kiekvieno didelio meistro, neatskleisi. Tai jau įrodė šio autoriaus kitų veikalų pastatymai ar ištraukų iš jų sceninės interpretacijos.

Petras Kubertavičius, Skirgailą vaidindamas, davė labai ryškų, atmintiną vaizdą. Mano supratimu, jis sukūrė retą vaizdo formą. Bet režisoraus buvo atimtos progos parodyti Skirgailoje žmogų. Imkim nors ir apsvaigusio ir vis tebegeriančio kunigaikščio tokią būtiną sceną. Kubertavičiaus Skirgaila, atstovaudamas valstybingumui ir pagonybes sentimentui, tegalėjo rodytis tik kaip žiaurus ir pavydus valdovas. Tokių žiaurių ar žiaurumui bei klastai linkusių personažų tam pačiam Kubertavičiui per ketvertą metų teko suvaidinti net keletą. ("Valdovo sūnus", "Jiolė" ir t.t.) Nenustabu, kad, negavęs *turinio,* aktorius tegali tenkintis tik forma. Jei atminsime, jog repeticijoms buvo skiriama tik porą savaičių laiko, Kubertavičiaus vaidmeny laimėjimas buvo tikras.

Spektaklio programos ar bent spaudoje apžvalgos neturėdamas, visų dalyvių išvardinti negalėsiu. Tikrai žinau, kad Duonutę vaidino Ona Rymaitė (prieš tai jau suvaidinusi daug panašių rolių). Lydos nelaimingos kunigaikštytės vaidmens interpretavimas buvo lygus, nemenkos draminės įtampos, bet iš kitų Rymaitės rolių gal neišskirtinas. Riterį kryžiuotį Kellerį (autoriaus remarka: jaunas, gražus) sukūrė Borisas Dauguvietis, parodęs imponuojantį ūgį ir gražią figūrą. Jis buvo vyriškas, temperamentingas, bet ne tas Kelleris, kuris išeina iš "Skirgailos" puslapių ir kuriam pavaizduoti reikėtų gal ilgus metus aktoriaus ieškoti. B. Dauguvietis buvo jau gerą dešimtmetį svetimose scenose dirbęs, matė gerų pavyzdžių, turėjo provincijos rusų teatruose įgyto patyrimo ir buvo akims patrauklus. Nors jo, Marijos garbei tarnaująs riteris, pasirodė pernelyg "žemiškas", neįdvasintas (Veikalą režisuodamas, jisai vaidmenį sau ir "pritaikė"). Nors šiaip B. Dauguvietis buvo pakankamai įspūdingas.

Butrimą, berods, vaidino Juozas Laucius, Oligą — Tēfa Vaičiūnienė(?), o dvi mažažodes merginas Nelė Vosyliūtė ir, rodos, Alė Žalinkevičaitė.

Tyčia į galą nustūmiau personažą, kuris sukėlė "audrą" ir dėl kurio ir man asmeniškai teko turėti sielvarto. Tai kunigo Skarbeko, lenko dvasininko vaidmuo, kurį premjeroje vaidino Jurgis Petrauskas. Pastarasis žiūrovuose jau buvo įgavęs 100% komiko reputaciją ir publika jautė pareigą juoktis dėl kiekvienos jo tartos replikos. Ir tikrai, ištroškusi linksmybių teatro auditorijos dalis, garsiu juoku lydėjo J. Petrausko žodžius, o kita, politinei pramogai linkusi, publikos dalelytė garsiai plojo. P. Kubertavičiaus pago-

*) Teatro Almanachas. Pirmas tomas. Stasys Pilka. Vincas Krėvė.

niškoms mintims. Viena tų pavojingų replikų pasirodė Skirgailos frazė: "Tu visur kaip juodas kranklys pastoji man kelią. Kur tu, ten nepasisekimas. Tuoj išginsiu iš čia jus visus, svetimą lizdą pamėgusius". Tai ir porai kitų replikų nepasigailėjo katučių partiniai opozicionieriai. O J. Petrauskas juo labiau stengėsi būti iškilmingesnis ir rimtesnis, savųjų žiūrovų akyse darėsi vis juokingesnis. Rytojaus dieną prabilo spaudos partiniai organai. Laikrašty protestavo autorius, grasindamas išimti "Skirgailą" iš repertuaro, savo pasipiktinimą spaudoje pareiškė ir Balys Sruoga. Ir čia . . . ištiko mane nesmagumas: Teatro direktorius Liudas Gira įsakė ekspromtu suvaidinti krikščioniškos psichologijos kėlėją kunigą Skarbeką. Netgi be repeticijos! Per porą metų jau buvau suvaidinęs net kelis dvasiškius, įvairių išpažinimų, įvairaus amžiaus, įvairios socialinės padėties! Be pasiruošimo pasirodyti tokiame "pavojingame" vaidmeny atrodė tikras siaubas! Isteriškai išsiderėjau, kad tevaidinsiu tik du spektaklius, kol bus paruoštas kitas aktorius. Gira turėjo sutikti, nes pagrasinau baigti su visais teatrais ir su visais jų direktoriais. Atėjo vaidinimo valanda. Ir, besigrimuojant, mane ištiko tikra isterika (vienintelė visoje karjeroje!). Išėjau scenon, Skarbeko lūpomis paguodžiau nelaimingąją Oną Duonutę. Publika jokių priešiškų veiksmų nerodė. Scenon atėjo Kubertavičius ir prasidėjo krikščioniškojo įsitikinimo ir pagoniško nusistatymo susidūrimas. Žiūrovai nedemonstruoja, sėdi sau ramūs, klausosi (susikaupę ar iš nuobodumo, kas juos supras?). Vėliau, kai kunigo Skarbeko vaidmeny pasirodė Ipolitas Tvirbutas, publika, kurioje jau nebebuvo kurstytojų ir fanatikų, Skirgailos ir Skarbeko žodines dvikovas sekė taip pat be entuziazmo ir be demostracijų. Išvada: kiekvienam vaidmeniui reikia ieškoti tinkamesnio aktoriaus.

"Skirgailos" apipavidalinimu (dekoracijų ir kostiumų eskizai) Kauno scenoje debiutavo architektas Vladas Dubeneckis, reto skonio ir talento žmogus. Kaip žinoma, "Skirgailos" veiksmas vyksta Vilniaus Augštojoje pilyje ir Šventaragio klony (vienas paveikslas). Autorius sugestijoja 10 scenovaizdžių. Kauno pastatyme jų tik gal tebuvo keturi. Visi jie buvo efektyvūs, tik gal techniškai mažiau tobulai atlikti. Kostiumams pagal eskizus pagaminti stigo lėšų, buvo pasiūti tik moterims, vyrams — iš senų pritaikyti. (Puikūs eskizai paslaptingai iš V. Teatro archyvų vėliau dingo!)

Norėtųsi pasiūlyti pagalvoti apie laiką ir sąlygas, kada V. Krėvė draminiai veikalai pirmą sykį pasirodė mūsų meninėje (ar tokia būti jau pasiryžusia) scenoje. Lietuvoje teatras ir anuomet ir vėliau nebuvo skiriamas siauroms kultūringų žiūrovų grupėms, bet turėjo aptarnauti ir skoniu ir dvasiniais reikalavimais įvairiaspalvę auditoriją. Šalia retų bei pretenzingų intelektualų (neretai svetimomis mintimis spaudoje rodžiusių vos užgimusiam savajam teatrui kelius ir klystkelius), parterio kedėse sėdėjo vos išsikepę buržuazai, iš kaimų atslinkęs jaunimas, svetimų meno dievų garbintojai ir . . . savo amate mažai dar nusimaną, bet tulžingi vertintojai. Masė nedidelė, tačiau jautri, ambicinga ir bendrumoje jaunatviškai paviršutiniška.

Tie lietuviškojo teatro neofitai lėmė repertuarą, nuversdavo nuo augštųjų pjedestalų meniniu požiūriu vertingesnes premjeras, reikalavo — vieni grynojo, europinių tradicijų ar rusiško madingo modernizmo meno, kiti scenoje laukė pramogos, dar kiti jų patriotinių išgyvenimų pakutenimo, vėl dar kiti virpėjo ilgesiu dar negimusiai savajai dramaturgijai (kurioje nestigtų gyvenimiškų aktualumų, būtų pliekiama neteisybė, o gal prasišmugeliuotų ir vilkolakiškai drąsi satyra).

Tokia žiūrovų ir teatro bendrame kubile— fermentacija kitose tautose truko šimtmečiais, gi lietuvių tauta ją panorėjo įgyvendinti per dešimtmetį. Šią aplinkybę gal dar ryškiai pabrėžia trumpokos lietuviškos sceninės praeities apžvalgininkai ar mūsų teatro tariamieji istorikai-mėgėjai.

Dvidešimtasis šimtmetis kur kas energingiau, negu kiti istorijos laikotarpiai neša ne tik gyvenime, bet ir mene neįsivaizduotinus perversmus. Jei anksčiau dešimtmečiai meno principuose pagimdydavo svyravimus, tai mūsų epochoje sukrėtimus jau sukelia penkmečiai. O kiekvienas praėjęs dešimtmetis yra ne vien iš mados išnykęs, bet daugeliu atžvilgių atrodo archaiškas. Vis ateina naujo turinio, naujų formų, intepretacijai pagilinti technikos priemonių palaima.

Kiek mūsiškių dramaturgų šiandien savo kūryba yra jau atgyvenę?! Jie nebeįdomūs nei kaip literatūra, nei kaip sceniniam veiksmui žaliava. Bet ar Vinco Krėvės kūryba nebus stipri ir aktuali ir ateity? Todėl, kad joje yra gyvenimo teisybės gilus pavaizdavimas, prasmingesnė estetinė išraiška, išskirtino protavimo ir stipraus talento prasiveržimas. Tuos kūrinius mums atidavė išminties bičiulis, turėjęs valstybininko smegenis ir karštą patrioto širdį — žmogus, pasižymėjęs ypatybėmis, kuriomis išsiskiria didieji pasaulio rašytojai.

(Bus daugiau)

VINCAS KRĖVĖ

JUOZUPO NAMUOSE

IŠ "DANGAUS IR ŽEMĖS SŪNŲ" ANTROSIOS DALIES SKYRIAUS BARABA, JONATANO SŪNUS

VI

Buvo vėlyva popietė. Saulė slinko žemyn, ir oras ėmė atvėsti, kai senas dailidė Juozupas, kuris ilsėjosi paunksnėje, prabudo. Pabudęs atsikėlė, malda padėkojo Amžinajam atoilsio Teikėjui ir, nusiprausęs rankas, ėmė žadinti sūnų, kalbėdamas:

— Kelkis, sūneli! Oras jau atvėso; turim paskubėti baigti darbą, kurį gerasis reb Jochimas yra užsakęs, ir kurį esu jam pažadėjęs baigti, artimiausio sabato išvakariui dar neužėjus.

Ješua, Juozupo sūnus, tėvo žodžių pažadintas, skubiai atsikėlė ir nuėjo, tėvą pasekdamas, nusiprausti rankų ir sukaitusio veido.

Taip pasiruošęs, ėmėsi darbo, kurį abu buvo dirbusiu nuo ankstyvaus ryto iki vidudienio, kada saulės kaitra verčia kiekvieną ieškoti vėsios paunksnės atoilsiui.

Senas Juozupas mėgo įvairinti darbo valandas, pasakodamas sūnui apie savo gyvenimo nuotykius, apie tolimus kraštus, kuriuos teko matyti, ir apie žmones, su kuriais teko susitikti ir su jais gyventi.

Jo kalba, vienodu balsu sakoma, čiurleno, kaip šaltinio srovės vienodas niurnėjimas. kai smėliuotu taku veržiasi žemyn per akmenis ir mažus akmenėlius.

Ješua ramiai klausė tėvo pasakojimų, kuriuos ne vieną kartą jau buvo girdėjęs, ir beklausydamas šypsojosi šypsena, kuri visuomet džiugino Juozupo širdį.

Ir dar ėmė Juozupas pasakoti apie dievotą reb Jochimą, suteikusį jam uždarbį, kuris ilgoms dienoms aprūpina šeimą ir pašalina sunkaus nedateklio pavojų.

Kalbėjo apie tai, kaip Amžinasis yra reb Jochimui palankus už gerą širdį ir diena iš dienos didina jo turtus.

Pasakojo Juozupas, ir jo žodžiuose nebuvo pavydo dėl dangaus Viešpaties malonių, kurios atitenka kitiems.

Ir dabar jo žodžiai buvo ramūs, švelnūs ir be pavydo, vienodu balsu tariami, kaip karoliai, įgudusia ranka ant siūlo neriami.

Ješua ir dabar, kaip visuomet, ramiai klausė, laikas nuo laiko į tėvą pažvelgdamas ir jam nusišypsodamas.

Kai jiedu taip dirbo, atvyko, greta asilo lėtai eidamas, žvejys Simonas, Jonos sūnus, kuris dažnai lankydavo šiuos namus ir dovanomis džiugindavo seno dailidės širdį.

Sustabdęs asilą, nukėlė nuo jo nugaros sunkią venturę ir, padėjęs ją šalia slenksčio, tarė:

— Tesie palaimintos tavo ir tavo šeimos dienos Viešpaties malone, Juozupe, Jokūbo sūnau.

— Tesie palaimintos ir tavo dienos, Simone, Jonos sūnau, — tarė jam atsakydamas, Juozupas, darbo nenutraukdamas ir įrankių į šalį neatidėdamas. — Tavo širdis visuomet mums palanki, kaip tikro draugo širdis. Kuris reikalas atvedė tave prie mano namų slenksčio?

— Dangaus Viešpats gausiai laimino mano tinklus, kad pasidalyčiau su tavim ir tavo šeima lobiu, kuriuo apdovanojo mane mūsų jurų vandenys.

Tai sakydamas atvožė Simonas venturę, sidabru spindėjusių žuvų kupiną.

Juozupas atidėjo darbą į šalį ir, sunėręs rankas ant krūtinės, gėrėjosi, sužavėtas, Simono dovana.

— Mirjam, Mirjam, eik čion ir pasigėrėk gausia dovana, kurią parūpino mums dangaus Viešpats, kad sabato dieną sutiktume su džiaugsmu, — šaukia Juozupas žmoną. — Kuo atsilyginsiu tau, gerasis Simone, už tavo palankią man ir mano šeimai širdį, kuri neužmiršta seno dailidės skurdo, — tarė jis Simonui susijaudinęs.

— Nesijaudink, pagarbusis Juozupai, Jokūbo sūnau, kuo atsilyginsi. Kai ateis dienos to, kurį esi pagimdęs, ir bus išganyti visi Izraelio sūnūs, būsiu atlygintas tada su kaupu dangaus Viešpaties malone, — tarė irgi susijaudinęs savo žodžiais Simonas.

Tuo metu, kai Simonas kalbėjo šiuos žodžius, iš namų išėjo Mirjam, juos girdėjo ir savo širdin dėjosi.

— Ach, gerasis Simone, prašau tave, nekalbėk žodžių, kurie, manau, nėra malonūs Viešpaties ausim, — jaudinasi Juozupas, kaip jaudino-

si kiekvieną kartą, kada panašią kalbą girdėdavo iš Simono lūpų. — Mano mažasis Ješua būsiąs geras dailidė, kaip jo tėvas. Ar ne tiesą sakau, sūneli? — kreipiasi į sūnų, meilės žvilgsniu į jį pažvelgdamas.

Ješua pasižiūrėjo į tėvą ir tylia šypsena jam nusišypsojo, kaip visuomet, nuo darbo rankų neatitraukdamas.

— Aš sakau, kuo tikiu ir tikėti nesiliausiu, nes mano akys matė įvykius, kurie dėjosi tavo sūnaus gimimo dienoje, — tarė, jam atsakydamas, Simonas žvejys. — Ir širdis man sako, kad aš ne veltui tikiu. Amžinojo Dvasia globoja tavo sūnaus sielą . . .

— Simone, Simone, Amžinojo Dvasia kalba tavo lūpomis, — tarė Mirjam, namų duryse stovėdama. — Dievo angelas yra man pareiškęs, kad aš būsiu visų motinų palaiminta, ir išgarsintas bus mano vardas. Kuo aš, silpna moteris, galėčiau išgarsėti, jei ne sūnelio darbais . . .

— Mieloji Mirjam, mano senatvės rūpintojėle, — paimk geriau žuvį, kuria mus apdovanojo gerasis Simonas, ir pasistenk, kad skaniu valgiu pasigėrėtume sabato vakarą.

— Užteks jų ir sabato ir šios dienos vakarui, pagarbusis Juozupe, — tarė linksmai Simonas. — Tepasidžiaugia tavo siela dar šį vakarą Dievo dovana.

— Padėk man, sūneli, — tarė Mirjam. — Pati viena nesugebu pakelti venturės.

Žvejys Simonas, žodžio netardamas, pakėlė venturę ir nunešė į vidų, o Mirjam, jį pasekdama, kalbėjo:

— Kokis esi geras mums, Simone, Jonos sūnau!. . .

— Saulė slenka žemyn ir vakaras artėja,— tarė Juozupas, kai Simonas ir Mirjam išnyko duryse. — Pasiskubinkime, sūneli, kad reb Jochimas nepakaltintų mus tinginiavimu.

Sūnus vėl pažvelgė į tėvą ir nusišypsojo. Nieko tiek nemėgo senas Juozupas, kaip šią sūnaus tylią šypseną! Jam atrodė, kad ji ramina sielą ir gimdo jo rankų stiprumą.

— Tesie palaimintas Amžinojo vardas, kad suteikė mano senatvės dienoms tokį tylų ir paklusnų sūnų, — galvojo Juozupas. — Tebūna jo dienos, kaip ši vasaros diena, giedri ir rami! Tesaugo Amžinasis jo žingsnius, kad nepaklystų, kai pasiliks vienas, be mano globos, ir eitų keliu, kuriuo eiti paskyrei jam, Viešpatie, gimimo dienoje, — atsiduso Juozupas.

Bedirbdami pastebėjo keleivį, kuris lėtais žingsniais priėjo ir, jų Dievo žodžiais nepasveikinęs, atsisėdo ant slenksčio, tardamas:

— Ar neatstumsite, geri žmonės, pavargusio, kuris reikalingas valgio ir prieglaudos?

— Viešpatie, — tarė Juozupas, atitraukdamas rankas nuo darbo ir atsigręždamas veidu į keleivį: — ar ne žydai esame, kad drįstume atstumti nuo slenksčio pavargusį! Būk svečias mano namuose, ir telaimina Amžinasis tavo dienas mano pastogėje!

— Neskubėk, gerasis žmogau, laiminti, kol nesužinojai, kas esu, — tarė keleivis, ant slenksčia sėdėdamas.

— Nežinau ir man nesvarbu, kas esi, — tarė Juozupas, patenkintas, kad yra žmogus, su kuriuo gali pasikalbėti. — Kiekvienas, kuris prieglaudos prašo, yra svečias mano namuose; kiekvienas pavargęs ir nuilsęs yra mano brolis, su kuriuo turiu pasidalinti duona ir druska. Ar ne taip liepia žydui elgtis gėrybių Viešpats?

— Taip, žmogus žmogui turėtų būti brolis, bet iki šiol vienas antram yra tik vilkas, — tarė keleivis, pasmakrę rankom parėmęs. — Esu vienas tų, kurių veiksmus šventikai ir žemės galingieji pasmerkė Amžinojo vardu. Ar ir dabar neatstumsi manęs nuo slenksčio?

— Jie yra tik žmonės ir gali paklysti, kaip kiekvienas žmogus, — tarė švelnusis Juozupas, vėl imdamas į rankas darbo įrankius. — Tesie tavo širdis giedri, kaip dangus virš tavo galvos — nesu teisėjas nei tau, nei kitiems. Jei atėjai į mano namus, matyti, yra Amžinojo noras, kad mano svečias būtum . . .

Ješua tyliu žingsniu nuėjo į namų vidų ir tuojau grįžo, rankšluosčiu ir vandens ąsočiu nešinas.

— Atvėsink veidą ir pavargusias kojas, gerasis žmogau, ir būk mano namams palankus,— paragino svečią Juozupas ir malonės žvilgsniu pažvelgė į sūnų, kuris neliepiamas atspėjo tėvo mintį.

Kada keleivis atsistojęs ir į šalį slenksčio nužengęs, Ješuos padedamas, šaltu vandeniu vėsino sukaitusį veidą, iš namų išėjo Simonas, Mirjam lydimas.

— Matai, Mirjam, Dievas mums pasiuntė svečią, ir kad turėtume kuo jį pavaišinti, davė ir maisto per geraširdžio Simono rankas.

Nors Simonas nebuvo pastabus, bet pažvelgęs į keleivį, pagalvojo:

— Ar neapsirinku, manydamas, kad šio vyro veidas buvo mano matytas? Kas jis yra, neklausinėsiu, jei Viešpats įkvėpė man šiandien norą pasidalyti lobiu su Juozupo šeima, kad turėtų kuo šį žmogų pavaišinti.

— Gerasis Simonas tikrai pasirūpino, kad ir svečiui užtektų iš to, ką gavome, — palankiai pažvelgė Mirjam į keleivį, pavargusiam užuojautos šypsena nusišypsojusi.

V i n c a s K r ē v ė

Nepriklausomybės laikais (kairėje) ir tremtyje (dešinėje) 1947 m.

V i n c a s K r ē v ė

Glasenbacho tremtinių stovykloje 1946 m.

Vincas Krėvė

Glasenbacho tremtinių stovykloje Austrijoje 1946 m. su studentais.

Kuklusis Simonas, sumišęs dėl pagyrimo žodžių, palinkėjo Juozupui ramaus atoilsio po dienos darbo ir išsiskubino namo.

— Matai, gerasis keleivi, kaip Viešpaties ranka mus visus globoja! — tarė Juozupas. — Jis atvedė tave į mano skurdžius namus, bet parūpino maisto, kuriuo su tavimi pasidalysime. Mirjam, — kreipiasi į žmoną, — svečias mūsų išalkęs ir atoilsio reikalingas. Neužtruk su valgiu...

— Neužtruksiu, gerasis Juozupai, neužtruksiu. Matau, kad ir tu ir svečias — abu esate išalkusiu, — pažadėjo Mirjam, į namus įžengdama.

Keleivis atsisėdo ant suolo, pasienyje įtaisyto, pasilenkė kūnu ir, rankom pasmakrę parėmęs, tarė, lėtai žodžius sakydamas:

— Gerasis žmogau, aš tau sakau ir tu žinok, kad Dievas nesirūpina tuo, kas dedasi ant žemės paviršiaus. Nei tavimí, nei manimi niekas nesidomi danguje...

— Būk geras ir nekalbėk tokių žodžių, kol esi mano namuose, — nusigando Juozupas ir nusigandęs liovėsi dirbęs. — Aš gerbiu Amžinąjį, Jo globa visuomet pasitikėdavau ir dabar pasitikiu...

— Jei mano žodžiai tau nemalonūs, atleisk man — aš tylėsiu ir nekalbėsiu. Nedera prieštarauti žmogui, kuris sutiko priglausti mane savo namuose.

— Atleisk ir tu man, jei mano kalba tave užgavo, — atlyžo Juozupas. — Aš bijau žodžių, kurie dangaus Viešpačiui būtų nemalonūs. Kai mano siela pavargsta, aš malda Jam nusiskundžiu, ir visuomet mano širdį nuramina ramybės Teikėjas...

Ješua, sugrįžęs, vienas ėmėsi darbo ir bedirbdamas atidžiai klausė tėvo su keleiviu pasikalbėjimo.

— Nusivylusi šiandien yra mano širdis, ir nėra maldos mano lūpose, — tarė keleivis, į tolumą akis įbedęs.

— Nereikia nusivilti, keleivi, tik todėl, kad nepasiseka kartais, — tarė Juozupas, šalia ant suolelio atsisėsdamas ir jo sielą paguodos žodžiu ramindamas. — Žmogus nesupranta ir suprasti negali, kuriais keliais dangaus Viešpats jį veda į laimę.

— Visa atidaviau artimui — ir sielą ir turtą, ir ramų gyvenimą tėvų namuose jam paaukoju, ir štai, šiandien, to artimo ujamas, neturiu kur galvą priglausčiau ir atoilsį surasčiau . . .

— Matau, keleivi, kad esi skaudžiai žmonių apviltas, — užjaučia jam geraširdis Juozupas, Jokūbo sūnus. — Žmonės nepastovūs savo jausmuose. Tokia jų prigimtis . . .

— Tavo žodžiai nesuranda kelio į mano protą ir širdį, gerasis žmogau, ir surasti negali, kai vakarykšti draugai, kurių siela pasitikėdavau labiau, negu savąja, tapo šiandien priešais ir dedasi su tais, kurie mano gyvybės ješko.

— Žmogaus siela visuomet priešingumų kupina, ir šiandien ji nežino, ko rytoj panorės, gerasis mano svečias. Tokią jau pagimdė ją Amžinasis, be kurio valios nieko neįvyksta pasaulyje,— švelniai paliesdamas jo petį, tarė Juozupas, Jokūbo sūnus. — Bet nesisielok, keleivi, ir nusiramink. Vienam dangaus Viešpats suteikia šio pasaulio gėrybes, ir jo žingsnius lydi pasisekimas, kitą Amžinasis veda vargo ir nepasisekimo keliu, kad vėliau jam atlygintų dangaus gėrybėmis ir suteiktų amžiną atoilsį ant Abraomo kelių . . .

— Žmogus nėra amžino gyvenimo vertas ir nežinotų, ką su juo darytų, — tarė keleivis, niauru žvilgsniu į Juozupą pažvelgdamas — Jam duotos trumpos dienos ir kelias nurodytas aiškus: — Būkite ramūs, kaip ramus dangus virš jūsų galvų, gyvenkite, kaip broliai, vienas antrą mylėdami, kad būtumėt laimingi ir džiaugsmo kupini! Bet žmonės tapo ne broliai, tik vilkai, ir dar piktesnis vienas antram, negu vilkas vilkui būna. Žinau, pasakysi, gerasis senas žmogau, yra Dievo Amžinojo valia, kad jie tokie būtų . . .

— Kartūs tavo žodžiai, ir žmogaus lūpom jie nedera, — tarė atsikeldamas didžiai susijaudinęs Juozupas.

Tuo metu Simonas, Jonos sūnus, skubiai grįžo atgal į Juozupo namus. Jis buvo susijaudinęs, nusigandęs ir uždusęs, kaip žmogus, kuris skubėjo.

— Kas atsitiko? — klausia pastabus Juozupas neramiu balsu. — Ar nelaimė yra tave ištikusi pakeliuje?

— Į jūsų miestelį įsibrovė iš Judėjos atvykęs ginkluotų vyrų būrys. Jie skriaudžia vyrus ir moteris.

— Ko jiems čia prireikė? — susirūpino senas dailidė. — Amžinasis Viešpatie Dieve, kada gi pagaliau susilauksime dienų, kuriomis ramiai galėsime gyventi. Skriaudžia šiandien taikų žmogų visi — savi ir svetimi . . .

— Ješko Jehudos iš Mahalos, krėsdami kiekvieną namą. Bekrėsdami ima, kas jiems patinka, — tarė Simonas. — Mačiau tavo namuose šį keleivį ir pamaniau, ar negresia jam pavojus ir tavo šeimai nemalonumai? Todėl skubėjau . . .

— Taip, aš esu Jehuda iš Mahalos, kurio ješko, — tarė keleivis, pakildamas. — Gerasis Viešpats pašykštėjo man ramaus atoilsio tavo namuose, gerasis dailide.

Nusigando senas Juozupas, šiuos žodžius išgirdęs, suplojo rankomis per strėnas ir tarė susirūpinęs:

— Kur aš tave paslėpsiu, kad nesurastų! Ach, Viešpatie mano, kada gi įsigalės žmonių širdyse artimo meilė ir ramybė šiame pasaulyje!

— Nesisielok, senas žmogau: jie nesuras manęs tavo namuose. Išeisiu anksčiau, negu čion atvyks, kurie ješko mano gyvybės.

Taręs tai, pasirengė Jehuda iš Mahalos tuojau išeiti iš namų, kurie pastogę ir atoilsį buvo jam, pavargusiam, žadėję . . .

— Pasilik, kur esi, ir įsitikink, kad Amžinasis mūsų tėvas danguje rūpinasi kiekvienu savo vaiku, pavojun patekusiu, — tarė iki šiol tylėjęs Juozupo sūnus. — Ne tau šiandien gresia pavojus, bet tiems, kurie ješko tavęs . . .

Taręs tai Ješua, Juozupo sūnus, ramiu žvilgsniu pažvelgė į susirūpinusius, ir tie pajuto, kad ramybė grįžo į jų širdis.

— Patikėk šiais žodžiais! — sušuko Simonas žvejys. — Dievas kalba jo lūpomis! . . .

— Tikrai, kur eisi, nelaimingasis: sučiups tave atviram lauke, — pasigailėjo siela nurimęs Juozupas dailidė. — Eiva, aš surasiu saugų kampelį, kur pasislėpsi nuo priešų.

— Dabar aš prisiminiau, kas esi, — kreipiasi Jehuda iš Mahalos į Simoną. — Esi vienas žvejų nuo Genesaretho ežero. Ar ne šis yra tasai vaikas, apie kurį anuo metu mums pasakojai?

— Taip, taip, šis yra, apie kurio gimimo valandas anuo metu pasakojau! — džiaugiasi Simonas. — Aš tikiu, kad jis išgelbės šiandien tavo dienas . . .

VII

Nebuvo dailidės namuose vietos, kuri būtų apsaugojusi Jehudą iš Mahalos, bet tasai ir nenorėjo saugotis.

Kai Juozupas pasiūlė pasislėpti už suverstų kampe senų ir jau nebetinkančių darbui įrankių, tarė Jehuda, sakydamas:

— Nesislēpsiu nuo priešų, kaip baili moteris. Jei man lemta šiandien čia žūti, žūsiu, kaip vyras, kuris mirti nebijo.

Taręs tai, atsisėdo ant suolo, kuris buvo pasienyje, tarp durų ir lango, ir pasiliko ten sėdėti.

— Aš čia paliksiu ir sėdėsiu, iki pavojus privers mane atsikelti, — tarė Jehuda. — Vargas tam, kuris pirmas sudrums mano ramybę!. . .

— Vargas mano sielai, kad neapdairiai pasielgiau, sulaikydamas, kai jis norėjo apleisti mano namus! — galvoja susirūpinęs Juozupas ir nenumanydamas, kaip galėtų paveikti Jehudą, kad būtų atsargesnis ir palenktų savo puikybę protui. — Viešpatie, gelbėk mano šeimą nuo pavojaus! . . .

Mirjam, kuri čia triūsė, vakarienę gamindama, tarė Juozupui, jo susirūpinimą atjausdama:

— Gyvenimas ir mirtis dangaus Galybių Viešpaties rankoje. Pasitikėkime Juo, kad būtume išgelbėti.

— Taip, taip, — pakartojo ir Juozupas: — gyvenimas ir mirtis Viešpaties rankoje . . .

Taręs tai, grįžo į darbą ir, tylėdamas, dirbo jį atidžiai, lyg niekas jam nebūtų daugiau rūpėję, vien tik greičiau jį baigti. Bet jo rankos vis dar drebėjo iš susijaudinimo ir baimės, kurią veltui stengėsi nugalėti seno dailidės širdis.

Žvejys Simonas, irgi neramumo pagautas, sėdėjo tylus ir nerasdavo žodžių Juozupą prakalbinti. Sėdėdamas galvojo:

— Ar man negeriau būtų atsikelti ir vykti namo, kol dar čion neatvyko pikti sikeriai?. . . Kodėl turiu nekaltai nukentėti??. . . Ar kad pasigailėjau Dievui nusikaltusio ir Juozupo šeimos, juos perspėdamas?

Kai jis taip galvojo, baimė augo Simono širdyje, bet vis dėlto nesiryžo atsikelti ir tarti Juozupui atsisveikinimo žodžių.

Tik vienas Ješua, Juozupo sūnus, buvo nesusirūpinęs ir ramus, kaip visuomet. Matydamas tėvą baimės pagautą ir siela sumišusį Simoną, tarė, į juos ramiom akimis pažvelgdamas:

— Teišnyksta baimė iš jūsų širdžių. Dangaus Galybių Viešpats su mumis.

— Jis kalba, kaip tasai, kuris turi galią taip kalbėti, — pagalvojo Simonas žvejys ir, pagalvojęs, susigėdino, kad baimė buvo pagavusi jo širdį.

— Kodėl nusigandau, bailus? Juk esu tarpe tų, kuriuos Amžinojo Dievo malonė globoja, — nuramino šiais žodžiais savo sielą Simonas žvejys.

Tuo metu ėjo keliu ginkluotų vyrų nedidelis būrys; vienas ėjo priešakyje kitų ir su juo Nazareto maldos namų šamės. Šamėso lydimi jie tiesiai ėjo į dailidės kiemą; Juozapas dar atidžiau ir su dar didesniu atsidėjimu dirbo savo darbą, nuduodamas, kad nemato ir nesidomi tais, kurie artinosi.

— Tai šis vyras, apie kurį tau sakė žmonės, kad jo namuose yra matę nusikaltėlį, kurio tu ieškai, — garsiai kalbėjo šamės, į Juozupą nurodydamas.

Juozupas nudavė, kad negirdįs šamėso žodžių ir su dar didesniu susikaupimu dirbo savo darbą, net į sūnų nepažvelgdamas.

— Ar tik nebus šis vyras žiaurusis Barraba, žmonių žudytoju vadinamas, — pakuždomis kalbėjo Juozupui Simonas žvejys. Jis jau gailėjosi, kodėl neišvyko iš čia, kaip norėjęs.

Juozapas nuojauta buvo jau atspėjęs, kad artėjęs vyras yra Barraba, apie kurio žiaurumą gandai buvo pasiekę net ramų Galilėjos kraštą. Jis su išgąsčiu pažvelgė į sūnų, ką darydavo visuomet, kai būdavo susijaudinęs ir neramus.

Ramia šypsena atsakė sūnus į tėvo žvilgsnį, ir staiga pajuto Juozupas, kad baimė atslūgo širdyje ir jo siela nurimo.

— Tu esi dailidė Juozupas, Jokūbo sūnus? — klausia Barraba, piktu įtarimo žvilgsniu apžvelgdamas visus čia esamus.

Jis buvo dabar tikras, kad Jehuda neišspruks šiandien iš jo rankų, ir širdis iš anksto sprogo džiaugsmu, kad pasotins pagaliau savo kerštingos sielos alkį.

Išgirdęs jo žodžius, Juozupas atidėjo darbo įrankius į šalį ir, sudėjęs rankas ant krūtinės, pažvelgė į Barrabos akis ramiu savo žvilgsniu.

— Taip, esu dailidė, — tarė jisai. — Dailidė buvo mano tėvas, dailidė ir mano sūnus, kuris jau šiandien sugeba greičiau ir geriau atlikti kiekvieną darbą, negu senos jo tėvo ir pavargusios rankos.

Žvilgterėjęs į Ješuą ir susitikęs su jo žvilgsniu, tarė savo širdyje sužavėtas Barraba: — Kokis gražus jaunuolis šis dailidės sūnus! Norėčiau, kad mano sūnus, jei Amžinasis lėmė jį turėti, būtų panašus į jį . . .

Nuolat ir nuolat pažvelgdavo Barraba į Ješuos veidą, susitikdamas su jo giliu, kaip ramios dangaus mėlynos erdvės, žvilgsniu, kuris gundydavo sielą ramybe ir vėsindavo karštus kerštingos širdies jausmus.

— Kas yra šis vyras, kuris, sėdėdamas, laiko asilo pavadžias rankoje, kaip pasiruošęs, bet nesuspėjęs pasprukti? — šiurkščiu balsu klausia Barraba, įtariamai į Simoną pažvelgdamas. — Jo veidas kažkur yra mano matytas, — pagalvojo, dar kartą pasižiūrėdamas į Simoną.

— Tai žvejys Simonas, Jonos sūnus, iš Kapernaumo, mano viešpatie, — tarė Juozupas. —

Jis kartais pasigaili seno dailidės ir pasidalina lobiu, kurį Amžinasis pasiunčia jo tinklams. Šiandien kaip tik, mano laimei, gausybių Teikėjas palaimino jo tinklus.

Šiuos žodžius išgirdęs, prisiminė dabar Barraba, kur jis buvo matęs Simoną žvejį: pas Genesaretho ežerą, kai jis pasakojo apie nuostabius apsireiškimus gimimo metu kūdikio, kurį skelbė būsimu išganytoju, Amžinojo pažadėtu žydų tautai...

— Ar ne apie šį dailidės sūnų kalbėjo tada žvejys, — pamanė Barraba ir atidžiau pažvelgė į Ješuą. Jo žvilgsnis susitiko su Ješuos žvilgsniu, kuris jam nusišypsojo šypsena, kokia šypsosi tik draugas draugui...

Pajuto Barraba, kad atslūgsta širdis ir giedrėja siela; žiaurūs, kerštingi jausmai ėmė blėsti ir nykti, kaip rytinė migla, saulei patekėjus.

Vos trumpa praslinko valandėlė, kai susigėdijo Barraba dėl savo nuotaikos, kuri bandė apgaubti jo sielą.

— Kaip lengvabūdė moteris susižavėjau šio vaikino ne vyrišku grožiu, — vėl pyko savimi nepatenkintas Barraba. — Kas jis, kad jaudintų mano sielą? Paprastas dailidės vaikas, kuriam likimas lėmė gimti ir mirti dailide — negi gali kas gero ateiti iš Galilėjos...

Veltui stengiasi Barraba atgauti žiaurų pasitenkinimą bausti kiekvieną, kuris veiksmu ar prieštaravimu buvo nusidėjęs jo akyse — išnyko ir nebegrįžo pikti jausmai.

— Tavo namas prie viešo kelio, ir kiemas, kuriame dirbi, neatitvertas. Turėjai matyti vyrą, kurio ieškome, — tarė Barraba Juozupui. — Vargas tau ir tavo šeimai, jei sumeluosi.

Nors tarė tai rūsčiu balsu, bet rūstumo nebuvo Barrabos širdyje...

— Keliu nuolatos eina žmonės, viešpatie mano, — tarė, jam atsakydamas, Juozupas ir nusistebėjo, kad Barrabos žodžiai nepagimdė baimės jo širdyje. — Bet mano akys nesidomi keleiviais — jos atkreiptos tik į darbą, kurį mano rankos dirba.

— Klausyk, dailide Juozupai, Jokūbo sūnau! Ar nesame anuo metu, kai tu sugrįžai nežinia iš kur, nukentėję, kada melecho kareiviai ieškojo tavęs ir tavo šeimos!... Nežinom, kuo buvai nusidėjęs, nes išnykai ir tavęs nesurado, o mes turėjom nukentėti!... Ar dabar vėl turime nukentėti dėl tavo užsispyrimo?... Sakyk, kur esi paslėpęs vyrą, kurį matė tavo kieme?... — dideliu balsu šaukė Šamės. — Liepk apjieškoti jo namus, ir surasi, kurio jieškai, — kreipiasi jis į Barrabą.

— Kodėl, persekiodamas brolius, susitepei vyrų krauju ir moterų ašaromis — staiga prabilo ramiu balsu Ješua. — Ar Amžinasis Tėvas angelo lūpomis paragino tave bausti Jo vaikus?...

Nusigando dabar Juozupas, sumišo gerasis Simonas, išgirdęs drąsius žodžius, kurių nelaukė iš nuolat tylaus Ješuos lūpų. Mirjam, stovėdama duryse, buvo pasiryžusi kūnu pridengti sūnų, jei pamatytų, kad jam gresia mirties pavojus iš žiaurios Barrabos rankos.

Sumišęs tapo ir Barraba. Nesigriebė, kaip buvo įpratęs, kalavijo juo numalšinti užgavusį jį žodžiu.

— Kas tave įgalino klausti manęs? — pašaipa padengdamas sielos sumišimą, tarė Barraba. — Per drąsiai kalbi, dailidės sūnau...

— Mano drąsa iš dangiško Tėvo širdies,— tarė jaunasis Ješua, tyliai nusišypsojęs Barrabai. — Kas pagimdė tavo piktus troškulius?...

— Kurie nusikalto man ir mano draugams, — niūriai pažvelgdamas į Ješuą, tarė Barraba. — Akis už akį, dantis už dantį...

— Tu nekeršysi ir nelaikysi neapykantos savo širdyje tavo broliui, kalbėjo dangiškas Tėvas. Ir dar Jis pasakė: netrokštu nusikaltėlio mirties, bet kad gyventų ir atgailautų, — kalbėjo Ješua tyliu balsu, nuolat pažvelgdavo į Barrabą, ramiai besišypsojąs. — Būk atlaidus, kad ir tau būtų atlaidus dangiškas Tėvas...

— Atželdink pirmiau sau barzdą, tada davinėsi patarimus suaugusiems, kurie panorės jų klausyti, — pašiepė jį Barraba, nepatenkintas savimi, kodėl leidžiasi į kalbas su jaunuoliu.

— Ko tu klausai, Barraba, šio pakvaišusio! — tarė vienas jo palydų, ištraukdamas kalaviją iš makštų. — Aš jį tuoj nutildysiu!

Bet Barraba pamojo jam, kad įdėtų kalaviją atgal į makštis, ir pagalvojo: — Neskriausiu neprityrusio jaunuolio tik dėl to, kad jo širdis gera ir kalba drąsi...

Jehuda iš Mahalos, šias kalbas girdėdamas, tarė savo širdyje: — Kodėl į pavojų dedu šio nekalto jaunuolio gyvybę ir leidžiu, kad jis bandytų Barrabos kantrybę? Nudės jį Barraba dėl jo drąsių žodžių! Ar jo mirtimi atsilyginsiu su jautriais žmonėmis, kurie manęs pasigailėjo? Jei esu Amžinojo pasmerktas žūti, žūsiu, kad išgelbėčiau nekaltus...

Taip pagalvojęs, atsikėlė ir išėjo iš Juozupo namų. Atsistojęs ant slenksčio tarė:

— Štai aš čia esu, Barraba. Palik ramybėje šiuos gerus žmones...

Barraba nesigriebė kalavijo, pamatęs vyrą, kuriam keršto taip ilgai degė jo širdis, ir nedavė ženklo palydams, kad jį pultų su ginklu rankose.

DIDYSIS DZŪKAS

ŽIUPSNIS ATSIMINIMŲ APIE VINCĄ KRĖVĘ-MICKEVIČIŲ

K. ŽUKAS

Su profesorium V. Krėve-Mickevičium ilgą laiką buvome tik kepurinėje pažintyje. Suartėjome abiejų apokalipsinių žvėrių siautėjimo metu ir pasidarėme artimi iki mūsų pasitraukimo iš Lietuvos.

Mūsų artimesnė pažintis prasidėjo 1940 m. liepos, o gal net rugpjūčio mėn. pradžioje prie keistų aplinkybių. Buvo taip. Mudu su žmona A. Panemunėje išėjome palydėti buvusio pas mus kažkokio svečio. Prie mūsų kaimyno inž. Mošinskio buto privažiavo liuksusinis užs. reikalų ministerijos automobilis, iš kurio išlipo šventiškai apsirengęs V. Krėvė-Mickevičius ir įnešė tortą. Nustebome: kokia gi čia gali būti iškilmė?

Grįžtant į namus, mus pasitiko inž. Mošinskis su kažkokia panele, ar jauna ponia.

— Labas, kaimynai! Leiskite supažindinti: čia mano žmona Krėvaitė-Mickevičiūtė, dabar jau Mošinskienė. Prašome dabar pas mus vestuvinio torto paragauti.

Aš buvau basas, žmona irgi ne vestuvėms apsirengusi. Abu jaunavedžiai beveik per prievartą norėjo mus pas save tuojau paimti, bet vis dėlto nuėjome į namus, kiek padoriau apsirengėme ir tuojau nuvykome vestuvinio torto ragauti. Čia ir susipažinome su Vincu Krėve.

Kitą dieną dalyvavome vestuvinėje puotoje. Buvo 30-35 svečiai: abu Pozdniakovai, Gedvilos, Giros, ginklavimo vald. politrukas Valius ir inž. Mošinskio viršininkai. Pats Krėvė per tą iškilmingą puotą buvo nelabai kalbus ir man atrodė kažkoks lyg prislėgtas. Vėliau jis man sakė, kad kaip tik tuo laiku galvojo, kaip jam iš primestų nemalonių pareigų pasitraukti.

Pasitraukęs iš vyriausybės, V. Krėvė su žmona išvažiavo į Vilnių, steigti Mokslo Akademijos, bet dažnai atvažiuodavo į A. Panemunę pas savo vienturtę dukterį. Čia mudu su juo susitikdavome, nes jų namai nuo mūsų tiesiai per bendrus vartelius buvo kokia 30 žingsnių.

Jau tuo metu V. Krėvė su manim nuoširdžiai kalbėjo. Jis man plačiai pasakojo, kaip kartą buvo pakviestas pas tuometinį užs. reik. ministerį St. Lozoraitį, kuris jį prikalbėjo "pro bono publico" įsirašyti į Lietuvos-Sovietų susiartinimo (ar kultūrinio susipažinimo) draugiją, kurios pirmininku buvo prof. Mykolas Biržiška. Pasakojo, kaip keli tos draugijos nariai ir jis jų tarpe važiavo į Sovietų Rusiją. Pasakojo, kaip vėliau, bolševikų perversmui įvykus, jis buvo gudriai morališkai išprievartautas ir turėjo sutikti įeiti į jų vyriausybę. Pasidarėme su profesorium gana artimi žmonės.

Prieš pat vokiečių-bolševikų karo pradžią V. Krėvė gana ilgai gyveno pas dukrą, ir čia mudu su juo beveik kasdien susitikdavome. Čia mes spręsdavome įvairiausias politines problemas. Buvo aiškiai jaučiamas didžiosios audros artėjimas. Nagrinėjome visokias galimybes, kaip Lietuvai atgauti savo pilną nepriklausomybę. Abu nė kiek neabejojome, kad laisva Lietuva turi būti tik demokratiškai tvarkoma.

Karui tarp vokiečių ir bolševikų prasidėjus ir esant pavojaus gyvybei nuo bombardavimo ar šaudymo, V. Krėvė ir visa jo šeima daugiausia laiko praleisdavo mūsų namuose, nes mes turėjome gana saugų rūsį. Tai mus dar daugiau suartino.

Negaliu pamiršti, kaip bolševikų bėgimo metu buvo mums didelis pavojus nuo besibastančių bolševikų-plėšikų. Dvi naktis iš eilės savo šeimas gynė jų galvos: profesorius ir aš, abu seniai. Turėjome po karišką šautuvą ir abu . . . 7 šovinius, bet buvome tvirtai pasiryžę į savo namus bolševikų neįsileisti. Mūsų laimei, ginklo vartoti neteko.

Praūžė karo banga. V. Krėvė su žmona išvažiavo į Vilnių. Ir štai vieną dieną atbėgo pas mus abu Mošinskiai su liūdna žinia: profesorius ir jo žmona Vilniuje areštuoti ir yra Gestapo žinioje. Reikia gelbėti.

Kai jis, sumišęs, stovėjo, žodžio dar netardamas, tik iš paniūrų į priešą pažvelgdamas, atbėgo jo draugai, uždusę skubėdami, ir iš tolo dar šaukdami:

— Gelbėkis, Barraba! Staiga atsiradę čia edomitų kariai žudo mūsų žmones! . . .

Merkinė—Merkio ir Nemuno santaka (V. Augustino nuotr.)

Inž. Mošinskis surinko eilę pareiškimų iš patikimų asmenų su garantija už V. Krėvę ir prašymu iš arešto jį paleisti. Tokį prašymą padaviau ir aš. Keliom dienom praėjus, V. Krėvė su žmona buvo iš Gestapo paleisti ir tuojau atvažiavo pas savo dukrą į A. Panemunę.

Bet kaip prie bolševikų, taip ir prie vokiečių niekam negarantuotas rytojus: šiandieną paleistas, ryt vėl galėjo būti suimtas. Buvo aišku, kad V. Krėvei reik saugotis nuo kito arešto. Reikia slapstytis.

Padarėme kaimyninį pasitarimą su abiem Mošinskiais ir Krėvėmis. Nutarėme, kad profesorius turi kuo mažiausiai rodytis, kuo mažiausiai būti savo namuose, o nakvoti tik ne pas save. Patogiausia bus jam apsigyventi pas mus: arti savųjų, bet ne pas save.

Užleidau V. Krėvei savo darbo kambarį. Tenai jis pasistatė lovą, atsinešė rašomąją mašinėlę ir dirbo niekeno nekliudomas ištisomis dienomis. Valgyti ėjo pas savuosius beveik visai nepastebimas, nes tarp mūsų ir jų namų buvo krūmai ir tankūs vyšnių medeliai. Apie tą jo konsperatyvų butą žinojo tik viena mūsų artimiausių kaimynų šeima.

Taip V. Krėvė gyveno 3 metus, tik su keliomis pertraukomis. Tos pertraukos buvo ne laisvanoriškos. Būdavo, ateina panelė M. arba koks kitas asmuo ir praneša, kad V. Krėvė iš Panemunės tuojau turi pranykti, nes gautomis slaptomis žiniomis Gestapo vėl nori jį suimti. Čia pat pranešėjas nurodydavo, kuomet, kaip ir kur jis turi važiuoti. Kartą, atsimenu, jis buvo paslaptingu būdu išgabentas ir ilgesniam laikui apgyvendintas pas kažkokį policininką Molėtų rajone.

Viršum mano buto gyveno su žmona augštas vokiečių pareigūnas, visos Lietuvos Arbeitsdiensto viršininkas, nacių pulkininkas Piening, labai malonus žmogus. Jis žinojo, kad profesorius pas mane gyvena, bet, turbūt, buvo užtikrintas, kad tas dirba ir kuria mano kambaryje ramumo sumetimais. Dažnai jis užeidavo į V. Krėvės užimtą kambarį, pasisveikindavo, atsiprašydavo ir eidavo prie telefono.

Čia pat prie V. Krėvės lovos stovėjo mano radijo aparatas, ir mudu kelis kartus per dieną klausydavome anglų BBC—radijo lenkų kalba. Kadangi mano namai buvo mediniai ir gerai rezonavo garsą, tai radiją paleisdavome tyliaityliai, o patys savo ausis priglausdavome prie pat aparato.

1944 h. pradžioje turėjome tokį tragikomišką nuotykį. 12 v. 15 m. pasukome Londoną ir

drąsiai klausėmės, susiglaudę galvomis. Žinojome, kad pulk. Piening atvažiuoja po 12 v. 30 m. ir su laikrodžio tikslumu ateina 12 v. 45 m. į bendrą mūsų prausyklą. Ne anksčiau ir ne vėliau.

Ir štai — siaubas mus apėmė! Staiga, visai netikėtu laiku, atsidaro mūsų kambario durys, skubiai įlekia prie telefono pulk. Piening ir aiškiai mato mudu keistoje pozoje beklausančius uždrausto radijo.

Tenka pripažinti jam garbę, kad viena ranka jis paėmė telefono ragelį, o kita parodė mums aiškų ženklą: "Tęskite, tęskite, jūs man nekliudote, ir aš nieko nematau..." Šaltas prakaitas mudu išpylė, bet radijo nesustabdėme. Iš to jokių pasekmių nebuvo. Vėliau aš įsitikinau, kad ir pats pulk. Piening klausėsi BBC radijo.

Kadangi vokiečių Gestapo, kaip ir bolševikų NKVD suėmimus darė beveik išimtinai naktimis, tai V. Krėvė nakvynės ateidavo prieš 9 val., ypač žiemą. Jam atėjus, kuone kasdien tas pat kartodavosi:

— Vakar mes ilgai kalbėjome, tai šiandien aš jau pusę dešimtos būsiu lovoje, tik prisėsiu čia pasišildyti. Čia toks malonus kampelis.

Pas mane prie krosnies stovėjo kariškas lagaminas. Tai buvo V. Krėvės mylimiausia sėdėjimo vieta. Būdavo, atsisėda, kojas turkiškai pasikiša po savim ir... pradedame kalbėti.

— Dievulėli tu mano! Jau antra valanda. O man atrodo, lyg dabar pradėjome kalbėti.

Taip! V. Krėvė buvo ypatingai įdomus bendrakalbis. Mudviem su žmona reikėjo tik laikas nuo laiko replikuoti, o jam kalba plaukė, lyg malonus upeliūkštis čiurleno. Ir kalbėjo visuomet švelniai, maloniai, be mažiausio pykčio, be pagiežos.

Kartą, pagal savo būdą, per griežtai atsiliepiau, dabar neatsimenu apie kažkokį jauną žmogų.

— Neteiskime, tamista, jo taip smarkiai. Jaunas žmogus, klaidą padarė. Aš pats, jaunas būdamas ir net dabar, jau pasenęs, daug klaidų dariau. Manau, kad ir tamista, kaip nors, gal ir nenorom, vieną kitą klaidelę padarei.

Nuginklavo mane.

Daug kartų teko su V. Krėve kalbėti apie tautininkus ir jų valdymo būdą nuo 1926 m. gruodžio 17 d. Jo nuomonė apie tai buvo aiškiai neigiama. Jis pasakojo, kad tautininkų partijos iniciatoriai ir steigėjai buvo jiedu su kunigu Tumu. Tik vėliau į ją įstojo A. Smetona, prof. A. Voldemaras ir kiti buvę pažangiečiai. Po gruodžio 17 perversmo jiedu abu, pamatę, kad tautininkai aiškiai nukrypo į diktatūrinį kelią, iš partijos pasitraukė.

— Ne tokius tautininkus mes vaizdavomės. Tautininkai — tai savo tautos mylėtojai, bet ne jos engėjai ir savanaudžiai, — kalbėjo jis.

Tautininkų bekontrolinį šeimininkavimą, nesiskaitymą su bet kokia kita nuomone jis laikė neleistinu dalyku krašto valdytojams. Ypatingai V. Krėvė smerkė tą faktą, kad prezidentas A. Smetona per ūkininkų riaušes Suvalkijoje atsisakė duoti audienciją abiems buvusiems prezidentams ir visiems ministerių pirmininkams, kurie norėjo jam susidariusią padėtį nušviesti.

Vinco Krėvės tėviškės, Merkinės, bažnyčia.

— Galėjo jis su jų nuomone nesutikti, prie savo nusistatymo pasilikti, bet visai jų nepriimti . . .

Prieš pat mūsų bėgimą iš Lietuvos V. Krėvė, dėkodamas mums už prieglaudą, pasakė, kad slapstydamasis pas mus bute, jis parašė kelis didelius veikalus. Tas laikotarpis buvo jo gyvenime pats našiausias. Rankraščius jis palieka Lietuvoje visai patikimose rankose. Jei grįšime, jie bus išspausdinti, jei grįžti nebus lemta, tai kada nors po mirties jie vis dėlto išvys pasaulį.

Bene 1944 m. birželio mėn. buvo išspausdintas Lietuvoje paskutinis V. Krėvės veikalas. Tai buvo jo romano "Miglose" I-sis tomas. Perskaičiau. Dėl to veikalo turėjau su profesorium nemalonų pasikalbėjimą.

— Išklausykite, profesoriau, mano nuoširdžios nuomonės: jei aš ant knygos nematyčiau autoriaus pavardės, tai pasakyčiau: "Stilius puikus, visai krėviškas, bet turinys kažkoks nesveikas"!

— Profesoriau, — tęsiau aš, — o kokią teisę tamsta turėjai savo šitame veikale parodyti vien neigiamus tipus? Juk tą knygą perskaičius susidaro įspūdis, kad visa Lietuva savo nepriklausomo gyvenimo laikais susidėjo tik iš kažkokių niekšų.

— Palauk, tamista, antroje dalyje dar bus blogiau — pasakė V. Krėvė.

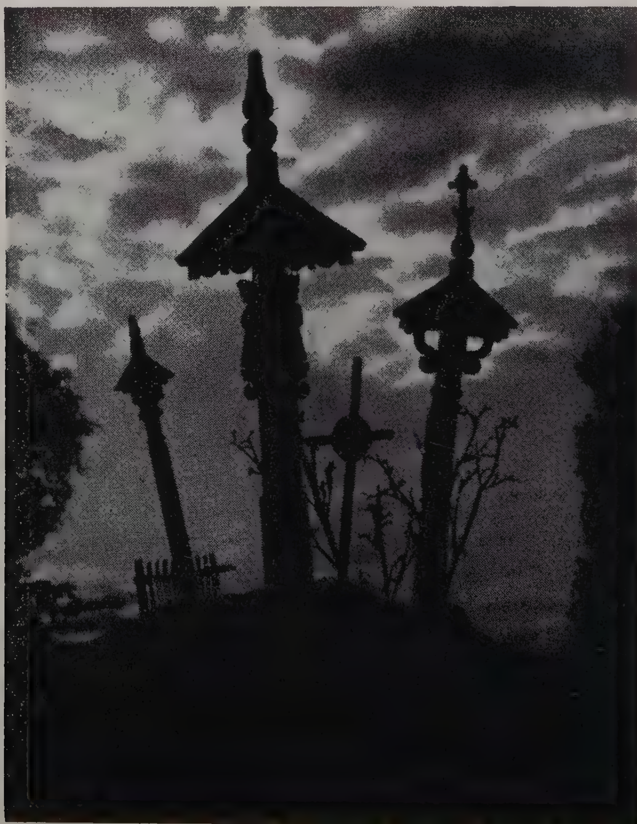
— Profesoriau, kol dar neišspausdintas antras tomas, paimkite rankraštį ir pirmojo tomo kelis personažus kaip nors numarinkite, kitus pasodinkite visai nupelnytai į kalėjimą, o jų vietoje įveskite šviesius, teigiamus tipus. Tas tamstai taip lengvai duosis.

— Kad aš per tą laiką nė vieno teigiamo tipo nesu pastebėjęs.

— Nesąmonę, profesoriau, kalbi! — įsikarščiavęs pasakiau aš. — O profesorių, studentų, liaudies mokytojų tarpe argi nepastebėjote idealistų? O kunigų tarpe ar nebuvo Tumų ir Lipniūnų? O panelių Maryčių ar nėra ir daugiau? Pagaliau dar tebėra gyvas didžiausias idealistas — profesorius Vincas Krėvė-Mickevičius, tai tamsta ir jo nepastebėjai? Netinka, profesoriau! Palikite savo švelnų, malonų ir atlaidų stilių iki savo mirties. Negadinkite jo.

Pamačiau, kad tokia mano aštri kritika profesoriui nelabai patiko. Kitą dieną jis man pasakė:

— Žinai, tamista, esi teisus. Reikės ne tik antrąjį tomą, bet ir kitus ištaisyti. Perdaug jau juodos ir apskritai tamsių spalvų vartojau. Tai buvo dabartinio niūraus gyvenimo atgarsis.

V I N C A S   K R Ė V Ė

HAGAROS KAIMO VYRESNIOJO PAMOKYMAI JEHUDAI IŠ MAHALOS

(Iš "Dangaus ir žemės sūnų" antrosios dalies)

Jei tu nori eiti išganymo keliu, kurį nurodė mums Pirmagimis Viešpaties sūnus, sėdįs Jo dešinėje, privalai labiausiai mylėti Viešpatį davusį tau gyvybę, ir kiekvieną artimą, vistiek, žydą ar eliną ar edomitą, mylėti, kaip patsai save. Todėl neskriausk artimo, nes jis yra tavo brolis, nei žodžiu, nei darbu, nes dangiškas Tėvas nepakenčia skriaudos ir prievartos.

Jei tavo paklydęs brolis skriaudžia tave, atleisk jam ir melskis už jį, kad praregėtų ir suprastų, jog einąs pikto keliu, kuris veda į mirtį be prisikėlimo ir mirusių vilties.

Kuris būtų tavo nuopelnas Tėvo akyse ir tavo sielai nauda, jei mylėtum tik tuos, kurie myli tave? Argi nesielgia taip ir veidmainiai, einą amžinos mirties keliu.

Stenkis mylėti, kurie tavęs neapkenčia, ir neturėsi priešų, nes jie taps tavo draugais, kai geriau tave pažins ir pažinę gailėsis, kad skriaudė tave.

Nenaudok prievartos prieš prievartą, kad apsigintum nuo skriaudos. Tikrai sakau tau, jei kuris tau suduos per dešinį veidą, atkreipk jam ir kairįjį, kad išlietų visą savo pykčio tulžį ir nusiramintų, o nusiraminęs susigėdintų savo pasielgimo, kuriuo yra tave nuskriaudęs.

Būk geras, mano sūnau, visiems, jei nori, kad dangiškas Tėvas tau būtų geras ir visuomet malonia akim į tave žiūrėtų. Kas prašo pas tave marškinių, duok jam ir apsiaustą neprašomas; kas prašo, kad jį palydėtum varsnas, lydėk jį dešimt ir dvidešimt varsnų, kol pagaliau pasakys: — Ačiū tau, prieteliau! Toliau eisiu vienas.

Jeigu tavo artimas prašo paskolinti dešimt šekelių, paskolink jam visą talentą ir nereikalauk, kad grąžintų, jei patsai savo noru tau skolos negrąžina — reikalaudamas, vistiek skolos neatgausi, tik aršų priešą įsigysi.

Aplamai nebūk šykštus ir dalinkis su neturtingu broliu tuo, kas tau šiandien nebūtina, nes Viešpats todėl davė tau daugiau, kad sušelptum savo atsarga, kuris nūnai pašalpos reikalingas. Neužmiršk, kad vargstančio ir skurstančio malda yra galinga Viešpaties akyse, ir jo nusiskundimas ar padėkos žodžiai visuomet pasiekia dangiško Tėvo ausį . . .

Jei šiuo keliu eisi, tavo pasielgimas, mano sūnau, bus maloniausias Viešpačiui atnašavimas, ir kitų aukų Jo garbei Jis iš tavęs nepareikalaus.

"Šarūnas" Tautos Teatre (dekoracijos V. Bičiūno)

VINCO KRĒVĒS ISTORINĒS DRAMOS

J. GRINIUS

1. V. Krēvēs kūrybos pobūdis

Vincas Krēvē-Mickevičius Lietuvai žinomas įvairiais atžvilgiais. Jis — ir politikas, ir mokslininkas-profesorius, ir tautosakininkas, ir rašytojas. Tačiau jis labiausiai žinomas šiuo pastaruoju atžvilgiu.

Kaip rašytojas, V. Krēvē pradējo reikštis netrukus po spaudos atgavimo "Vilties" laikrašty. Galutinai rašytojo vardą jis nusipelnē "Dainavos šalies senų žmonių padavimais" ir "Šarūnu". Po jų ējo "Šiaudinēs pastogēs" apysakos, "Skirgailos" drama, "Likimo kelių" misterija, "Žento" ir "Mindaugo mirties" dramos, "Raganiaus" apysaka, "Dangaus ir žemēs sūnų" pusiau epinis, pusiau draminis kūrinys ir kiti.

Nors sakoma, kad V. Krēvēs kūryba einanti dviem kryptim, — realistine ir romantine, — tačiau, giliau pažiūrēję, lengvai galime įsitikinti, kad tematikoj jis yra romantikas, tęsējas V. Kudirkos šūkio "iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia", tik vaizdavimo būdu jis dažnai yra realistas. Krēvē romantikas, nes jį žavi praeitis, bet ne dabartis. Jį domina Rytai (Rytų pasakos ir "Dangaus ir žemēs sūnūs"), jį žavi herojiškoji Lietuvos praeitis ("Šarūnas", "Skirgaila", "Mindaugo mirtis), jį žavi ir toji lietuvių praeitis, kuri tebēra nenumirusi, tradicijų perduota dainose bei pasakose ("Dainavos padavimai") ir žmonių papročiuose, ypač kaimo žmonių papročiuose ("Šiaudinēj pastogēj", "Raganius"). Romantikas Krēvē ir tuo, kad jis mēgsta vaizduoti žmones

individualistus, maištininkus, netelpančius savo aplinkoj, kovoje su ta aplinka palūžtančius ir net joj žūstančius. Net tie Krėvės veikėjai, kurie atrodo tokie etnografiški—tautosakiški, kaip Lapinas ar Raganius, tie senųjų tradicijų žmonės rašytojo taip pat yra piešiami individualistais, labai ryškiai išsiskiriančius iš savo aplinkos, su kuria jie negali ir nemėgina sutapti.

Iš vienos pusės, V. Krėvės meilė praeičiai, kuri dar nėra visai mirusi, nes tebėra gyva tradicijose (dainose, pasakose, patarlėse ir papročiuose), o iš kitos pusės dėmesio sutelkimas į labai ryškius charakterius, į individualistus herojus konfliktuose su aplinka, kuri vienur yra sustingusi, o kitur judri ir veikėjų tradicinius polinkius pralenkusi — yra pats ryškiausias bruožas V. Krėvės kūryboj. Todėl tradicijų ir individualizmo susikirtimų rasime kiekviename žymesniame V. Krėvės kūriny, vistiek ar jis būtų drama, ar apysaka.

Tradicijų ir individualizmo meile V. Krėvė pasirodė naujas mūsų literatūroj. Tradicijų pamėgimas jį skatino atkurti pasakas, padavimus, dainas, vaizduoti papročius, išlikusius senuose retuose žmonių egzemplioriuose, o stiprus palinkimas į individualistų kovą su aplinka įtaigojo V. Krėvę kurti dramas ir praeities dramatinius herojus. Kaip tradicijų mėgėjas, kuris dainų, pasakų ir padavimų motyvus bei formas sąmoningai taikė individualinei kūrybai, V. Krėvė (šalia L. Giros) buvo naujovininkas, nes anksčiau tos tradicinės lietuviškos kūrybos formos bei bruožai mūsų literatūroj tebūdavo atsitiktiniai ir dažniausiai nesąmoningi. Savo dramomis iš Lietuvos praeities V. Krėvė sugrįžo į tą herojinį romantizmą, kurį apdainavo Maironis ir kurį populiarino V. Kudirka svetimųjų autorių dramų vertimais, nors jo individualizmas, kaipo toks, lietuvių literatūroj buvo naujas. Kaip jis pasireiškė jo dramose, pamatysime vėliau. Tuo tarpu svarbu čia pažymėti, kad draminė forma individualisto V. Krėvės yra mėgstama, nes dauguma jo didžiųjų kūrinių yra parašyti dialogais. Nekalbėsime čia nei apie "Žentą", nei apie "Likimo kelius", nei apie "Dangaus ir žemės sūnus", kurie dar tebėra ištisai neišspausdinti. Ilgėliau sustosime tik prie "Šarūno", "Skirgailos" ir "Mindaugo mirties" dramų, kurios tarp savęs turi kai kurių bendrų bruožų ir gali pakankamai atskleisti V. Krėvę, kaip dramų autorių.

2. *Dramų tema, intryga, veiksmas*

Nors V. Krėvės istorines dramas vieną nuo kitos skiria daugiau kaip dvidešimties metų tarpas ("Šarūnas" 1911, "Skirgaila" rusiškai 1922?, o "Mindaugo mirtis" 1935), tačiau jos tarp savęs artimai giminingos. Pirmiausia jų temos — dvilypės: politinės ir asmeninės. Iš vienos pusės per jas eina kova dėl Lietuvos vienybės, o iš kitos pusės — gretimai vyksta centrinių herojų kova dėl savo asmeninės, ypač šeimyninės, laimės. Tačiau politinė tema (kova dėl Lietuvos vienybės) nevisose dramose tėra glaudžiai susieta su kova dėl asmeninės laimės. Geriausiai tos dvi temos suaugusios "Skirgailoj".

Šios dramos centrinis herojus, kunigaikštis Skirgaila, laiko nelaisvėj Lydos kunigaikštytę Oną Duonutę ir veda ją per prievartą, nes nenori, kad ši, ištekėdama už Mozūrų kunigaikščio, atplėštų dalį Lietuvos žemių. Tačiau prievarta laimės neatneša. Kad ir netekusi Mozūrų kunigaikščiui, Ona Duonutė įsimyli riterį Kellerį, taip pat Lietuvos žemių gruobikų (kryžiuočių) atstovą. Ir kai Skirgailai pavyksta Kellerį gyvą palaidoti, tuo pačiu esti palaidota paties kunigaikščio asmeninė laimė, kurios jis vylėsi iš Duonutės. Taigi "Skirgailoj" dvi temos yra taip susipynusios, kad politinė tema (mums tolima ir beveik svetima) yra gaivinama antrosios (meilės, žmogiškos užuojautos, pasitikėjimo žmogumi) temos.

Ne taip glaudžiai tarp savęs susijusios tos dvi temos "Mindaugo mirty". Kai pradžioj dramos sužinome, kad po savo žmonos, karalienės Mortos, mirties Mindaugas yra sulaikęs pas save jos jauniausiąją seserį Aldoną, Daumanto žmoną, jaučiame, kad tai apsunkina Mindaugo darbą, Lietuvą bevienijant politiškai. Ir iš tikro, dramos pabaigoj tai aiškiai matyti. Pasilikdamas Aldoną savo pilyje, o jos vyrą siųsdamas į karą prieš gudus, Mindaugas išprovokuoja Daumantą. Šio durklo smūgis Mindaugui drauge yra smūgis visai didžiojo kunigaikščio politikai — įvykdyti lietuvių žemių sujungimą.

Mažiau tarpusavy susietos politinė ir asmeninė temos yra "Šarūne". Vesdamas Voverę, Šarūnas nestoja skersai kelio jokiam didikui, kuris galėtų rimtai kenkti jo politikai. Ir per Voverę jis nesitiki sparčiau pažengti į savo tikslus — nei išgarsėti pasauly, nei priartėti prie savo politinio tikslo (viena saulė danguj, vienas valdovas Dainavoj), nes Voverė nėra nei ypatingai turtuolė, nei didelių žemių įpėdinė, o tik paprasto Šarūno bajoro daili dukrelė. Ir Šarūnas pasiryžta vesti Voverę kažin kaip neapgalvotai. Viena, kaimynai ir jo paties motina Viltė jam sako "vesk". Antra vertus, jis vienu momentu pasiduoda iliuzijai, kad jį moteris taip pat gali pamilti. Kartą pasidavęs iliuzijai ir nutaręs, Šarūnas veda Voverę per prievartą, nepaisydamas, kad ji net gabijon buvo nuo jo pasislėpusi. Tačiau šita santuoka tiesioginių politinių pasėkų

neturi. Arba, teisingiau, ji teturi tik netiesioginės įtakos — per pačias vestuves pamatęs savo klaidą, Šarūnas dar labiau tolsta nuo įprastų žmogui jausmų ir dar labiau ima švaistytis kardu, kovodamas su kaimynais ir rodydamas savo nirią, nežabotą galybę. Ir kai Šarūnas sužino, kad Voverė myli Tautvilą, kai jį pasiekia žmonių apkalbos, kad Voverė jam neištikima, tai vėl neturi jokios įtakos ano primityvaus kunigaikščio politiniams siekimams. Nedaugiau politinės reikšmės teturi ir Voverės mirtis nuo Šarūno rankos, nes jo uošvis Džiangis ir jo svainis Alūnas tėra nežymūs eiliniai bajorai, kurie nepajėgia keršyti ir nekeršija.

Šitų dviejų temų — politinės ir asmeninės — silpnesnis susiejimas "Šarūne" (ir net "Mindaugo mirty") neigiamai atsiliepia ne tik dramų intrygai, bet ir dramatiniam veiksmui. Dėl to jose intryga vystosi gana palaidai, o veiksmo vienos scenos yra grynai politinės (politiniai samprotavimai, politiniai ginčai), antros — retesnės ir trumpesnės — asmeninių, šeimyninių rūpesčių scenos su žmogiškais visiems suprantamais jausmais, pirmųjų dažniausiai nesušildo.

Intryga yra silpna tiek "Mindaugo mirty", tiek "Šarūne" dar ir dėl to, kad prieš centrinius herojus neatsistoja partneriai, kurie bent iš tolo prilygtų savo priešingais užsimojimais. Antai, aplink Šarūną tėra tik nežymūs satelitai, kurių, tiesa, ne vienas prieštarauja Šarūnui. Tačiau tie visi jų prieštaravimai pasibaigia žodžiais, liežuvio malimu, o neišvirsta į tikrą veiksmą kovoj. Pavyzdžiui, Perlis būtų galėjęs būti rimtu Šarūno varžovu politinėj srity, tačiau į sceną jis teišvedamas tik trumpam momentui, nors šiaip apie jį kiti daug kalba. Tautvilas, kuri myli Voverė ir kuris ją myli, būtų galėjęs būti Šarūno varžovu jo šeimyninėj sferoj, tačiau autorius Tautvilą išlaiko ilgai gudų nelaisvėje. Jo ilgisi Voverė, apie jį kalba kiti, tačiau jis pats tepasirodo tik I-jo tomo gale ir dėl Voverės nekovoja, pasitenkindamas tik garsiais keršto grasinimais kunigaikščiui ir jo uošviui. Todėl Tautvilis nė iš tolo netampa Šarūno draminiu konkurentu ir veiksmo taip pat neįtempia.

Kažinkas panašaus matyti ir "Mindaugo mirty". Nors pirmasis Lietuvos karalius jau pirmose scenose yra pasiryžęs paveržti Daumanto žmoną Aldoną ("paimsiu tave per žmoną", sako jis), tačiau Daumantas šitų jo intencijų nežino. Jis gyvena toli savo pily ir net Mindaugo neitaria, nes daugiau kaip per pusę dramos jis rodomas ištikimu Mindaugo draugu ir jo politikos rėmėju Kai jam paaiškėja senojo karaliaus kėslai, veiksmas, tiesa, labiau įsitempia, tačiau jis netrukus jau eina prie galo. Taigi ir šitoj dramoj centrinis herojas neturi jam verto atsvaros vyro, kuris žymiai prisidėtų priešveiksmiais prie intrygos įtempimo ir dramos veiksmo stūmimo pirmyn. Daumantas ten tėra tik vienas veikėjas, vargu reikšmingesnis už Trainotą, Tautvilą, Aidžių ar Skirmuntą.

Ir "Skirgailoj" Jogailos brolis skendėtų zirzlių uodų spiečiuje, kaip Šarūnas ir net Mindaugas, jei V. Krėvė nebūtų prieš Skirgailą pastatęs tikro partnerio — riterio Kellerio. Kol šis tėra tik kryžiuočių pasiuntinys, jis prieš Skirgailą testovi kaip zirzianti muselė, kaip antras kryžiuotis Vartenbergas, kaip lenkų vyskupas Henrikas Mazovietis, kaip vienuolis Skarbekas arba kiti lenkų pasiuntiniai. Bet kai Kelleris pasiryžta pasimatyti su Ona Duonute per jos tarnaitę Oligę, intryga įgauna gyvybės, dramos veiksmas įsitempia ir jau eina logiškai iki atomazgos, čia varomas Kellerio, čia Skirgailos. Todėl kai kurie kritikai be reikalo prikiša, kad Kellerio vaidmens išryškinimu Krėvė dramos veiksmą pasuka kita kryptimi, negu jis ėjo iš pradžios. Taip, jei kas nori, gali sakyti, kad Kellerio vaidmenį ir asmenį išryškindamas, V. Krėvė perveda dramos svorį iš politinės į asmeninę sferą. Su riterio pasiryžimu veikti drama eina asmeninių šeimyninių veiksmų ir interesų persvaroje. Bet ten nėra išjungti nė politiniai motyvai. Susipynę su žmogiškais šeimyniniais jausmais, jie nustoja šaltumo ir sausumo, kurio neišvengia net mums gerai pažįstami politiniai įvykiai. Kitaip sakant, duodamas daugiau reikšmės asmeniniams žmogiškiems jausmams "Skirgailoj", Krėvė kaip tik teisingai suprato, kas yra draminis menas.

3. *Veikėjų dramatiškumas*

Kaip sakyta, "Mindaugo mirtis", ypač "Šarūnas" savo konstrukcija nėra stipriai dramatiški kūriniai. Tačiau to negalima pasakyti apie jų svarbiuosius personažus. Jie dramatiški, nes jų krūtinėje kovoja priešingi jausmai.

Šitokius Krėvės dramų prototipus randame jo didžiausiame kūriny, "Šarūne". Jo centrinio herojaus, Balyno ir Dainavos kunigaikščio, kai kurie bruožai pasikartoja ir Skirgailoj ir Mindauge. Bendra jiems — kova dėl krašto vienybės, karingumas, autokratija ir despotizmas. Jie su savo valdiniais ir kaimynais elgiasi taip, kaip jiems patinka. "Jūs turit daryti, ko aš noriu. Nepanorėsit, kardu priversiu", sako Šarūnas. "Čia nėra kitos valios, jei aš savo pasakiau", pabrėžia Skirgaila, o vėliausiai sukurtas Krėvės herojus Mindaugas tai patvirtina, sakydamas Aldonai: "Viskas gali būti, ko aš noriu". Tačiau

Vincas Krėvė
su žmona Marija
Jungtinėse Valstybėse

tas jų despotizmas nėra diktuojamas vien tik jėgos ir garbės geismui patenkinti. Jie myli savo gimtąjį kraštą ir nori jam gero. Net besiblaškančio ir garbės žygiais apsvaigusio Šarūno sąmonėj sublyksi meilė savo šaliai, jau nekalbant apie Mindaugą, kuris skundžiasi savo sūnui Vaišvilkui karžygiais, kad "visa Lietuva niekam jų nerūpi". Todėl Mindaugo ir Vaišvilko esanti "pareiga krašto likimu rūpintis". O Skirgaila iš meilės Lietuvai sutiktų net valdžią atiduoti Jogailai ar Kęstučio sūnui, jei žinotų, "kad jie geriau sugebės jos garbę išlaikyti".

Tačiau šitas despotizmas, kurį Krėvės herojams diktuoja aplinkybės ir garbės bei jėgos geismas, kenkia jų tėvynės žmonėms ir jiems patiems. Ypač despotizmo taikymas šeimos santykiuose herojus arba tiek sužlugdo, kad jie nebetenka žmogiškų jausmų, arba žūsta. Antai, nors Mindaugo despotizmas yra apgalvotas ir ne toks žiaurus, kaip Šarūno ar Skirgailos, tačiau kai jis despotines priemones pritaiko šeimos problemose, pasilaikydamas Daumanto žmoną Aldoną pas save, o jos vyrą siųsdamas į karą su gudais, Mindaugas žūsta nuo savo ankstesnio ištikimo rėmėjo rankos. Tiesa, nuo savo despotizmo pasėkų Šarūnas su Skirgaila fiziškai nežūsta, tačiau abu į dramų pabaigą jau yra morališki lavonai. Juk argi begalima laikyti žmogumi Šarūną tada, kai jis nužudo savo niekuo nekaltą Voverę tik už atvirą jausmų išliejimą ir savo kaimynę Vilkę, paleidusią apkalbas prieš Voverę? Tuo atžvilgiu panašus į Šarūną ir Skirgaila. Kai jis pakasdina gyvą Kellerį pilies kieme ir ant jo kapo ištraukia durklą alpstančiai Onai Duonutei, tada Skirgaila yra save morališkai sutriuškinęs. Nuo jo tada galutinai nusigręžia ne tik skaitytojas, kuris anksčiau jau buvo linkęs užjausti Kellerį, bet ir ištikimiausias kunigaikščio žmogus Daugaila.

Šitas V. Krėvės istoriškųjų dramų pagrindinių herojų moralinis ar fizinis žlugimas dėl jų pačių despotizmo padaro juos dramatiškus. Jis taip pat atskleidžia jų psichologinę bei moralinę vienatvę, kurioj jie gyvena. Iš tikro tie V. Krėvės herojai neturi artimo žmogaus, kuris juos suprastų ir nesuinteresuotai juos pamiltų, kaip žmones. Tie herojai ir patys nori savo vienatvę nugalėti ir suartėti su žmonėmis, ypač su jiems patikusiomis moterimis, bet visi nuo jų traukiasi (Nuo Šarūno, pvz. bėga net jaunimas, kai kunigaikštis artinas į besilinksminančių būrį). Todėl Šarūnas ir skundžiasi: "Gal yra kur toji meilė auksinė, bet kur už marių, ne pas mus". Ir kitoj vietoj šis Dainavos autokratas vėl panašiai nusiskundžia: "Aš nežinau, kas šitoji auksinė meilė . . . aš jos nemačiau, nors jieš-

kojau". Net žmonos jiems palieka svetimos ir dvasiškai priešingos. Antai, momentą pasidavęs meilės iliuzijai, Šarūnas vedė Voverę prievarta, tačiau ši nepasidavė jo valiai iki mirties, nors kaip žmona formaliai jam pasiliko ištikima. Nors vyriškasis jaunimas sekė Šarūną jo karo žygiuose, bet sekė ne iš meilės kunigaikščiui, o tik garbės ir nuotykių ieškodamas. Net dainiai, jų tarpe Rainys, kurių Šarūnas retkarčiais paklauso, nėra tikri jo draugai. Jie greičiau mokytojai ir kurstytojai, kurie Šarūne mato priemonę savo politiniams ir poetiniams tikslams. Todėl Šarūnas ir netiki jų draugiškumu (II, 22 psl.). Didžioji dainaviečių dalis savo kunigaikščio bijo, jo neapkenčia, jį kolioja, jam priešinasi ir net prieš jį kovoja, o jam nusilenkia dėl baimės ar interesų vedami (pvz., Džiangis). Tik po Šarūno mirties žmonės pradeda jį lyg suprasti, bet jam, kaip žmogui, tai nebeturi reikšmės. Kol gyvas buvo, jis pasiliko vienišas ir nesuprastas. Šitas egzistencinis bruožas — vienatvė — suteikia Šarūnui žmogiškumo ir dramatizmo.

Ne toks audringas yra Šarūno dvasios brolis Skirgaila, bet ir jo vienatvė taip pat tragiška. Draugų jis neturi, nes apie save sako: "Aš vienas, ir nėra man draugų". Moterų jis nevertina, tačiau vis dėlto su Ona Duonute, kurią jis yra pasigrobęs ir vedęs prievarta, norėtų pasidalyti savo vienatvės abejonėmis. Deja, kaip Voverė Šarūno, taip Duonutė nekenčia Skirgailos. Ji nueina net toliau negu Voverė. Ji pamilsta riterį Kellerį, kuriame Skirgaila įžiūri savęs vertą vyrą, bet šis kryžiuotis tampa jo politinių ir šeimyninių ambicijų stipriausiu priešu, nes pasiryžta išlaisvinti Oną Duonutę.

Tragiškas savo vienatvėj ir Mindaugas. Jis visą savo amžių yra kovojęs kardu, klasta, diplomatija ir net religija dėl Lietuvos sujungimo ir jos žemių praplėtimo. Tačiau, gilios senatvės sulaukęs ir daug žemių sujungęs, jis pasijunta vienišas, neturįs kam perduoti savo darbą tęsti. Pirmosios žmonos sūnus Vaišvilkas, kuriam įpėdinystės teises buvo atėmęs Mindaugas, kad jas atiduotų antrosios žmonos, Mortos, vyriausiam sūnui, nenori Lietuvos valdyti. Vaišvilkas vienuolyno gyvenime mato daugiau prasmės negu valstybės rūpesčiuose, o Mortos sūnūs tebėra maži: jie dar tik žaidimuose teimituoja tėvo klastas. Norėtų Mindaugas paguodos senatvėje rasti jauniausioj Mortos sesery, Aldonoj Daumantienėj, tačiau apie tai Aldona nė girdėti nenori. Dėl šitų Mindaugo pastangų vienuolis sūnus tik piktinasi, nes reikia "ne apie skaisčius veidelius, bet apie mirtį pagalvoti".

Šalia despotizmo ir vienatvės, moters ir jos meilės ilgesys yra vienas pagrindinių bruožų svarbiųjų herojų-valdovų psichoj. Jautrumas moters meilei yra tasai Achilo kulnis, kuris padaro juos labiausiai sužeidžiamus, o drauge tuos despotus šiek tiek sušvelnina. Tiesa, šitie V. Krėvės atšiaurūs herojai apie meilę daug nekalba, nes jie gražių žodžių nemoka. Tačiau skaitytojas jaučia, kad jie apie ją galvoja savo vienatvėje. Savo meilės ilgesį aiškiausiai pasako Šarūnas, nors jis iš anksto nujaučia, kad laimės ten neras. Tik namiškių įkalbamas jis vesti tepasiryžta. Tačiau jo silpnybė moterims labai ryški. Antai, jau vedęs Voverę, Šarūnas pamato į nelaisvę paimtą Perlę. Jos grožis ir ašaros greit nugali Šarūno griežtumą savo priešo dukrai, ir jis liepia jai atrišti rankas. Paskui dėl šito savo atlaidumo pats iš savęs tyčiojasi: "Pamačiau mergą ir praskydau". Šitaip atvirai savo silpnybės Mindaugas neprisipažįsta, nes jis — diplomatas, giliai į senatvę įžengęs. Tačiau, žiūrėdamas į Aldoną Daumantienę, Krėvės Mindaugas prabyla: "Kaip tu panaši į savo seserį Mortą! Tokia ji man buvo prieš dvidešimt metų, skaisti, jaunutė!" Iš šitų žodžių skaitytojas supranta, kur Krėvė mato Mindaugo silpnybę. Tuo pačiu bruožu yra pažymėtas ir Skirgaila. Ir jis, apsivylęs politika, paguodos norėtų rasti motery, Onoj Duonutėj.

Šarūno, Mindaugo ir Skirgailos jautrumas moterims gal nebūtų tragiškas, jei jie žiūrėtų į moterį, kaip į sau lygią būtybę. Bet iš tikrųjų jie laiko ją žemesniu žmogum ir elgiasi su jomis, lyg su priešais. Pasiimdami nužiūrėtą moterį, jie tikisi laimėti meilės. Deja, meilė jėga nelaimima. Kai pasirinktų moterų meilė pasirodo nukrypusi į patrauklesnius vyrus, V. Krėvės despotai šėlsta ir keršiauja. Šituo atžvilgiu išimtį sudaro Mindaugas. Sužinojęs, kad Aldona vis dėlto pas jį nepasiliks, jis nešėlsta, nes, turbūt, dar tikisi ją prisijaukinti, toli į karo žygį išsiuntęs Daumantą. Toliausiai savo prieštaravimuose ir paniekoj moterims nueina Šarūnas. Pastebėjęs Perlės dailumą, jis drožia jai į akis: "Nieko neišgausi savo gražumu . . . Aš jus visas žinau . . . Paleistuvės jūs visos, ir juo dailesnės, juo didesnės". Tiesa, šituos žodžius jis pasako jau apsivylęs Vovere, kuri, vesta prievarta, jo vistiek nemyli.

"Šarūne", "Skirgailoj" ir "Mindaugo mirty" V. Krėvė šalia centrinių vyriškių dramatiškas taip pat parodo ir svarbiausias moteris — Voverę, Oną Duonutę ir Aldoną. Jos neturi jokių politinių intencijų ir ambicijų, nors Ona Duonutė ir patenka į politinių interesų susikirtimo ugnį. Minimų V. Krėvės dramų pagrindinės hero-

jēs yra tik moterys, kurios tenori gyventi savo širdies gyvenimu, pasilikti ištikimos savo išrinktiesiems, bet taip pat nekenkti nemylimiems vyrams, kurių valdžion yra patekusios. Iš vienos pusēs, ištikimybē savo širdies balsui, o iš antros pusēs — jų patekimas despotų valdžion plēšo jų sielą pusiau ir šitaip atskleidžia jų dramatizmą.

Antai, Džiangio duktē Voverē myli Tautvilą ir tenori tik už jo tekēti. Bet Tautvilas yra dingęs kare. Vieni mano, kad jis žuvęs, antri— kad jis nelaisvēje. Voverē vistiek Tautvilo laukia, nepaisydama, kad kiti jaunikaičiai jai reiškia savo širdies palankumą. Atkreipusi Šarūno dēmesį ir tēvų verčiama už jo tekēti, Voverē pasislepia gabijon. Iš ten kunigaikščio prievarta paimta ir vesta, ji lieka ištikima savo širdies berneliui, bet ir savo vyro nenori palikti. Kai grįžta iš nelaisvēs Tautvilas ir Voverę ragina mesti Šarūną, ji pasisako mylinti Tautvilą ir mylēsianti, bet Šarūno taip pat nemesianti. "Dievai skyrē, dievai lēmē — tegul taip ir būna", atsako ji Tautvilui. Šituo atžvilgiu Voverē pasirodo, kaip tradicinē lietuviškų dainų mergelē, kuriai tēvų, Dievo ir vyro valia tokia pat svarbi, kaip ir pačios širdies balsas. Ji nori eiti dar toliau ir žmonos pareigas atlikti sąžiningai. Ji gundančiam Tautvilui sako: "Ne, berneli, kad aš jo net labiausiai neapkęstau, vis tada neapleistau ... Nors aš viena jo pasigailētau ... kai jis bus nuvargęs, kai liks vienu vienas prieš visus". Voverē ir lieka tokia iki galui. Todēl prieš Tautvilo paleistas apkalbas dainius Rainys Šarūnui gali drąsiai pasakyti: "Tu Voverēs veltui nepeik ... Ji dora moteriškē". Šita Voverēs dvilypē būsena atrodo tragiška, turint galvoj Šarūno žiaurumą ir įtaringumą. Šitokią būseną atskleidžia šie Voverēs žodžiai Šarūnui: "Kai peržengiau tavo slenkstį, aš gero žodžio iš tavęs negirdējau. Ar pažiūrējai tu kada nors gražiai į mane, kaip žmogus į žmogų žiūro ... Keltava aš tau buvau, šuo, kurį galējai koja paspirti ... Aš tylējau, aš kenčiau, bet pritrūko kantrybēs. Nebetylēsiu".

Į Voverę savo vidaus dramatizmu yra panaši Ona Duonutē. Skirtumas tik tas, kad dramos pradžioj ji myli savo sužadētinį Mozūrų kunigaikštį, o paskui palinksta į riterį Kellerį, kai sužadētinis ją užmiršta ir palieka ją Skirgailos nelaisvēj. Nors panašus į pirmųjų dviejų, bet ne toks ryškus yra Aldonos Daumantienēs dramatizmas. Joj tik labiau pabrēžta ištikimybē savo vyrui ir sušvelnintas Mindaugo elgesys su ja. Taip yra todēl, kad ji dar nēra Mindaugo žmona.

"Šarūne" greta Voverēs stovi Eglē, o "Skirgailos" dramoj šalia Onos Duonutēs — jos tarnaitē Oligē. Nors šitie moteriški personažai neturi didelēs reikšmēs pagrindinių herojų likimui, tačiau juodu V. Krēvē yra sukūręs taip pat dramatiškus, kaip Voverę ir Duonutę. Tik jų dramatizmo pagrindas yra kitoks. Voverē ir Ona Duonutē patenka į tragišką padētį dēl ištikimybēs savo širdies balsui ir formalioms žmonos pareigoms. Šias dvi ištikimybes, nors ir protestuodamos prieš prievartą, jos stengiasi suderinti. Tuo tarpu Eglē ir Oligē neturi stipraus skaistybēs jausmo ir nēra morališkai tokios stiprios, kaip Voverē ir Ona Duonutē. Būdamos morališkai silpnos, jos lengvai pasiduoda instinkto diktuojamam širdies balsui ir tampa aukomis neištikimų vyriškių, kurie jas pameta ir nueina su kitomis.

Reikia taip pat žvilgterēti į V. Krēvēs istorinių dramų vyriškus antraeilius personažus. "Šarūne" juo turētų būti Tautvilas, kuris, iš nelaisvēs grįžęs, randa mylimąją mergelę ištekējusią už kito. Bet šis iš esmēs dēkingas dramatiškai personažas V. Krēvei išējo nedramatiškas. Tautvilis nepajēgia nei nelaimingos Voverēs atsiimti, nei jos pavergējui Šarūnui atkeršyti. Tiesa, jis daug kalba apie kerštą, kviečia vyrus jam padēti, tačiau iš tų visų ketinimų nieko neišeina. Šiek tiek dramatiškesnis už Tautvilį yra Mindaugo konkurentas Daumantas ("Mindaugo mirtyje"). Iš pradžios jis yra ištikimas karaliaus politikos rēmējas ir klusnus patikētinis. Patyręs Mindaugo pastangas paveržti jo žmoną, meta paklusnumą ir nuduria aną valdovą, kai šis įsako jį suimti. Šitie dramatiniai Daumanto apmatai autoriaus nēra išvystyti.

To negalima pasakyti apie antraeilį veikēją "Skirgailoj", būtent, Kellerį. Jis ryškiai išsiskiria iš daugelio istorinių V. Krēvēs dramų veikējų tuo, kad jis yra dinamiškiausias. Daugumas svarbesniųjų ir pagrindinių personažų V. Krēvēs istorinēse dramose beveik niekuo nepakinta. Jie iki galo lieka tokie, kokius autorius buvo užbrēžęs, tik užbrēžti būdo bruožai į pabaigą labiau išryškēja. Sakysim, jokie nepasisekimai ir nelaimēs neišbloškia Šarūno iš to kelio, kuriuo jis buvo pradējęs eiti. Net nužudęs dvi moteris, savo žmoną Voverę ir kaimynę Briedienę, Šarūnas nepasimeta ir toliau savo politinių tikslų tebesiekia. Maždaug tą patį būtų galima pasakyti apie Skirgailą, Mindaugą, Voverę, Oną Duonutę.

Kelleris nuo jų visų skiriasi tuo, kad savo gyvenimą sugeba pasukti kita linkme, negu buvo ējęs, dēl to neatsisakydamas esminių savo būdo bruožų. "Skirgailos" pradžioje V. Krēvē parodo Kellerį, kaip narsų, nuotykius mēgstantį

Vincas Krėvė
Jungtinėse Valstybėse (1949-50)

mergišių. Tik pasikeitęs keletu žodžių su Olige, šis riteris tuoj pradeda prieš ją ataką, siūlydamas Oligei žiedą su sąlyga: "Tu jį gausi,— sako jis,—tik ateik mano kambarin, kai užges pily visos ugnys". Oligė dėl to paraudusi išbėga, o Kelleris kalba savo bendrui Vartenbergui: "Tu pastebėjai, kokios stambios jos krūtys. A? O lūpos, lūpos! Ach, išbučiuosiu jas!" Savo užmačias su Olige patenkinęs, Kelleris dar įsigeidžia sau Onos Duonutės, kai sužino, kad ji laikoma pily, kaip Skirgailos belaisvė. Planuodamas savo naują avantiūrą, jis prisipažįsta: "Aš moku veidmainiauti tik su moterimis ir vien meilės dalykuose". Tačiau Onos Duonutės grožis ir asmens kilnumas greit sugriauna ir jo taktiką. Pirmas susitikimas su ja žaibiškai paveikia Kellerį, kuris jai prisipažįsta: "Daugel nuodėmių slegia mano sąžinę... Bet dabar mano siela praregėjo... Ėjau pas tave su nedorais tikslais, bet dabar štai stoviu čia, kaip prieš Dievą". Savo dvasinį persilaužimą Kelleris Duonutei šitaip nusako: "Dangišku savo grožiu privertei mano sielą pakitėti, mano širdį suliepsnoti tyra, kaip dangaus rasa, meile. Ji nepanaši į tą, kurią iki šiol buvau jutęs kitoms mergelėms. Aš galiu tave tik gerbti, kaip gerbiu pasauliui Išganymą Pagimdžiusią. Aš mirsiu dėl tavęs, bet ir mintimi tavęs nepaliesiu, nepanorėsiu tavęs. Nuo šios valandos aš ėmiau neapkęsti visų tų moterų, kurios kada nors mano buvo". Ir, prispaudęs prie savo krūtinės ranką, Kelleris dėsto jai savo naujus tikslus: "Tikėk manim, aš noriu būti vien tavo draugas ir brolis. Visa atliksiu, ką liepsi, net jei panorėsi, kad aš nugabentau tave tam, kurį tu myli".

Šitaip iš veidmainingo mergišiaus Kelleris per pažintį su Duonute tampa pasiaukojančios meilės karžygiu. Prisiekęs švento Jurgio Jietim ir savo sielos išganymu ir šitą priesaiką bevykdydamas, jis pasidaro tragiškai kilnia asmenybe, nes į didelį pavojų pastato ir savo laisvę ir savo gyvybę. Išduotas Oligės, Kelleris kartą kardu apsigina nuo Skirgailos ir pabėga. Bet antrą kartą slaptai grįžęs į Vilniaus pilį, jis patenka labai pavojingon padėtin. Tiesa, jis pasimato su Ona Duonute, tačiau nei jos išlaisvinti, nei pačiam pabėgti jam nebepasiseka. Gelbėdamas kunigaikštytės garbę, kad Skirgaila jo neužtiktų jos kambary, Kelleris pasislepia koplyčioj, išmeta pro langą Stardo lavoną iš karsto ir pats atsigula jo vieton. Kai Skirgaila įspėja, kur Kelleris yra pasislėpęs, ir liepia kareiviams užkalti karstą, riteris priima sprendimą ir nebešoka gintis. Nebeišgelbsti Kellerio nuo mirties net Daugaila, kuris taip pat buvo atspėjęs paslaptį. Taigi, per meilę ir Onos Duonutės pasitikėjimą riterio žodžiu, Kelleris tampa tikru riteriu ir moraliniu laimėtoju mirty šalia aistrų blaškomo ir smunkančio Skirgailos. Šituo atsivertimu ir moraliniu iškilimu Kelleris yra vienas įdomiausių ir dramatiškiausių herojų ne tik V. Krėvės kūryboj, bet gal apskritai Vakarų Europos literatūroj. Bent man kitas toks reljefingas ir į Kellerį panašus riteris nėra žinomas. Jis tuo įdomesnis, kad Kellerio kelias į

mirtį eina moralinio kilimo kryptimi, nors dažniausiai literatūros herojai žūsta, morališkai smukdami (pvz., Shakespeare'o didžiosiose dramose).

4. *Psichologija ir religija*

Savo herojų dramatiškumą V. Krėvė grindžia psichologiškai. Kad jų elgesys atrodytų įtikinamesnis, rašytojas psichologiją kartais susieja su fiziologija. Kad ryškiau iškiltų Mindaugo vienatvė ir jo nepasisekimas suartėti su Aldona, V. Krėvė pirmąjį Lietuvos karalių vaizduoja susenusį ir pavargusį. Kad geriau suprastų jaunojo Šarūno karčią mizantropiją ir žmonių, ypač moterų, nusigręžimą nuo jo, rašytojas primena, kad Šarūnas yra kuprotas, žemo ūgio ir ilgų rankų. Dėl šitų fizinių trūkumų net jo tėvai nemylėjo ir nuskriaudė, atiduodami kitam sūnui valdžią. Tėvų meilės stoka užsklendė jį vienatvėj ir vidaus maište. Kai Šarūnas suaugo, suprantama, kad šis maištas prasiveržė veiksmais, nukreiptais prieš aplinką. Dabar ne tik skriauda, bet ir skriaudos šešėlis įžiebia jame kerštą, neapykantą ir panieką žmonėms. Suprantama taip pat, kad savo fizinius trūkumus, patirtas skriaudas ir izoliaciją Šarūnas stengiasi kompensuoti narsu, garbe ir valdžia, t. y. taip augštai pakilti, kad dievai ir žmonės jam pavydėtų. Į šį tikslą jam geros visos priemonės, nes jam, vienišam ir žmonių nemėgstamam, beveik nėra masto atskirti gėriui nuo blogio. Tiesa, yra tradicijos ir papročiai. Bet jie juk palaikomi nekenčiamų žmonių, tų zirzlių senių, kurie prieštarauja jo tikslams. Ir vaidilų-dainių patarimais negalima pasikliauti. Jie ir suklysta, ir savo tarpe nevisada sutaria ir net savanaudiškai pataria, kad atsirastų medžiagos dainoms apie narsius žygius. Dainiaus Rainio posakis, kad "geriau trejus metus tau aru pasauly paskraidyti, ne trisdešimtį dūlėti" neišreiškia jokių dorovinių normų, o tik žadina Šarūno ambiciją ir jo individualizmą. Todėl suprantama, kodėl Šarūnas siautėja ir gali sviesti baisų individualisto šūkį: "Kas man tėvynė! Visas pasaulis man — išmirę tyrai, jei aš jame negaliu vykdyti savo norų".

Taigi V. Krėvė nuosekliai pagrindė Šarūno individualizmą; tačiau negalima būtų pasakyti, kad jo kai kurios apraiškos nekeltų abejonių. Sakysim, individualistas mizantropas normaliai vengia kontaktų su žmonėmis ir nesileidžia su jais į ilgas diskusijas. Tuo tarpu Šarūnas nors ir nekantraudamas dėl kitų, ypač senių, kalbų, plepa ir ugningais posakiais svaidosi nemažiau už kitus veikėjus. Dar didesnių abejonių kyla dėl Šarūno santuokos su Vovere. Antai, į motinos patarimą vesti, jis atsikerta: "Man nereikia nei paguodos, nei meilės, nei žmonos". Dėdei Geloviniui jis taip pat atsako: "Tu nori, kad vestau? Kad prisilaimėjusi su bernais, kai sunku man buvo, dėvėtų dabar kunigiene?. . . Ne, kad dangus sakytų man, vistiek ne!" Ir štai po šitokių griežtų pareiškimų netrukus, tame pačiame pokalby su artimaisiais, Šarūnas motinai pasako: "Man vistiek, nors seną varną vesti. Man vistiek, bet tik žmona". Koks motyvas šitą apsisprendimą nulemia? Visuomeniškai tradicinis: "kad neverktų prosenolių vėlės". Bet tai nesiderina nei su ankstybesniais pareiški-

Vincas Krėvė su Saliais
(Iš kairės V. Krėvė, Salienė, Krėvienė ir dr. A. Salys)

Vincas Krėvė ir dr. V. Maciūnas
(1954 m. sausio mėn.)

mais, nei su individualisto-maištininko psichologija — juo labiau, kad V. Krėvė ligi tol nebuvo parodęs Šarūno silpnybės moterims ir tebuvo leidęs dėstyti, kad jam "auksinės meilės pasauly nėra ir nebus".

Greta meniškai nepateisintų nenuoseklumų Šarūno veiksmuose yra neįtikimų perdėjimų. Pirmiausia tokiu nemenišku perdėjimu yra Voverės ir Briedžio žmonos Vilkės nužudymas. Suprantama, kad staigusis ir kerštingasis Šarūnas dėl nemalonių gandų apie jo žmoną Voverę gali labai susijaudinti. Kad jo žmonos žodžiai: "Užmušk mane... Aš Tautvilą myliu ir mylėsiu" suerzina Šarūną iki augščiausio laipsnio, taip pat suprantama. Bet kad po Voverės nužudymo čia pat jis nudurtų kerštingų gandų skleidėją, savo ištikimo rėmėjo Briedžio žmoną Vilkę, atrodo neįtikimu perdėjimu, juo labiau, kad autorius nė karto anksčiau nebuvo parodęs Šarūną nužudant kokį nors priešą vyriškį. Be šito skaitytojo paruošimo moterų skerdynės atrodo žvėriškos ir meniškai neįtikimos po to, kai per du tomu skaitytojas jo nė karto iš arti nematė kruvinai susikaunant su priešais, nors jis ir buvo žadėjęs jiems būti perkūno žaibu. Gal šitokių moterų skerdynių galėjo pasitaikyti primityvioj visuomenėj, anais priešistoriniais laikais, kurie vaizduojami "Šarūne", tačiau šitoks individualisto nusmukimas iki žvėries psichologiškai meniniu atžvilgiu nėra pagrįstas.

Šarūno erzlumą ir jo niūrų individualizmą bei mizantropiją V. Krėvė pagrindė, kaip sakyta, fiziniais trūkumais. Nuosekliai galvojant, galima laukti, kad ir kitų veikėjų charakteriai būtų pagrįsti šitokia natūralistinio pobūdžio priemone — kūno sudėtimi, fiziologinėmis ypatybėmis. Tačiau kitų "Šarūno" veikėjų psichikai paaiškinti V. Krėvė šitokiomis priemonėmis nebepasinaudoja.

Šiek tiek fiziologiškai nuspalvintas yra ir Skirgailos charakteris, nes šį Lietuvos kunigaikštį V. Krėvė pavaizdavo girtuoklį, kas sustiprina jo staigumą bei niūrumą. Tačiau apskritai "Skirgailos" dramoj labiau matyti dvasinių interesų reikšmė veikėjams negu fiziologinių. Dvasinių vertybių reikšmė, tiesa, taip pat pastebima ir "Mindaugo mirty", pirmoj eilėj Vaišvilko personaže, tačiau "Skirgailoje" ji ryškiausiai iškyla. Kalbant apie Kellerio dramatizmą, jau buvo nurodyta, kokį perversmą jame padaro skaisti meilė. Ji nesulaužo jo asmens, kaip fiziologiškai psichinis smūgis sulaužo Eglę, nes Kelleris po susitikimo su Ona Duonute pasilieka toks pat drąsus avantiūristas, koks jis buvo anksčiau. Tik šis jo būdo bruožas Duonutės įtakoje įgauna naują prasmę ir naują linkmę, būtent, senasis moterų suvedžiotojas tampa pasiaukojančiu meilės ir garbės riteriu. Kaip šitie atgimę idealai nuveda riterį iki mirties, V. Krėvė mums įtikinamai parodė.

Dvasinių vertybių reikšmę V. Krėvė atskleidė ir Skirgailos personažą kurdamas. Nors šio kunigaikščio pagrindinės temperamento ypatybės yra panašios į Šarūno, tačiau Skirgaila nėra toks didelis individualistas, kaip Dainavos herojus. Skirgailos sąmonėj jau yra sušvitę objektyvaus gėrio spinduliai, kurių Šarūnas nepažinojo. Objektyviam gėriui Skirgaila ir nori pasiduoti ir jį gyvenime vykdyti. Tik jis nežino, kaip tai padaryti. Todėl Duonutės apkaltintas jis skundžiasi: "Tu tiesą sakai, aš nevertas esu pagarbos... Aš visuomet noriu gero, bet nemoku jo pasiekti. Ką aš manau, kad gera yra, visuomet pasirodo, kaip pikta, ir todėl nusiminimas mane graužia, ir todėl aš geriu... Aš norėtau panaikinti visa, kas yra pikta, ir nežinau kaip". Šitas susirūpinimas gėriu ir susigraužimas dėl blogio Skirgailos personažą praturtina ir protarpiais sulaiko nuo gaivalingų siautėjimų, tokių būdingų jo vyresniam broliui Šarūnui.

Su objektyviu gėriu V. Krėvės Skirgaila taip pat pripažįsta Dievą. Taigi jis jau — religinis žmogus. Tik jo religija dar gana primityvi ir pragmatinė. Nors Skirgaila yra pakrikštytas, tačiau jo religija tebėra pagoniška ir jis pats — pagonis. Todėl jam Dievas yra ne tik gėris, bet ir nauda, kuri turi tarnauti ir jo kraštui ir jam pačiam. Krikščionių Dievo Skirgaila dar nesupranta ir Jo neskiria nuo jo išpažinėjų. Kadangi krikščionių Dievo garbintojai, lenkai ir vokiečių kryžiuočiai, užpuldinėja Lietuvą, žudo jos žmones ir kėsinasi suplėšyti jo vastybę, Skirgailai krikščionių Dievas atrodo blogas ir nepriimtinas. Jam taip pat nesuprantami konfesiniai skirtumai tarp katalikų ir "stačiatikių" gudų. Todėl V. Krėvės Skirgaila savo dvasioje dar tebesilaiko senųjų pagoniškųjų lietuvių dievaičių. Tačiau ir šis jo tikėjimas nėra labai tvirtas. Jis pirmiausia paremtas vaidilos dainiaus Stardo autoritetu. Skirgaila tiki Stardo išpažįstamais dievais, nes Stardas yra geras žmogus. Tačiau kai senieji dievai nepadeda laimėti mūšio prieš Vytautą ir jo talkininkus kryžiuočius, o Stardo autoritetas griūva su tariamu jo krikštu prieš mirtį. Skirgaila pasijunta atsidūręs tamsoje. Jis pats tai pasako prie Stardo lavono: "Ech, Starde, Starde! Tik dėl tavęs aš tikėjau žmonėmis ir kai kuriuos dar gerbiau... Visa pasmaugei tu mano sieloj dabar".

Taigi, V. Krėvė teisingai parodo, koks trapus yra tikėjimas, kai jis tėra atremtas žmogišku autoritetu, nors vis dėlto yra dvasine jėga.

Jo netekęs, jis dar paramos mėgina rasti Onoj Duonutėj, tačiau, ja nusivylęs (ji pasisakė mylinti Kellerį), jis grimsta iki siautėjančio žvėries, kaip jo pirmatakas Šarūnas. Tiesa, ir Šarūnas tiki vėlėmis ir vaiduokliais, tačiau tai daugiau vaizduotės padariniai, tradicijų pažadinti. Dievo klausimas su abejonėmis ir kančia Šarūnui neiškyla, kaip iškyla Skirgailai. Nei gėrio bei blogio, nei Dievo ir sielos išganymo klausimai, kurie yra svarbūs Vaišvilkui "Mindaugo mirty", didesnės reikšmės neturi nė V. Krėvės Mindaugui. Šis juos palieka spręsti kunigams. Jis pats tesirūpina gerais santykiais su vyskupais bei Roma. Bet tai ne religijos, o politinės išminties padiktuoti rūpesčiai Lietuvos karalystei apsaugoti nuo sunaikinimo. Šitoks V. Krėvės Mindaugas gal iš tikro atitinka istorinį Mindaugą.

Pažmėtina, kad V. Krėvės "Skirgailos" dramos herojų daugumas į savo religiją žiūri politiškai ir per ją siekia naudos. Šitaip elgiasi daugumas kryžiuočių ir kalavijuočių ir net lenkų vyskupas nominatas Henrikas Mazovietis. Šituo atžvilgiu krikščionys maža kuo tesiskiria nuo pagoniškųjų krivių, kurie už Šarūno pažadėtas dovanas atiduoda į žmonas Voverę, nors ši ir buvo pasižadėjusi dievams tarnauti gabijoj. Be abejo, šitokių utilitaristinių ir politinių pažiūrų į Kristaus religiją niekada nestigo pačių krikščionių tarpe; ypač jų nestigo, krikščionybę oficialiai įvedant Lietuvoj. Betgi lenkų vienuolis Jonas Skarbekas stengiasi nepasiduoti politiniams interesams, palaiko Onoj Duonutėj pasipriešinimą prieš Skirgailos prievartą pirmiausia religiniais ir moraliniais motyvais: tačiau politinio išrokavimo šešėlis truputį krenta ir šitam uoliam vienuoliui. Daugiau jis pasidaro nesimpatiškas kitu atžvilgiu. Dėl savo didelio uolumo jis neišvengia melo ir apgaulės; jis pakrikštija jau mirusį Stardą, o viešai paskelbia, kad šis prieš mirtį atsivertė. Šitą primityvišką ir nesimpatišką Skarbeko bruožą dar sustiprina per dažnas kalbėjimas Dievo ir Bažnyčios vardu. Tiesa, kad kalbėjimas Dievo ir Bažnyčios vardu dar nemaloniau skamba Henriko Mazoviečio, politiko, lūpose; tačiau tai Skarbeko perdėjimą nesušvelnina.

Negalima būtų pasakyti, kad šitoks dvasiškių vaizdavimas "Skirgailoj" rodytų Vinco Krėvės palankumą jiems šiame veikale. Tačiau kad V. Krėvė yra padaręs šituo atžvilgiu evoliuciją palankumo ir objektyvumo linkme, liudija jo vėliausia istorinė drama "Mindaugo mirtis". Čia ne tik kunigai ir vyskupas yra pavaizduoti teisingais ir gerais žmonėmis, nesuinteresuotai atsidėjusiais religijai ir taikai; čia net vienas kalavijuočių ordino riteris, buvęs ordino magistras, yra teisingas ir taikus vyras. Nors ir nedidelė rolė yra skirta dramoj vyskupui Kristijonui, tačiau šis vistiek iškyla, kaip Mindaugo draugas, jo svarbiausias gynėjas ir nedviprasmiškas grobuoniškų kryžiuočių ir kalavijuočių kaltintojas. Šitokį vaizdavimą galima būtų pavadinti ne tik objektyviu, bet ir palankiu.

5. *Vaizdavimo būdas ir priemonės*

Kiekviena tikra drama yra veiksmas, kyląs iš konflikto, kuriame susiduria veikėjų priešingi siekimai ir charakteriai. Šitas veiksmas, pagrįstas psichine kova, pasireiškia veikėjų mimika, gestais, kūnų padėtimi, dialogais, balso intonacija ir tyla. Nors visos šitos išraiškos priemonės gali būti svarbios draminiame kūriny, tačiau dialogas visada yra svarbiausia vaizdavimo priemonė, atskleidžianti pagrindinius veikėjų siekimus, jų jausmus bei aistras ir jų charakterių bruožus. Tokia pat išraiškos priemone dialogai yra ir epiniame kūriny: poemoj, romane, apysakoj ir novelėj. Tik čia dialogas gali tarnauti ir pasakojimui, ir nuotaikai bei jausmams reikšti, kurie nebūtinai yra priešingi kitam pokalbio dalyviui. Tuo tarpu dramatinis dialogas visada yra didesnis ar mažesnis prieštaravimas, kad veiksmas būtų pastūmėtas viena ar kita linkme, į konflikto įtempimą ar atleidimą. Kai dramos veikėjų dialoge nebelieka prieštaravimo, tada įtampa visai atslūgsta ir veiksmas sustoja, kitaip sakant, tada drama pasibaigia. Jei dialogas ir šiokiu atveju tęsiamas, jis tada jau epinis ar lyrinis, bet ne dramatinis.

Deja, nevisi rašytojai jaučia dramatinio dialogo skirtumą nuo epinio ar lyrinio. Yra rašytojų, kurie dramatiniu dialogu nori ir papasakoti ir veikėjų nuotaikas atskleisti, mažai sielodamiesi, kad šitos nuotaikos nėra priešingos vienos antroms. Prie tokių rašytojų priklauso ir V. Krėvė. Ir jis neretai sumaišo dramatinį, epinį ir lyrinį dialogą, šitaip patenkindamas savo dramatinius, epinius ir lyrinius polinkius. Tai ypač matyti jo "Šarūne". Čia jis dialogais pasakoja įvykius, kurie eina už scenos, čia jis taip pat plačiai perduoda personažų mintis, jausmus ir nuotaikas, nors jos ir netarnauja veiksmui pastūmėti ar įtempti. Užuot jas suglaudęs į trumpas replikas, V. Krėvė neretai savo veikėjų mintis ir jausmus išvysto. Antai, jo Šarūnas kalba: "Ei žmonės! Jums kad tik mergos, jums kad tik šiluma, laimė! Kad tik glaustis į kits kitą, kaip avys skarde". Šitą žmonių mėgstamo patogumo mintį tikras dramatikas išreikštų kokiu vienu sakiniu, kuris jam atrodytų vaizdesnis. Tuo tarpu V. Krėvė tą mintį išvysto paraleliniais saki-

niais. Arba štai Šarūnas kitur replikuoja: "Ką gi mylėti? Žmones? Kai pamąstau, jog vienu oru kvėpuoju su jais, vieną duoną valgau, vieną vandenį geriu, koktu darosi, ir pikta, ir dvokia". Čia visi vienos minties išskaičiavimai repliką lyriškai ištęsia, bet ne sutraukia, kaip to reikalautų dramatinio dialogo prigimtis.

Šitokių išvystymais ištęstų replikų yra ir "Skirgailos" dramoj. Antai, apie krikščionių Dievą kunigaikštis sako: "Visas vargas, kuris ištiko mūsų kraštą, nuo jo pareina. Jis pavydus ir nuolat kovoja su kitais dievais, ir todėl per jį nėra žmonėms gyvenimo ant žemės. Kol apie jį nebuvo girdėti pas mus, gera buvo mūsų šaly". Kas čia pasakyta keturiais sakiniais, dramatikas tai pasakytų vienu ar dviem, neliesdamas niuansų, kad tik veiksmas nebūtų stabdomas. Tuo tarpu V. Krėvei sunku atsisakyti čia niuansų, čia minties pakartojimą pabrėžimų, kurie verčia replikas išvystyti.

Mažiausia replikų ištęsimo ir apkrovimo niuansais yra paskutinėj V. Krėvės istorinėj dramoj "Mindaugo mirty". Čia ir replikos taupios, ir dialogai nėra tokie ilgi kaip "Šarūne".

Nė vienoj savo istorinėj dramoj V. Krėvė neišvengia epiko bruožų—aplinkybių, ypač politinių aplinkybių plataus pavaizdavimo. "Mindaugo mirty", kur dialogų replikos taupiausios, politinių aplinkybių išdėstymas veikėjų dialogais užima didžiąją antrojo veiksmo dalį (dviem atvejais tai sudaro daugiau kaip 30 puslapių). Tam politinių aplinkybių išdėstymui, kurį atlieka lenkų ir kryžiuočių pasiuntiniai, susidurdami su Skirgaila ir jo žmonėmis, "Skirgailos" dramoj autorius paskiria apie 90 pirmųjų puslapių.

Aplinkybių ir aplinkos vaizdavimo dialogų dar daugiau yra "Šarūne". Kol centrinis herojus pasirodo scenoj, V. Krėvė prirašo arti 90 puslapių, kuriuose autorius dialogais vaizduoja Šarūno aplinką su jo žmonėmis ir šių nuotaikomis Dainavoj, Šarūnui išvykus į tolimą karą. Daug vietos skiriama papročių vaizdavimui. Antai, Dainavos jaunimo žaidimams vasarą miško aikštėj yra paskirta 30 su viršum puslapių. Be to, "Šarūne" V. Krėvė vaizduoja merginų vakaravimą, vestuvių puotą, maro nuotaiką ir įvairius asmenis, nesusietus su Šarūno šeimynine drama. Visų tų asmenų ir scenų dialogai teatskleidžia tik foną ir aplinką, kurioj pasirodo Šarūnas. Vaizduojant tai epiniu būdu, daug kas būtų buvę galima sutraukti. Tuo tarpu tai vaizduodamas dialogais (senių plepalais, moterų dejavimais, merginų dainomis), V. Krėvė per 160 su viršum puslapių gerai neužmezga net veiksmo intrygos, nes 167 puslapy, kur baigiasi jaunimo žaidimai miško aikštėj, Šarūnas tėra sugrįžęs iš tolimo karo ir tepasikeitęs keliais žodžiais su Vovere. Nors toliau "Šarūne" užsimezga intryga, nors veiksmas šiek tiek juda, nors dialogai tampa dramatiškesni, tačiau ir tada Šarūno dramos istorija vystosi labai lėtai. Antai, kol autorius prisiruošia atskleisti, kad Eglė slaptai yra atidavusi savo vainikėlį Alūnui, jis leidžia Eglei su moterimis ir merginomis kalbėtis ir dainuoti per 26 puslapius.

"Šarūno" dramatiškumui nemaža yra pakenkusi ir V. Krėvės pamėgta tautosaka — pasakojimai ir dainos. Anoniminių liaudies dainų, paties V. Krėvės sukurtų ar pritaikytų dainų yra beveik kiekvienoj "Šarūno" scenoj, kur tik pasirodo Voverė ar Eglė. Kadangi taip pat mėgsta dainuoti V. Krėvės vyrai, ypač vaidilos, tai reta "Šarūno" scena apseina be dainų. Jos užima puslapį, du ir daugiau teksto ir, žinoma, šitaip sustabdo veiksmą.

Dainos, kaip vaizdavimo priemonė, nevartojamos nei "Skirgailoj", nei "Mindaugo mirty" (išskyrus čia vieną dainelę), tačiau tautosakinių elementų ir ten yra. Antai, Kernavos pily, vos tik merginos užsimena apie Mindaugo galybę, senė Ringailė tuojau ir pasileidžia į pasakas (Dainavos šalies padavimų stilium) apie Mindaugo raganiškumą (jis galįs pavirsti sakalu ar vilku). Ir "Skirgailoj" yra scena apie vaiduoklius. Tačiau čia ji neatrodo, kaip tautosakinis intarpas, nes ji gerai susieta su Stardo mirtimi ir su Kellerio slaptu pasirodymu pily. Todėl ir merginų baimė dėl vaiduoklio yra pagrįsta pačiais dramos įvykiais.

Negalima laikyti laimingu vaizdavimo būdu dainų poetinių (stereotipinių) priemonių vartojimą greta realistinės kalbos terminų. Tų dviejų stilių (tradicinio bendrinio ir individualaus realistinio) sujungimo mažiausia pasitaiko "Skirgailoj". Pvz., visai nekliūva skaitytojui, kai kalboj su savo tarnaitėmis Ona Duonutė pavartoja mažybinį "mergelės" terminą. Bet jau keistokai skamba, kai lenkas vienuolis Skarbekas Oligę pavadina "mergyte", arba kai vokietis Kelleris, pirmą kartą pamatęs Duonutę ir ja užsidegęs, jai sako: "tavo skaistus veidelis"... "tu tyliom akytėm". Šito riterio lūpose tai jau per saldu. Tačiau šito saldumo nejaučiam, kai Aldoną "Mindaugo mirty" karalius vadina "balandėle", nors apskritai jo kalba realistinė, be švelnumo. To nejaučiam gal dėl to, kad Mindaugas vaizduojamas senas. Tautosakiniai malonybiniai trafaretai, kaip "motulė žemelė" ir "berneli raiteli" pakenčiami ir senės Ringailės pokalby su merginomis, nors tas raitelis yra jau senas karys. Neatrodo sentimentalus nė Aldonos Daumantienės

Vincas Krėvė
Paskutiniaisiais savo amžiaus metais

"sakalēlis", kai ji kreipiasi į savo vyrą po ilgo nesimatymo su juo.

Daug kur pateisinami malonybiniai mažybiniai daiktavardžiai "Šarūne". Apskritai ten jie knibždēte knibžda. Juos labai dažnai vartoja Voverē. Jos švelniam būdui ir jos liūdnam likimui šitie stereotipiniai sentimentalūs žodžiai labiausiai ir tinka. Tačiau keistai skamba "Šarūne" įvairių stilių sumaišymai. Antai, vos grįžęs iš nelaisvēs, Tautvilas užkalbina Voverę, o ši jau atsako dainuodama:

"Nēra ko man, berneli, kalbēti,
Nēra ko, raitužēli".

Į tai jai Tautvilas taip pat atsako daina su gausybe malonybinių žodelių. Šitoks sentimentalus dainuotinis dialogas trunka per pusantro puslapio, lyg kokioj itališkoj operoj. Paskui Voverē ir Tautvilas griebiasi prozos ir detaliai išsako tai, ką jau buvo išdainavę, tik Tautvilas vis mažiau bevartoja malonybinių žodelių. Bet kai Voverē atsisako palikti Šarūną, su kuriuo ji yra sutuokta, Tautvilas pradeda šitaip ją plūsti: "Gyvatēs jūs visos! Kaip kalēs, karstotēs ant kaklo kiekvienam, kas tik turtingesnis, gražesnis akyse pasipainioja... Ir tu negeresnē... Nusmeigti tave, kaip gyvatę, kad nemeluotai, neviliotai daugiau žmonių". Tai jau natūralistinē kalba, diametraliai priešinga tam sentimentaliam dainų stiliui, kuriuo Tautvilo ir Voverēs pokalbis buvo pradētas.

Natūralistiškai plūstasi ne vien Tautvilas. Šuns ir kalēs vardus prisega kitiems nevienas "Šarūno" veikējas. Ten nemaža yra ir kitų natūralistinių terminų ir posakių. Jie dažniausiai girdimi vyrų replikose, nors juos taip pat retkarčiais paleidžia ir moterys. Dainų ir raudų stereotipinēs terminologijos gausiau moterų kalbose negu vyrų, tačiau ir šie neapseina be malonybinių-mažybinių žodelių. Vienu momentu kalbama realistiškai ir grubiai, kitu momentu sentimentaliai, su malonybiniais stereotipais. Kad šitokių nenuoseklumų ar stiliaus sumaišymų pasitaiko gyvenime, visai nenuostabu. Tam jis ir gyvenimas. Bet šitoks stiliaus maišymas literatūros veikale šį nuspalvina dirbtiniais dažais, o stereotipiniai žodžiai ir formos tiesiog tampa įkyrios, kai "Šarūno" dialogai ištįsta.

Todēl "Šarūnas" atrodo, kaip dialogais pravestas epas arba epiškai ir lyriškai ataustа drama. Nors kai kurios dialogų vietos ir atskiros replikos yra vaizdingos ir kupinos jēgos, tačiau jos dažnai yra paskendusios tarp samprotavimų ir digresijų. Todēl lieka suprantamas Lietuvos valstybinio teatro elgesys, kai jis buvo sumanęs pastatyti "Šarūną" scenoj. Tada jis šitą kūrinį atidavē iškopiuruoti P. Vaičiūnui. Šis taip jį išbraukē, kad iš V. Krēvēs "Šarūno" beliko gal ketvirtadalis ar penktadalis pirmykščio teksto. Jei kažinką panašaus būtų padaręs pats V. Krēvē, legendarinio Šarūno drama techniniu atžvilgiu būtų tik laimējusi. Dabar joje teiškyla dramatiška Šarūno figūra, primityvios kultūros individualisto maištininko figūra. Kito tokio kraštutinio individualisto lietuvių literatūroj nēra, nors atskirų jo bruožų tas pats V. Krēvē yra davęs "Dainavos šalies padavimuose" ir Skirgailos personaže.

Nors "Mindaugo mirtis" dramatinēs technikos atžvilgiu žymiai tobulesnē už "Šarūną", tačiau politinis elementas joj yra prislēgęs žmogiškai emocionalinį ir sutrukdęs veikējų charakterių išvystymą. Jie nēra nei gilūs nei platūs, neišskiriant net centrinio herojaus—Mindaugo.

Tiek idējiniu svoriu, tiek dramatine intryga bei veiksmu, tiek išvystytais charakteriais už "Mindaugo mirtį" ir "Šarūną" yra pranašesnis "Skirgaila". Tai V. Krēvēs geriausia ir visuotiniausia istorinē drama. Joje gal reikējo nubraukti per ilgas politines ekspozicijas ir sutrumpinti kai kuriuos dialogus. Gaila, kad šita kryptimi V. Krēvē savo dramos nepataisē po to, kai B. Dauguvietis ją buvo gana gerai iškopiuravęs, statydamas ją Lietuvos valstybinio teatro scenoj.

FRAGMENTAI
IŠ MANO PAŠNEKESIŲ SU VINCU KRĖVE

VYT. MYKOLAITIS

I. Lietuvoje

1940 metų pradžioje nukėlus į Vilnių humanitarinių mokslų fakultetą, V. Krėvė taip pat apsigyveno Vilniuje ir dirbo kaip profesorius, ligi universitetą 1943 m. kovo mėnesį vokiečiai uždarė. Šiuo vokiečių siautėjimo metu pats V. Krėvė tik laimingu sutapimu išvengė Gestapo nagų ir likimo, ištikusio Balį Sruogą, V. Jurgutį ir daugelį kitų.

Gyvendamas Vilniuje, buvau dažnas svetys Sruogų šeimoj. Lygiai gana dažnai tos šeimos lankytojas buvo ir Krėvė. Čia mudu susitikinėdavom tai šiaip bendriems pokalbiams, tai prie šachmatų lentos. Tenka pastebėti, kad tuo metu Sruogų bute galėjai dažnai sutikti mūsų žymiuosius rašytojus, mokslo žmonių ir vieną kitą iš kitų profesijų. Sruogų butas buvo tas jaukus kampelis, kur draugiškuose pokalbiuose būdavo diskutuojami literatūros, meno bei teatro reikalai, kaip lygiai būdavo svarstomi klausimai, liečią to meto Lietuvos padėtį bei karo pabaigos galimas pasėkas. Kartais ten susirinkdavom, B. Sruogos pakviesti, jo naujos kūrybos išgirsti.

Kai V. Krėvei, besislapstant nuo vokiečių Gestapo, teko kurį laiką pagyventi mano bute ir didesniąją dalį laiko praleisti su manim ar mano šeima, mūsų gera pažintis virto artima bičiulyste.

4-5 savaites Krėvei pagyvenus pas mane, patyrėm, kad mano butas darosi jam nesaugus. Vienas ūkininkas-policininkas (vėliau tragiškai žuvęs) išsivežė Krėvę į savo ūkį, netoli Ukmergės. Turimos žinios apie tą vietą ir tos apylinkės sąlygas davė pagrindo mums manyti, kad tenai Krėvė galės ramiai pagyventi iki lauktų politinių permainų, ar iki karo galo. Deja, Krėvei nebuvo lengva slapstytis: per ne lyg daug kas jį gerai pažinojo. Taip, tik nuvykus į to ūkininko sodybą, jo 10-11 metų sūnus, pasikvietęs tėvą virtuvėn, sako: "Tėte, rytą tu sakei važiuojąs į Vilnių parvežti dėdės, o parvežei Krėvę".

Maždaug už trijų mėnesių Krėvei teko pasišalinti ir iš tenai. Grįžęs į Vilnių nakties metu, norėjo laikinai sustoti pas vieną rašytoją. Bet šis davė aiškiai suprasti, kad, neva dėl maisto stokos, jo bute Krėvei vietos nėra. Tad pastarasis, paskatintas mūsų bendro bičiulio V. M. P., vėl apsigyveno pas mane. Bene po trijų savaičių Krėvė, gerai užsimaskavęs, išvyko į Marijampolės apskritį, pas ūkininką Bliūdžių. Kadangi vokiečių Gestapo susidomėjimas Krėve ir toliau nemažėjo, tai jis po dviejų ar kiek daugiau mėnesių, palikęs Bliūdžiaus sodybą, apsigyveno A. Panemunėje pas dukterį dienos metu, o nakvoti eidavo pas pulk. K. Žuką. Čia Krėvė gyveno iki 1944 m. liepos mėn., ligi pasitraukimo iš Lietuvos.

Ta pačia proga noriu pridurti, kad 1941 m. vokiečiams užėmus Vilnių, Krėvė buvo įskųstas Val. Zagorskio, savo laiku patyrusio daug gero iš jo, bet dėl mūsų saugumo policijos viršininko ir kitų pastangų, po 4 dienų V. Krėvė buvo paleistas.

II. Austrijoje

Atvykęs į Vieną 1944 m. rugpjūčio gale, radau Krėvę čia gyvenantį jau antrą mėnesį, kukliam kambarėlyje, gautame per gerus žmones. Nors Krėvė turėjo ir labai sunkių išgyvenimų savo tremties pradžioje, bet, kaip visuomet, jis nesiskundė ir nieko piktu žodžiu neminėjo. Sparčiai sunkėjant gyvenimo sąlygoms ir didėjant pavojams, pirmoje rugsėjo pusėje Krėvė su žmona išvyko į Wiener-Neustadt pas dukterį ir žentą, o aš su šeima išvykau į Landshutą Bavarijoje. Iki susitinkant su V. Krėve šitam krašte, ryšį palaikėme laiškais.

Taip 1944 m. spalių 9 d. Krėvė man rašė: "Mes gyvenam šiandien antras mėnuo Wiener-Neustadt, kur vienoje įmonėje dirba mano žentas ir duktė. Miestelis nemažas, senas, savo gatvėmis labai primena Vilnių, kad kartais net užsimiršti, kad nesi Vilniuje. Čia yra keliolika lietuvių, kurie dirba ten, kur ir mūsų vaikai. Netoli nuo čia (8 klm.) yra lietuvių stovykla. Su ten gyvenančiais irgi dažnai susitinkame. Čia įsikūrėme kiek geriau nei Vienoje, o ir žmonės čia kiek geresni ir mandagesni negu Vienoje".

Gi 1944 m. spalių 19 d. laiške Krėvė sakė: "Mes manėme čia gyventi iki karo pabaigos. Bet Wiener-Neustadt yra Vengrijos pasieny, ir čia darosi tvanku. Su dideliu pasigailėjimu turėsime gana skubiai iš čia išvykti ir kol kas nežinome kur vykti".

Todėl jis toliau ir sakė: "Dovanokite, kad pasiteirausiu, ar jūsų apylinkėje negalima būtų rasti galimybės įsitaisyti. Kalbu tik apie kambarį".

Gruodžio 4 d. laiške Krėvė man rašė: "Gyvename dar Wiener-Neustadt, nors frontas labai jau priartėjo. Nuo mūsų, rodos, netoliau kaip už šimto dvidešimties kilometrų, bet čia panikos jokios nematyti, žmonės nesijaudina ir netiki, kad dėl bolševikų jiems kas blogo būtų. Mes irgi sėdim kol kas ir manom, kad gal tikrai iki Naujų Metų ar Kalėdų nieko čia tokio neatsitiks ir šventes gal galėsime čia dar ramiai praleisti. Tik prisimena man mūsų išgyventos nuotaikos, kada artėjo prie mūsų bolševikai Lietuvoje. Vis galvojai žmogus tada, kad gal gi sulaikys juos, gal gi jie ir neateis . . . Vis gyvenai kažkokiomis, nors ir neramiomis, viltimis. Šiandien tas pat čia".

Gruodžio 14 d. laiške sakė: "Tikimės, kad gal tikrai pasimatysime ir šalia jūsų apsigyvensime, o iš ten drauge grįšime Lietuvon . . . Dar kartą dėkoju ir laukiu jūsų signalo".

Po eilės žygių ir pastangų vietos įstaigose Krėvei kambarys buvo paskirtas ir man pranešta 1945 m. I. 9. raštu užvardintu, kad tai "Betreff Quartier für prof. W. Krewe aus Litauen z Zt. Wiener-Neustadt". Apie šitai tuojau pranešiau Krėvei telegrama, o vėliau ir laišku.

Ta sodyba tolokai nuo didesnių kelių ir geležinkelio, gražiai įrengta, tikrai rami vieta. Apylinkė banguoto paviršiaus, su kalneliais, kepurėtais mažais pušynėliais. Deja, neteko Krėvei pasinaudoti tuo kambariu: mano telegrama per vėlai jį pasiekė. Todėl 1945 m. I. 29. Krėvė man rašė iš Schörding am Inn: "Tik tik gavau jūsų laišką rašytą I. 24. Mudu su žmona išvažiavome I. 14, bet iki to laiko nebuvom gavę nei jūsų telegramos, nei laiško". O toliau jau sakė: "Šiandien laišku atsiuntė žentas ir jūsų telegamą". Tam pačiam laiške Krėvė man praneša ir tokią žinutę iš Lietuvos: "Žentas rašo, kad atvykęs iš Lietuvos sužeistas partizanas pasakojęs, kad, dar jam esant Lietuvoje, apie gruodžio vidurį, vietiniuos laikraščiuos rusų vyriausybės buvo paskelbta Lietuvai užuojauta, nes, jų žiniomis, Lietuva netekusi Krėvės, kuris su žmona buvo Vokietijoje vokiečių nužudytas. Kada jam pasakė, kad aš neseniai gyvenau W-Neustadt, jis nenorėjo tikėti ir, tik sužinojęs, kad ir dabar čia gyvena duktė ir žentas, patikėjo".

1945. II. 28. Krėvė, tarp kita ko, rašė: "Čia nieko negali gauti, net sunku nusipirkti, į ką turi teisę sulig kortelių. Aš visai neturiu rašymui popierio ir gauti čia jo negaliu. Na, gal apie pavasarį imsimės rūpintis tikrai pas jus atsikelti".

1945. III. 19. Krėvė sakė: "Iš jūsų laiško, kurį vakar gavau, nujaučiu, kad jūsų nuotaika pasikeitė gera linkme. Negaliu to pasakyti apie save. Pavasaris mane blogai paveikia visuomet. Be to, ilgu be įprasto darbo. Man vis vaidenasi, kad Lietuvoje dabar žmonės kruta, dirba, o aš čia stūksau, kaip niekam nereikalingas daiktas. Be to, įkyrėjo vaidinti trečiaeilio, beteisio žmogaus rolę, nuolat galvoti, kas bus rytoj, ar negresia dar pavojus iš 'draugų' pusės — vienu žodžiu, jaustis medžiojamu zuikiu. Atgimstanti gamta aštriau sužadina jausmus, giliau sujudina sielą ir mintys kažkaip aistringiau bunda ir veržiasi iš pasąmonės".

1945 m. balandžio 10 d. laiške, be kita ko, Krėvė rašė: "Šiandien leidžiamės į sunkią kelionę. Važiuojame į pietus, šimtą kilometrų už Salzburgo. Aš labai nenoriai važiuoju į ten, bet turiu nusileisti . . . Piesendorfe laikinai galėsime apsistoti pas žento motiną, kol pasiseks surasti šiokią ar tokią prieglaudą".

Čia Krėvė sulaukė karo pabaigos. Salzburgo ir jo apylinkių lietuviams susitelkus į Glasenbachą, Krėvė tenai suorganizuoja lietuvių gimnaziją, jai vadovauja, vienkart dėsto lotynų kalbą ir redaguoja lietuvių leidžiamą žurnalą "Į Tėvyne", kol. prof. Alfredo Senno pastangų dėka, gavęs pakvietimą iš Pennsylvanijos universiteto, išvyksta į Ameriką. Į šį kraštą Krėvė atvyko 1947 m. balandžio 17 d.

III. Amerikoje

Krėvė nesitenkino vien darbu universitete ir savo kūryba, jis buvo gana veiklus ir šiaip lietuviškam darbe — tai skaitydamas paskaitas Lituanistiniam Institute (1950-51 m. Philadelphijoje gyvenančios profesūros suorganizuotam), tai padarydamas pranešimą ar paskaitydamas paskaitą lietuvių susirinkimuose; gyvai sekė spaudą ir ypatingai domėjosi tais klausimais, kurie daugiau ar mažiau lietė Lietuvą ar jos atvadavimo galimybes.

Labai dažnai susitikdavau su Krėve ir, bemaž visuomet, jo pirmas klausimas būdavo: "Kas girdėti? Kaip manai, kada galėsime grįžti

Vincas Krėvė karste

į laisvą Lietuvą?" Jis tiesiog skausmingai ilgėjos Lietuvos ir jo pamėgto darbo tenai. Ne vieną kartą jis yra prasitaręs, kad "tenai dirbau Lietuvai, o čia dirbu už duoną".

Vėliau, pasirodžius vienam kitam tendencingam rašiniui spaudoje apie V. Krėvę, jis nerados vertu leistis į kalbas su jų autoriais, pasitraukė iš viešesnės veiklos, apsiribodamas savo darbu universitete ir kūryba namuose. Ligi paskutinių savo dienų jis rašė "Dangaus ir žemės sūnus".

Daug valandų praleidau su Krėve; daug klausimų svarstyta, nemaža ir asmenų paliesta. Dalis mūsų pokalbių mano pamiršti, kiti iš jų, dėl tam tikrų priežasčių, būtų per anksti viešai

VINCO KRĖVĖS RAŠTŲ PASKUTINIS PUSLAPIS

(Šiuo puslapiu Vincas Krėvė baigė savo gausią kūrybą)

pažino Jehudą skausmą, kurio dar nebuvo patyręs — apvilto meilės skausmą.

[illegible] nebuvo jo [illegible] [illegible] jo globai.

[illegible] — Viešpats [illegible]

[illegible] sielą, [illegible] Jehuda [illegible]

[illegible] klausdamas:

Kuo nusipelniau malonės, kad mane [illegible], Dievo sūnų [illegible]

[illegible], kad presbiteris ne[illegible] jo žodžiuose pagarbos, [illegible] Jehudą [illegible] pakalbas, [illegible] save.

— B[illegible], kad jie [illegible] meldžiasi, dieną sutikdami ir ją palydėdami.

~~Jehuda, išgirdęs šiuos žo~~

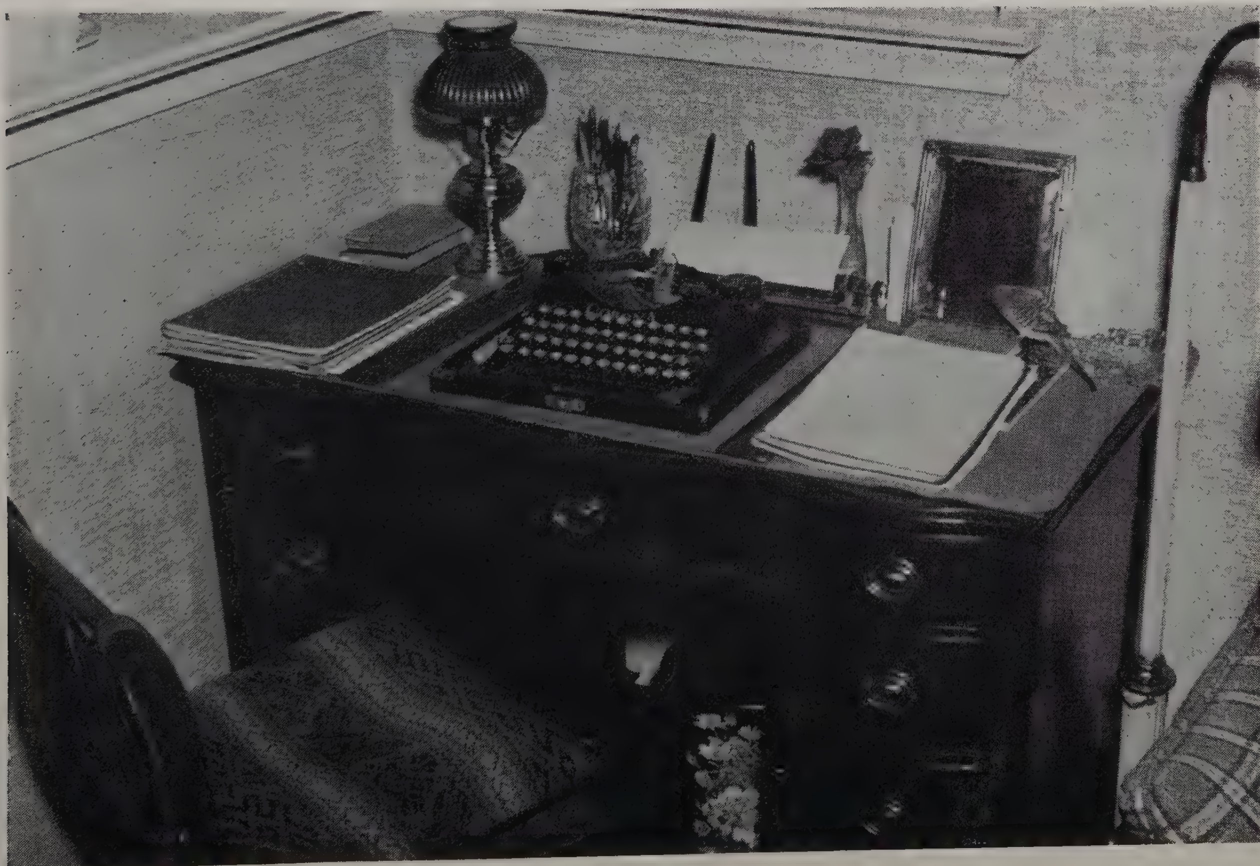
Jie švelnūs žodžiai [illegible] Jehudos širdį ir joje [illegible] noras [illegible] presbitero [illegible]

~~[illegible]~~ — Jie meldžiasi [illegible], aš dar nedrįstu tokiu vardu jį vadinti. Jie prašo duonos kasdieninės — aš nemanau, kad ji būtų svarbu mano sielai; jie prašo atleisti kaltes, nes [illegible] jie atleidžia jiems nusikaltusiems — aš dar negaliu atleisti tiems, kurie mane nuskriaudė [illegible] ir [illegible] vardu [illegible] žodžius, kurie [illegible] mano Jehudą.

minėti; kai kas iš Krėvės pasisakymų jau anksčiau buvo mūsų spaudoje (Žiūr. L. Dovydėno straipsnius 1955 m. "Naujienų" priede—Literatūroj). Buvau numatęs visą eilę klausimų išsiaiškinti su Krėve vėliau, ypač 1954 m. mūsų bendro vasarojimo metu . . . Ne vieną kartą mūsų pokalbiuose buvo prisiminti motyvai, padėję Krėvei apsispręsti už dalyvavimą vadinamoje liaudies vyriausybėje. Šitas klausimas buvo praeityje spaudoje vienaip ar kitaip vertintas.

Prieš tai dar noriu pridurti, kaip V. Krėvė man pasakojo, kad anksčiau dar A. Smetona jam buvo pasiūlęs švietimo ministerio vietą, bet jis, Krėvė, atsisakęs pasiūlymą priimti, nes nenorėjęs skirtis su savo darbu ir nematė galėsiąs švietimo reikalus tvarkyti pagal savo supratimą.

Grįžtant prie klausimo, kodėl Krėvė sutiko įeiti į tą "liaudies" vyriausybę, aš atpasakosiu tuos motyvus paties Krėvės žodžiais: "Kada mane vėlyvą naktį pakvietę į rusų atstovybę pasiūlė užsienio reikalų ir min. pirm. pavaduotojo vietą, aš be galo nustebau ir pareiškiau, kad tokios vietos aš niekados neišdrįsčiau imti, nes politikoje nenusimanau ir politika nesidomėjau. Be to, man labai keista, kad šitą pasiūlymą man daro ne p. Merkys, einąs respublikos prezidento pareigas ir ne prezidentūroje, o p. Dekanozovas ir sovietų atstovybėje. Dekanozovas išsisukinėdamas atsakė, kad, žinoma, tą pasiūlymą padarys p. Merkys, bet jis tik norėjęs sužinoti, ar aš sutiksiąs. Aš atsakiau, kad nesutinku, o savo motyvus, nors ir dalinius, jau esu sakęs. Spaudimui neatleidžiant ir nežinodamas, kas čia iš tikrųjų darosi, aš pasakiau, kad turiu gerai pagalvoti ir pasitarti. Kitą dieną buvau iškviestas pas p. Merkį į prezidentūrą. Jis primygtinai spyrė mane sutikti. Tarp kita ko jis pridūrė: ar būsią geriau, jei ton vieton atsisės komunistas, kuriam Lietuvos reikalai nerūpi. Ir jam galutino atsakymo nedaviau. Nuvykau pas St. Šilingą. Šis nedvejodamas man pasakė: "Turi sutikti. Jei man pasiūlytų, ir aš sutikčiau, nes reikia gelbėti, kas galima". "Dar pakalbėjęs gerą valandą, pakilau eiti pas p. Galvanauską", — toliau pasakojo Krėvė. — "Man išeinant, Šilingas pridūrė: "Neužmiršk, kad sunkaus kryžiaus, kurį likimas nori uždėti ant tavo pečių, neturi tiesos nusikratyti". Jau duryse jis nustvėrė mane už kaklo, apkabino abiem rankom ir pabučiavo. "Tai mano tau palaiminimas į Golgotą kopti".

Vinco Krėvės rašomasis stalas

Vinco Krėvės karstas šv. Andriejaus bažnyčioje, Philadelphijoje.

Tariausi su Galvanausku. Tas pat: "Turi sutikti". Vėliau kreipiausi į L. Bistrą, dr. K. Grinių. Ir čia tas pat: — "Sutik". Gal, esą, tuo būdu bus galima ilgiau išsaugoti esamą politinę santvarką ir krašto ūkį nuo suirutės. Be to, gi ir Maskva tiesiogiai ir per Dekanozovą buvo kategoriškai pareiškusi, kad ji nesikiš į Lietuvos vidaus reikalus ir nevers daryti didesnių vidaus politinių bei ekonominių pakeitimų".

Tad V. Krėvė ėjo ton vyriausybėn su aiškiu nusistatymu, viešai jo pareikštu prie nežinomojo kareivio kapo: "Mes kovosime už tuos idealus, dėl kurių jūs žuvote". Ta pati viltis pasireiškė keleto tūkstančių Lietuvos mokytojų suvažiavime sporto rūmuose, ten pasirodžius V. Krėvei. Tokios vilties buvimas aidėjo ir mokslininkų, kultūros darbuotojų bei menininkų priimtoje rezoliucijoje — "Tegyvuoja laisvoji Lietuva!"

"Patyręs Maskvoje iš Molotovo", toliau pasakojo V. Krėvė, "jog okupantų pažadai ir tie kategoriški tvirtinimai, kad jie nesikiš į Lietuvos vidaus reikalus ir nevers daryti politinių bei ekonominių pakeitimų, tėra apgaulė ir bjaurus melas, aš grįžęs iš Maskvos tuojau įteikiau

Kauno ir Vilniaus universitetų profesoriai neša Vinco Krėvės karstą.

atsistatydinimo prašymą ir daugiau tos vyriausybės veiksmuose nedalyvavau".

Krėvė ir Klaipėdos krašto sukilimas

Dėl vietos stokos ir kitų aplinkybių, šiuo reikalu Krėvės man pasakotų faktų čia suminėsiu tik dalį ir suglaustai. Kada Klaipėdos krašto atvadavimo sukaktis buvo gana plačiai paminėta ir Amerikoje, aš paprašiau V. Krėvę, kaip anuo metu buvusį Šaulių Sąjungos pirmininką, papasakoti jam žinomus faktus.

"Sukilimo reikalu tikrai gerą projektą pasiūlė p. p. Simonaitis ir Stikliorius, — pasakojo V. Krėvė, — grįžę iš nesėkmingos misijos į Paryžių. Ukrainiečiui Jurevičiui tarpininkaujant, per ukrainiečių politinį centrą Berlyne, man ir kap. Džiūvei teko pasimatyti su Reicho krašto apsaugos ministeriu gen. von Seeckt ir gauti jo pritarimą sukilimui ir jo užtikrinimą, kad Klaipėdos krašte esančios vokiškos organizacijos lietuviams nesipriešins, ir, kaip atrodė, tik jo dėka ir bemaž veltui buvo gauta reikalingi ginklai. Reikalingoms lėšoms gauti buvo nusistatyta įkeisti Šaulių Sąjungos nekilnojamąjį turtą — žemės sklypus. Įkeitimo reikalu aš ir kap. Klimaitis kreipėmės į kun. Juozą Vailokaitį. Šis, išklausęs visą reikalą, pareiškė, kad nors ir netiki pasisekimu, bet pinigų duos, ir tai ne kaipo paskolą, bet kaip jo įnašą—auką į tą reikalą. Jis paskyręs $12500 ir, esant reikalui, jis nusistatęs dar pridėti $10,000. Sekančią dieną tie pinigai buvo mums įteikti. Žygio vadu buvo numatyta kandidatais Čaplikas, o šiam nesutikus— Variakojis. Bet kai žygio išvakarėse Variakojis užtrenkė duris prieš nosį man ir M. Lipčiui, teko rasti kita išeitis".

L. Gira bėdoje

Kartą kalbant su V. Krėve apie L. Girą, jis papasakojo vaizdelį iš Giros gyvenimo: "1926 m., pasikeitus vyriausybei, L. Gira buvo atleistas iš teatro direktoriaus pareigų. Jis ir Girienė kreipėsi į mane prašydami pagalbos kur nors gaut jam tarnybą. Pagalvojęs, kad Gira yra nemažai pasidarbavęs krikščionims demokratams, nuėjau pas kun. J. Vailokaitį ir paprašiau, kad jis duotų Girai bent kokį darbą. Vailokaitis trumpai ir

aiškiai pasakė: "Girai darbo neturiu; aš jį gerai pažįstu, ir net geriau už jus; jei norite, aš duosiu jam porą šimtų litų, bet tik ne darbo". Nepavykus mano misijai čia, nuėjau pas Jurgutį— rezultatas tas pat. Tada nutariau nueiti pas švietimo ministerį prof. Čepinskį. Čepinskiui jau trumpai ir aiškiai sakau: jūs tą žmogų atleidote, jūs duokite jam kokį darbą. Čepinskis, kiek pagalvojęs, sako: "Gerai, galiu priimti Girą knygų leidimo komisijos sekretoriaus vieton". Kada nuėjęs pas Girą pasakiau, kad jis gali eit švietimo ministerijon ir ten gauti tą darbą, jo žmona apsipylė ašaromis, kadangi jos vyras buvo direktorius, o dabar kuone sargu turės būti. Ne. Esą, ji geriau nusišausianti. Kaip tyčia, prie lovos ant staliuko pamačiau padėtą revolverį. Kad išvengus tragedijos, aš jį paėmiau, bet, pasirodė, tas ginklas buvęs be šovinių. Už trijų dienų Gira tą darbą paėmė, vadinasi, Girienė nusileido. Kiek vėliau paaiškėjo, kad bedirektoriaudamas teatre išeikvojo apie 18000 litų iždo pinigų.

Gavęs knygų leidimo kom. sekretoriaus vietą, draug gavo ir jos kasą. Ta kasa jis tuojau pat pasinaudojo aniems 18000 litų padengti. Jau gerokai po gruodžio 17 dienos mane pakvietė Voldemaras ir pasakė, kad aš turiu sekančią dieną išvykti į Maskvą, dalyvauti L. Tolstojaus 100 metų gimimo sukakties minėjime. Vos grįžus tą dieną į namus, įpuolė mano butan Gira su kažkokiu buteliuku rankoje ir, gana tragiškoj pozoj atsistojęs, pareiškė turįs nusinuodyti. Paklausus, kas yra, kodėl jis turi nuodytis, atsakė, kad rytojaus dieną ateina valstybės kontrolės revizoriai patikrinti piniginių reikalų knygų leidimo komisijoje, o jis iš ten paėmęs 18000 litų. Prašo gelbėt, nes kitaip jis nusižudo. Ir vėl, nenorėdamas būti tragedijos liudininku, nuėjau pas Voldemarą. Jo neradęs, nuėjau pas jo pavaduotoją — gen. Daukantą. Ir to neradau — išvykęs. Tada nuėjau pas Joną Mašiotą, valstybės kontrolieriaus pavaduotoją. Papasakojęs jam visą reikalą, paprašiau, kad nesiųstų revizoriaus, kol aš sugrįšiu iš Maskvos ir tą reikalą kaip nors sutvarkysim. Mašiotas prižadėjo reviziją atidėti. Tačiau jau tos pat dienos vakarą man paskambino Mašiotas ir pranešė, kad jis turi nusišauti, nes, sutikdamas reviziją atidėti, jis tampa Giros bendrininku nusikalstamam darbe. Tada aš sakau Mašiotui: — Kam tu šausies, tegu šaunas tikrasis kaltininkas — Gira, o tave nuo duoto žodžio atleidžiu. Nežinau, kaip tai įvyko, bet revizijos nepasiuntė, o grįžęs iš Maskvos apie tai nesiteiravau. Gana to, kad tuojau po sugrįžimo iš Maskvos aš, V. Mykolaitis-Putinas ir Balys Sruoga, žinoma, Girai pasirašius, pardavėm jo žemės sklypą ir tą skolą padengėm".

"Król"

"1905 metais kilus naramumams Rusijoje, kartą pasakojo V. Krėvė, "ir į tą sąjūdį įsitraukus studentams, Kijevo universitetas buvo uždarytas. Tais pat metais aš įstojau į PPS partiją. Nenorėdamas nustoti laiko, padaviau prašymą leisti man išvykti Austrijon, į Lvovo universitetą su mano gaunama stipendija. Gavęs tokį leidimą ir aprūpintas PPS rekomendacija Pilsudskiui, išvykau Lvovan. Ten nuvykęs, kreipiausi į Pilsudskį, norėdamas gauto jo patarimų įsikūrimo reikalu. Radau jį sergantį, gulintį lovoje, mat, buvo nušalęs. Pas jį pagyvenęs tris dienas, nusikėliau į išsinuomotą kambariuką ir, žinoma, tuojau pradėjau studijuoti.

Lvovo PPS-kai Pilsudskį vadindavo "Królem". Pasirodo, šitą titulą jis gavo pasipasakojęs, kad burtininkė iš jo rankos išpranašavus, jog jis būsiąs "Królem". Turiu pastebėti, kad Pilsudskis gana gerai kalbėjo lietuviškai".

Kijevas-Baku

Vienas kitas iš anksčiau rašiusiųjų Krėvės biografiją nurodo neteisingas priežastis, privertusias Krėvę pakeisti privat-docento darbą Kijevo universitete į Bakų gimnazijos mokytojo vietą. Anų Krėvės biografų tvirtinimu, jo tolimesnis darbas Kijevo universitete buvo sąlygojamas, kad jis pakeistų katalikų tikybą į pravoslavų ar liuteronų. Šitą sąlygą, esą, jam statęs mokslo apygardos globėjas Zilov. Tuo klausimu man kalbantis su V. Krėve, jis tą tvirtinimą griežtai paneigė, o tą reikalą jis man papasakojo taip: "a) Švietimo ministerijos išleistas aplinkraštis, draudžiąs privat-docentams dalyvauti fakulteto tarybos posėdžiuose; b) žymiai didesnis atlyginimas, dirbant Kaukaze . . . Tenai pradėjęs darbą, iš pirmos dienos gavau penkmetį, butpinigius ir kitus priedus. Tenai mano alga buvo didesnė už bet kurio Rusijos universiteto profesoriaus algą. Kitą penkmetį gavau ryšium su Romanovų giminės 300 metų sukakčia. Prie to dar prisidėjo pajamos už duodamas pamokas kitų gimnazijų mokiniams. Taip kad per mėnesį man susirinkdavo apie 700 rublių. Jau bene 1915 metais turėjau santaupų banke apie 14000 rub. Buvau nusistatęs, išsitarnavęs pensiją, grįžti į Vilnių, nusipirkti namelį ir, čia apsigyvenęs visam laikui, dirbti pagal savo sugebėjimus. Iš savo algos 75 rublius kas mėnuo siųsdavau tėvui".

Krėvės civilinės tarnybos laipsnis buvo "Nadvornyj Sovietnik", kas, užsienio pase įrašant vokiečių ir prancūzų kalbomis, išeidavo su ekscelencijos titulu. "Dėl to titulo", Krėvė sa-

kē, "Austrijoje turējau net linksmų nuotykių. Užsiregistruojant viešbuty, tarnautojas pradējo mane tituluoti ekscelencija. Aš nustebęs jį klausiu: — Kodēl jūs mane taip vadinate? Tarnautojas atsiprašydamas sako: 'Suprantu, jūsų ekscelencija atvykote incognito'.

Kitą dieną, nuējęs pas savo gerą pažįstamą Savickį, papasakojau jam tą nuotykį viešbutyje. "Parodyk man savo pasą", sako Savickis. Pažiūrējęs tą pasą, jis pradējo kvatoti ir paaiškino man, koks čia reikalas. "Kitą kartą", toliau pasakojo V. Krēvē, 'nuvykus į Vieną, mudu su Savickiu nuējome apžiūrēti meno muziejaus. Sargas paaiškino, kad sekmadieniais muziejus uždarytas ir, žinoma, mes jo pažiūrēti negalēsime. Gaila. Kas daryti? Tada Savickis man sako: 'Duok tu man savo pasą!' Pasą padaviau, o jis pakišo jį sargui. Šis, valandikę pažiūrējęs, pasišalino, bet neilgai trukęs jis grįžo su muziejaus direktorium, kuris labai mielai pats mums aprodē muziejų ir puikiai aiškino. Savickis visą tą laiką vaidino mano adjutantą".

Keistas svetys

Kartą V. Krēvē man papasakojo apie savo pasikalbējimą su rusu Vasilijevu. Tas pasikalbējimas įvyko 1940 m. bene liepos mēnesį Krēvēs bute. Vasilijevas paskambino iš Sovietų atstovybēs, pareikšdamas norą pasimatyti su V. Krēve ne kaip su ministeriu, nes ministerius lankyti esą ne jo reikalas, bet kaip su žymiu lietuvių tautos rašytoju. Palietus vieną kitą bendros reikšmēs klausimą, jų kalba užkliuvo už Dostojevskio legendos apie didįjį inkvizitorių. Čia Vasilijevas pastebējo Krēvei, kad, esą, žmonijos labui komunistai tęsia didžiojo inkvizitoriaus darbą, tačiau nesiremdami jokia dievybe.

— Taip, jūs tai darote, nesiremdami jokia dievybe, bet pasiremdami Stalinu. Juk jūs jį laikote neklaidingu autoritetu visose srityse ir nagrinējate jo raštus, kaip žydų rabinai talmudą,— pastebējo Krēvē.

Vasilijevas nustebo: — Ką? Stalino raštus? Kurie gali būti Stalino raštai, jei jis nesugeba kelių sakinių be klaidų parašyti.

Krēvē labai nustebo, išgirdęs tokį pasakymą, ir paklausē Vasilijevą, kaip jį reikia suprasti.

— Kaip jūs manote, ar jūsų popiežius patsai rašo dogmas, kurias paskui skelbia savo vardu, kaip visiems katalikams privalomas tiesas,— atsakē Vasilijevas.

— Nemanau, bet mes katalikai laikome popiežių neklaidingu, kai jis skelbia ex cathedra,— atsakē Krēvē.

— Na, mes irgi panorējome turēti savo neklaidingą "popiežių" ir juo padarēme Staliną,— paaiškino Vasilijevas ir pridējo, kad komunistinei miniai, kaip ir kiekvienai kitai, reikalingas yra "neklaidingas" autoritetas.

— Vadinasi, draugai komunistai pasiēmē pareigą įkūnyti seną ortodoksų-pravoslavų svajonę, kad "Maskva turi tapti trečiąja Roma, o ketvirtosios nebus", — pastebējo jam V. Krēvē.

Į tai Vasilijevas pastebējo, kad nei vienas jų atsakingas pareigūnas neturi teisēs reikšti savo nuomonēs, kai jis kalba partijos vardu, kol ta kalba nēra aprobuota vadovaujančių viršūnių. Tos kalbos ar straipsniai yra sudaromi tam tikros komisijos, kuri aptaria kiekvieną sakinį, kiekvieną išsireiškimą. O kas sako kalbą ar kieno vardu spausdinamas straipsnis, tas visai nesvarbu . . .

Toliau nukrypus kalbai apie Jungtines Valstybes, Vasilijevas pavaizdavo priežastis ir galimybes, padēsiančias tenai pakeisti esamą santvarką ir įvesti komunistinį režimą.

Esą, po pirmojo pasaulinio karo amerikiečiai labai nusipenējo ir pasipūtē, kaip kraujo prisiurbusios erkēs, tiek pramoninkai, tiek ir darbininkai. Darbininkai ten baisiai demoralizavosi ir per gerai jie jaučiasi, kad pageidautų permainų; jie gyvena, kaip visų amerikonų dauguma, tik pilvu. Jokių kitų reikalų jie nežino. Socialiniai klausimai, socialinē lygybē, socialinis teisingumas jų nedomina. Darbininkijos tarpe nerandame tinkamos dirvos, nes darbininkai perdaug tamsūs ir sotūs. Komunistų idējoms yra palankūs vidutiniai, inteligentų sluogsniai, nes jie jaučiasi materialiai ir moraliai nuskriausti. Jų padētis nuolat blogēja, jų darbas žymiai blogiau atlyginamas negu darbininko, jų išsilavinimas, inteligencija nevertinama, jie patys negerbiami, nes ten gerbiamas tik pinigas ir tasai, kuris to pinigo turi. Deja, šių sluogsnių žmonēs yra minkštakošiai, jie tinka tik ramiai agitacijai, bet ne aktyviems veiksmams. Bet kai komunistai išstums amerikiečius iš Senojo pasaulio, atims iš jų rinkas Europoje ir Azijoje, tada čia kils tokia suirutē, jog jie patys pasikvies Maskvą atkurti santvarką . . .

Kitą dieną V. Krēvē panoro revizituoti Vasilijevą ir tuo reikalu jis paskambino į Sovietų atstovybę sužinoti, kur ir kada jis galētų Vasilijevą matyti. Pozdniakovas jam atsakē, kad draugas Vasilijevas išvažiavo Rygon ir vargiai jis į čia grįš. Be to, pridūrē, kad pas Krēvę buvo atsilankęs ne Vasilijevas ir tokio pas juos nēra. Tai buvo Ždanovas. Kodēl jis pasivadino Vasilijevu, Pozdniakovas visai nesupranta.

Vinco Krėvės apsakymuose vaizduojama aplinka ir žmonės man kėlė klausimą: iš kur jie atsiradę — iš realaus gyvenimo ar tai autoriaus vaizduotės išdava? Maždaug į šitokios formos klausimą V. Krėvė man paaiškino, apytikriai, šitaip:

— Mano apsakymų siužetai imti iš Subartonių kaimo ar tų apylinkių įvykių, mano paties patirtų, ar iš vietos žmonių pasakojimų sužinoti. Apsakymų personažai yra paimti tikri, gyvi žmonės iš tų pačių vietovių.

Pvz. kun. Žemaitukas—kun. Šlepavičius, paimtas toks, koks jis tikrumoje buvo, tik vadinamas ne jo tikrąja pavarde, nes vietos žmonės jį žinojo ir vadino Žemaituku. Mat, Merkinės parapijos žmonės tvirtino, kad jų klebonas kilęs iš Žemaitijos.

Arba pvz. "Škerdžius".— Atostogų metu,— sakė V. Krėvė, — vaikščiodamas tėviškės apylinkėse, netikėtai pamačiau tą žmogų—skerdžių. Jo išvaizda, jo kalba man padarė didelį įspūdį. Grįždamas namo, nei tai sau duodamas pažadą, nei tai į savo bendrą kalbėdamas, pasakiau: — Tą žmogų aš aprašysiu.

Taip ir kitų apysakų asmens ("Bedievis", "Raganius" ir t.t.) paimti gyvi žmonės, nepridedant ar atimant jų turimų gerų ar blogų savybių, ne vienas jų paliktas su savo tikra pavarde.

Krėvės "Pagundos" siužetas imtas iš jo pasikalbėjimo su Vasilijevu-Ždanovu.

Krėvė, kurdamas savo veikėjus, labai su jais susigyvendavo, pasiduodavo jų būdui. Pvz. kada "Dangaus ir žemės sūnuose" kūrė Erodą, jis buvo toli ne tas švelnus, kuklus Krėvė, šeimos nariams teko pasistengti nesipainioti jam po kojomis . . . Bet kada vieną dieną Erodas buvo baigtas, Krėvė linksmas iš savo kambario patraukė į virtuvę pas žmoną ir pranešė: Erodą kurti baigiau. Šitą įvykį man pasakojo p. M. Krėvienė, čia pat esant ir Krėvei.

Krėvė, atitrūkęs nuo savo darbo kambaryje, mėgo šį tą padirbėti lauke, tai piktžolę išpešti, tai medelius palaistyti. Įdomu būdavo stebėti iš šalies V. Krėvę prie tokio darbo, kada jis su tam tikru įrankiu rauna piktžolę: čia jis vieną ima iš lengvo, čia kitą jis kuone jėga smogia. Iš jo darbo būdavo aišku, kad jis kuria tokį ar kitokį personažą, ir kaip jie veikia ar kalba.

Paskutinį kartą su Krėve kalbėjau 1954 m. liepos 5 dieną. Grįžęs iš ligoninės, jis nesijautė visai sveikas. Ir tada radau jį gulinėjant. Iš šalies žiūrint, atrodė, kad tai daugiau dėl poilsio, o ne dėl ligos. Kalbėjome, kaip paprastai, apie politinius įvykius, apie Lietuvos atvadavimo galimybes, bet tą dieną daugiau mūsų kalba sukosi apie artėjančias mūsų bendras atostogas pajūryje. Mat, Vinces Krėvė buvo didelis mėgėjas maudytis jūroje, pasigrumti su bangomis. Jis sakydavo, kad jūra jį sustiprina, atgaivina, net, esą, jo matymas pagerėja.

Tik tada supratau, kad jo savijauta nėra gera, kai į vieno šeimos nario pastabą, kad "mūsų ligonis gerai atrodo", jis liūdnoku balsu atsakė: "Nesvarbu, kaip aš atrodau, svarbiau, kaip aš jaučiuosi". Atsisveikindamas pažadėjau vėl pas jį atsilankyti, kad jau galutinai aptarus mūsų išvykimą į pajūrį.

Taip, aš atsilankiau pas Krėvę, ir labai greitai — už dviejų dienų, bet jau pas mirusį . . .

Šis tas prie Krėvės biografijos

Vienas kitas, anksčiau davęs žinių iš Krėvės biografijos, klaidingai nurodo jo gimimo datą. Pvz. L. Gira "Lietuvos Albume" rašo, kad Vincas Krėvė gimęs 1884 m. spalių 17; taip tą datą nurodo ir V. Bičiūnas "Mūsų Rytojuje" 1934 m. Gi Kuzmickis, V. Krėvės 65 m. sukakties proga, rašo, kad Krėvė gimęs 1882 m. spalių 17 d. Nei viena iš šių datų nėra teisinga. Iš tikrųjų Krėvė yra gimęs 1882 m. spalių *19 d.* Šitą datą turiu iš paties Krėvės ir iš jo vidaus paso No. 500965, duoto Kaune 1921 m. vasario mėn. 21 d.

1904 metais įsigijo brandos atestatą Kazanės I-je gimnazijoje ir tais pat metais įstojo į Kijevo universitetą. 1905 metais išvyko studijuoti Austrijon. 1907 m. baigęs universitetą su filosofijos daktaro laipsniu, grįžo Kijevan ir, čia apgynęs disertaciją apie indoeuropiečių protėvynę bei jų kilmę, įgijo magistro laipsnį ir didįjį aukso medalį. Bene 1911 metais Krėvė išvyko į Baku ir tenai gyveno iki 1920 metų. Krėvės jungtuvės įvyko 1913 m. rugpjūčio 24 d. Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje. Rusų revoliucijos pasėkoje, susikūrus Azerbaidžano respublikai, jis buvo Lietuvos vyriausybės paskirtas tenai konsulu.

1920 m. vasarą V. Krėvė su šeima galutinai grįžo į Lietuvą ir ėmėsi dirbti literatūrini, mokslinį bei visuomeninį darbą. Paskirtas į Lietuvos universiteto branduolį, jis paėmė vesti slavų literatūros ir kalbų katedrą, sutvarkė humanitarinių mokslų fakultetą ir per 14 metų buvo jo dekanu.

Už nuopelnus tautosakos rinkimo ir tyrimo srity Latvijos universitetas suteikė Krėvei daktaro honoris causa titulą.

VINCO KRĒVĒS VERTINIMAS DABAR LIETUVOJE

Vinco Krēvēs septyniasdešimtąjį gimtadienį minējo spauda ir radijas Lietuvoje, nors klaidinga (spalio 17 dienos) data. Ta proga buvo pažymēta, kad geriausi Vinco Krēvēs kūriniai, kaip "Dainavos šalies senų žmonių padavimai", "Šiaudinēje pastogēje", "Raganius", "Skirgaila", "Šarūnas", tvirtai įējo į lietuvių literatūros klasikinį fondą. Reikšmingi jo nuopelnai, keliant lietuvių literatūros meninį meistriškumą ir ypač literatūrinēs kalbos kultūrą.

Tokios mintys buvo reiškiamos vilniškēje "Tiesoje" ir per Vilniaus radiją.

Vinco Krēvēs raštai Lietuvoje buvo grąžinti jau 1955 metais, kai Vilniuje buvo išleistas jo rinkinys "Apsakymai ir padavimai". Čia įējo "Daina apie arą," "Gilšē", "Perkūnas, Vaiva ir Straublys", "Skerdžius", "Bedievis", "Antanuko rytas", "Galvažudys", "Bobulēs vargai", "Išsibarē", "Dvainiai", "Vis toji Amerika", "Migla", "Draugai", "Tortas". Vincą Krēvę įvedē Kostas Korsakas, žadēdamas jį pasverti "marksistinēs metodologijos požiūriu". Tokia metodologija įžangos autoriui nepadējo įveikti Vinco Krēvēs šedevro "Skirgailos" ir "Mindaugo mirties". Tad istorines V. Krēvēs dramas praslystama su tam tikru išdidumu ir be reikiamo šių veikalų supratimo. Šiaipgi pro minēto metodo žargoną straipsnyje jaučiamas palankumas ir pagarba didžiajam rašytojui.

Štai ilgesnē ištrauka iš K. Korsako įžangos:

"Savo veikalais V. Krēvē įnešē daug nauja į lietuvių literatūros idējinį-tematinį turinį, į atskirų jos žanrų raidą, į literatūrinēs kalbos bei stiliaus vystymąsi, nusipelnydamas mūsų literatūros klasiko vardą.

V. Krēvēs kūryba, būdama nepaprastai plati ir įvairi tiek tematiniu, tiek žanriniu atžvilgiu, yra ne mažiau sudētinga ir prieštaringa savo idējiniu turiniu.

V. Krēvē, ēmęs rašyti po 1905 metų revoliucijos nuslopinimo užstojusiame reakcijos laikotarpyje, kai ir Lietuvos kultūriniame bei literatūriniame gyvenime pasireiškē apolitiškumo, buržuazinio individualizmo, "menas menui" ir kitos panašios tendencijos, neišvengē jų poveikio. Laikotarpio visuomeninēs-kultūrinēs sąlygos ir ano meto buržuazinēje literatūroje vyravusios nuotaikos bei meninēs išraiškos priemonēs uždējo tam tikrą atspalvį ant visos eilēs V. Krēvēs kūrinių.

Greta raiškaus realistiško vaizdavimo, greta natūralaus tikrovēs suvokimo, kai kuriuose V. Krēvēs kūriniuose matome stiprų polinkį į pabrēžtiną psichologizmą, į romantinį idealistinį vaizduojamųjų reiškinių traktavimą, į jų meninį atskleidimą įvairių simbolių bei alegorijų pagalba. Greta savito lietuviško liaudiškumo, paremto Dzūkijos kaimo buities ir žmonių giliu pažinimu, mūsų tautosakos panaudojimu, — V. Krēvēs kūryboje matome polinkį imtis temų bei motyvų iš rytietiškų legendų, iš biblijinių padavimų. Šis orientalistinis polinkis buvo madingas dalykas XX a. pradžioje, lygiai kaip ir "stiprios asmenybēs" kultas, pagrįstas ano meto moderniomis buržuazinio individualizmo teorijomis.

"Stiprios asmenybēs" tema V. Krēvēs kūryboje susilaukē ryškaus ir plataus įkūnijimo. Negalēdamas rasti "stiprių asmenybių" kasdieninēje aplinkoje, buržuazinēje visuomenēje, V. Krēvē nukreipē savo kūrybinį žvilgsnį į žiląją praeitį, į feodalinēs Lietuvos senuosius laikus, iškeldamas legendinių Dainavos krašto valdovų — Šarūno, Kunoto, Margio, arba istorinių Lietuvos kunigaikščių — Mindaugo, Skirgailos paveiksluose tokių stiprių, valingų, savaimingų asmenybių ryškius pavyzdžius, atskleisdamas jų psichologijos sudētingume ir gyvenimo tragizme "herojaus" santykį su artimiaisiais žmonēmis, su liaudies mase.

Taigi, V. Krēvēs istorinēs tematikos veikalai, užimą žymią vietą jo kūryboje, kad ir duodami kai kurį vaizduojamosios epochos nušvietimą, iš tikrųjų yra autoriaus gyvenamojo meto idējinių-psichologinių problemų sprendimas, perkeltas į istorinę medžiagą. Tas pat pasakytina ir apie V. Krēvēs misteriją "Likimo keliais", kur simbolinēmis scenomis bei alegorinių personažų paveikslais vaizduojamas Lietuvos istorinis kelias autoriaus gyvenamojo meto politinių bei visuomeninių aspiracijų požiūriu.

V. Krēvēs kūryba, pažymēta savojo meto idējinēmis-meninēmis tendencijomis, siejančiomis ją su lietuvių buržuazinēs literatūros vystymosi XX amžiuje būdingomis apraiškomis, kartu turi ir tokių vertingų ypatybių, kurios iškelia geriausius V. Krēvēs kūrinius augščiau lietuvių buržuazinēs literatūros idējinio-klasinio ribotumo, daro juos artimus ir brangius visai mūsų tautai, plačioms liaudies masēms.

Svarbiausioji iš tų ypatybių yra V. Krēvēs kūrybos liaudiškumas, savo šaknis imąs jau iš rašytojo jaunystēs.

Lietuvių liaudies dainų ir padavimų pasaulis, patarlių ir priežodžių lobynas visam laikui tapo V. Krēvei neišsemiamas šaltinis, teikęs jo kūrybai temų ir motyvų, poetinēs išraiškos priemonių, gaivinęs jo veikalų liaudiškumą. Jau savo pirmuoju 1906 m. spaudoje paskelbtu kūriniu — legenda "Gilšē" V. Krēvē parodē, kaip galima meniškai plačiai ir psichologiškai giliai atkurti paprastą liaudies padavimą apie ežero dugnan nugrimzdusią pilį, kokias svarbias etines bei moralines problemas galima atskleisti jo turinyje. "Gilšēs" legenda, tapusia klasišku šio žanro pavyzdžiu, V. Krēvē ne tik davē pradžią ištisam panašaus pobūdžio kūrinių ciklui savo kūryboje, bet ir įējo iš karto į lietuvių literatūrą kaip ryškaus, savaimingo talento subrendęs menininkas.

Kituose, vēliau parašytuose šio pobūdžio kūriniuose, sudariusiuose populiarųjį rinkinį "Dainavos šalies senų žmonių padavimai", V. Krēvē, originaliai naudodamasis tautosakine medžiaga, pasireiškē kaip romantinēs legendos meistras, iki tol beveik neturējęs sau pirmtakų mūsų literatūroje. Senovinē Lietuva V. Krēvēs legendose vaizduojama idealizuotai kaip nepaprasta šalis, supama plačių, tamsių girių, kur ant augštų kalnų tvirtose pilyse gyvena "narsieji bernužēliai" ir "skaisčios mergelēs" — galingi kunigaikščiai ir narsūs bajorai, kurie ruošia nuolatinius karo žygius prieš savo kaimynus ir didvyriškai kovoja prieš nuožmiausius lietuvių tautos priešus — kryžiuočius. Nors V. Krēvēs legendose duodamas senovinēs — priešfeodalinēs ir feodalinēs—Lietuvos vaizdas yra romantiškai idealizuotas ir neatitinkąs istorinēs tikrovēs (autorius nē nesiekē istorinio tikslumo), nors kai kurios tų legendų yra nelaisvos ir nuo "stiprios asmenybēs" kulto tendencijų, o vietomis ir nuo nacionalistinēs ideologijos elementų, tačiau, aplamai, V. Krēvēs "Dainavos šalies padavimų" turinys savo esme yra liaudiškas ir giliai humaniškas, persunktas karšto patriotizmo, neapykantos gimtojo krašto priešams ir išdavikams, laisvēs, meilēs, pasigērējimo didvyriškumu, drąsa ir narsumu, pasiaukojimu tēvynēs labui.

Rašydamas savo romantines legendas, V. Krēvē sukūrē savaimingą jų stilių, paremtą lietuvių liaudies dainų poetikos priemonēmis, pasižymin-

tį gausia palyginimų, paralelizmų, pakartojimų, mažybinių bei meilybinių formų vartosena, sakinio ritmiškumu, išplėstiniais periodais. Panašiu stiliumi yra parašyta ir V. Krėvės dramatizuota epinė poema, autoriaus vadinama "senųjų dienų gyvenimo pasaka" — "Šarūnas", kur, be to, dar apstu lyrinių dainų, sukurtų sekant mūsų liaudies dainų poetika bei kompozicija. Šio romantizuoto, tačiau kartu ir lietuviškai liaudiško stiliaus, — vietomis kad ir pereinančio į stilizaciją, — kūriniais V. Krėvė parodė, kaip vaisingai galima panaudoti lietuvių liaudies poetinę kūrybą originaliosios grožinės literatūros tolimesniam vystymui, literatūrinio stiliaus bei kalbos formavimui.

Ne mažiau ryškiai ir savaimingai liaudiškumas pasireiškė ir V. Krėvės realistiniuose apsakymuose, vaizduojančiuose daugiausia lietuviškojo, — tiksliau Dzūkijos — kaimo žmones bei jų buitį.

Jeigu romantinio pobūdžio V. Krėvės kūrinių stilius yra persotintas gausiomis poetinėmis puošmenomis, plačiais stilistiniais paralelizmais, tai jo realistinių apsakymų bei apysakų stilius, priešingai, pasižymi dideliu glaustumu ir santūrumu, kartu būdamas nepaprastai raiškus ir tikslus. Savo romantinėms legendoms bei "Šarūno" epopėjai gausiai imdamas meninės išraiškos priemonių iš liaudies dainų poetikos, savo realistiniuose veikaluose V. Krėvė naudojasi daugiau patarlėmis ir priežodžiais, taikliais liaudies posakiais, organiškai įjungdamas juos į savo grožinės prozos stilistinį audinį. Lietuvių liaudies šnekamoji kalba V. Krėvės beletristikoje yra kūrybiškai perleista per augštos kalbinės ir stilistinės kultūros sietą, išgryninta ir sulydyta į krikštoliškai vaiskią ir ritmiškai skambią frazę. Šiuo atžvilgiu V. Krėvė, be abejo, yra vienas žymiausių lietuvių literatūros stilistų, tą augštą savo stilistinį meistriškumą panaudojęs paprastai, kasdienei lietuviško kaimo buičiai, eiliniams jo žmonėms pavaizduoti.

Kaip tik šis stilistinis meistriškumas, susietas su giliu rašytojo psichologiniu įžvalgumu bei gyvenimišku pastabumu, ir sudaro V. Krėvės realistinių apsakymų meninį žavumą, jų didžiąją meninę vertę.

V. Krėvės — apysakininko realisto — naujoviškumas ir originalumas yra tai, kad jis, vaizduodamas lietuviškojo kaimo buitį ir žmones, bene pirmasis lietuvių literatūroje savo kūrybišką žvilgsnį sutelkė pirmiausia į žmogų, į jo psichologijos detalių atskleidimą, parodydamas lietuvį valstietį ne tiek kaip apibrėžto socialinio sluoksnio atstovą, o daugiau kaip tam tikrą psichologinį charakterį bei tipą. Šiuo atžvilgiu V. Krėvė žymiai pagilino ir išplėtė realistinio vaizdavimo būdą lietuvių literatūroje, ir jo apsakymai yra žingsnis į priekį lietuvių realistinės beletristikos raidoje. V. Krėvės pirmtaku šiuo atžvilgiu galėtų būti laikomas nebent J. Biliūnas su kai kuriais savo apsakymais, taip pat traktuojančiais moralinius bei psichologinius klausimus".

"Lietuvos pionierius", leidžiamas Vilniuje, spalio 20 d. įsidėjo Ant. Vengrio straipsnį apie Vincą Krėvę. Straipsnyje taip rašoma:

"Šių metų spalio 17 dieną sukako 75 metai nuo mūsų literatūros klasiko Vinco Krėvės-Mickevičiaus gimimo dienos. O mirė jis 1954 metais.

Klasiku vadiname tokį rašytoją, kuris savo kūryba yra pavyzdys kitiems, kurio veikalai nepasensta ir išlieka amžiams.

Vincas Krėvė buvo didelių gabumų žmogus. Nors gyvenimo ir mokslo sąlygos buvo sunkios, bet jis rado savyje valios ir ryžto tiems gabumams išugdyti. Iš pat mažens V. Krėvė labai mylėjo Dzūkų krašto gamtą ir paprastus kaimo žmones, iš kurių jis pats buvo kilęs . . . Studijuodamas tautosaką, lietuvių tautos istoriją ir stebėdamas tėviškės žmonių gyvenimą, V. Krėvė rado įkvėpimo ir puikiausių temų savo kūrybai. Tautosakos motyvais jis parašė ištisą knygą, pavadintą "Dainavos šalies senų žmonių padavimai". Paskaitykime jo kūrinius "Gilšė", "Perkūnas, Vaiva ir Straublys", "Daina apie arą". Pasigėrėkime rašytojo kalbos grožiu, jo minties lakumu ir gilumu . . .

Paimkime iš kasdieninės anų laikų kaimo tikrovės sukurtus V. Krėvės apsakymus . . . įsigilinkime į senių Lapino ir Vainoriaus galvoseną. Žinoma, tą jų galvoseną praplėtė ir išryškino pats rašytojas. Lapinas ir Vainorus — tikri minties ir jausmo galiūnai . . .

Gerai perpratę šiuos ir kitus mažesnės apimties kūrinius, mes su laiku galėsime imti skaityti tokius V. Krėvės veikalus kaip "Žentas", "Šarūnas", "Skirgaila". Juos skaitydami, mes suprasime, kad V. Krėvei tikrai vertas įžymaus rašytojo, literatūros klasiko vardo".

Žurnalas "Pergalė" šių metų spalio numeryje įsidėjo ilgą J. Lankučio straipsnį apie V. Krėvės kūrybą, kuri tęsianti tautinio romantizmo tradicijas. "Skirgaila" yra žymiausia ne tik V. Krėvės, bet ir visos lietuvių literatūros drama. Gerai įvertinama "Šiaudinėj pastogėj", o "Raganius" esąs vienas iš geriausių V. Krėvės kūrinių. Straipsnio pabaigoje sakoma, kad V. Krėvė yra vienas iš stambiausių lietuvių rašytojų, pagrindinį dėmesį skyręs tautinei psichologijai atskleisti.

"AIDŲ" PREMIJA UŽ LITERATŪRĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas pranciškonų, pamečiui skiria po vieną $500.00 premiją už vertinimo komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiama jos taisyklės:

1. 1957 metais ketvirtą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1956-1957 m. viešumoj pasirodžiusius grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais. Premijos komisijai neatsiųsti kūriniai nebus vertinami.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1958 metų vasario I d. Siųsti "Aidų" redakcijos adresu: Ant. Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd., S. E., Washington 19, D. C.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Vertinimo komisijos sąstatas bus paskelbtas vėliau.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, D. C.

